

M C Pişevəri (cavadzadei Xalxali)

Çıxışlar və Nitqlər

(Nümunələr)

Azərbaycan Milli Hökumətinin İldönümü Münasibətilə

(Açıq Söz)

Kitabın Dizini

Səhiyfə

- 4 Səttarxanın Qəbri Üstə Təşkil Olunmuş Mitinəqdəki Nitqin Xülasəsi
- 13 Azadlıq Cəbhəsinin Əyalət Şurası Tərəfindən Təbrizdə Firdosi Məktəbi salonunda
- 17 Firdosi Mədrəsi Salonunda, Təbriz Şəhərinin Müxtəlif Təbəqələrinin Yığıncağında
- 17 Biz Nə İstəyirik ?
- 19 Şəhərlər Məsələsi
- 20 Üçüncü Payə ,Sənaye Məsələsidir
- 20 Qarşımızda Duran Vəzifələr
- 21 Yol Məsələsi Barəsində İki cür Fikr Edirik
- 22 Bir Böyük Məsələ Də Maarif Məsələsidir
- 23 Mili Vəzifə İdarəsində Mili Nizam Xidməti Haqqında Nitq
- 27 Mili Məclisin İkinci Ümumi İclasının İkinci Cəlsəsindəki Nitqin Xülasəsi
- 43 Təbriz Radiosundan Bəyanat
- 44 Təbriz Radiosu Vasitəsilə Nitq
- 49 İran Məşrutə İnqilabi Və Firqəmizin Bu Günkü Siyasəti Haqqında Nitq
- 53 Tehrana Çağırılmış Azərbaycan Xalq Nümayəndələrinin Müşayiət Mərasimində Qısa Bəyanat
- 55 Şeyx Məhəmməd Xiyabani Abidəsinin Açılişi Münasibtilə Nitq
- 59 Azərbaycan Demokrat Firqəsi Təbriz şəhər Təşkilati Konfransının Birinci Cəlsəsində Nitq
- 60 Firqə Və Dövlətin Məsələləri Həqqində Mərkzi Komitənin Ümumi İclasında
- 60 Mərkzi Komitənin Keçmiş Ümumi İclası nə Şərayit Altında Toplanmışdı?
- 61 Fədai Dəstələrinin Təşkili
- 63 Dövlət Quruluşu Haqqında

- 65 Milli Hökumət Və Onun Təqib Etdiyi Əsas Məsələlər
- 66 Maarif və Mədəniyyət məsələsi
- 67 Firqə Və Dövlətin Qabağında duran Mühüm Məsələlər
- 69 Maliyat barəsində
- 71 Danişsəra salonunda
- 73 Birinci Kənədli Konfransında
- 76 Azərbaycan Xəlqinin Səlahiyyətədar Şxəslərinin Konfransındakı Etdiyi Bəyanat
- 84 Təbriz Əfsərlik Məktəbini Qurtaranların Cəşnində
- 87 Azzərbaycan Məclis Millisinin Axirinci İclasında
- 93 Bir Qədər Də İrənin Ümumi Vəziyətindən Danışmaq Lazımdır
- 96 Bir Neçə Kələmə Də Müvafiqətnamə Həqqində Demək Lazımdır
- 97 Səttarxan Bayraqlı Təbriz Şəhər Komitəsinin 7- ci Hövmə Komitəsində
- 102 Azərbaycan Demokrat Cavanlarının Birinci Konqrəsində Pəyam
- 103 Firqəmizin Birinci İldönümü Bayramı Mənasibətilə Dövlət Teatr Salonunda
- 107 Şir Xurşid Teatrının Salonunda
- 120 Təbriz Şəhərinin Feallar Cələsəsində
- 126 Darülfununun Açılışı Mənasibətilə
- 128 Təbriz Şəhərinin Firqə Təşkilatının Fəal Firqə üzvlərinin Dövlət Teatri Binasında Təşkil Olunmuş Cələsəsində
- 132 Dövlət teatri binasında
- 137 Mərkzi komitənin binası qarşısında

SƏTTARXANIN QƏBRİ ÜSTƏ TƏŞKİL OLUNMUŞ MITİNQDƏKİ NİTQİN XÜLASƏSİ

Sərdari-millinin ilk xatirə məclisini azadlıq cəbhəsinə mənsub olan qəzetlər adından böyük iftixarla açıq elan edirəm.

Şübhəsiz ki, gənc nəslin tərbiyəsində böyük şəxsiyyətlərin yad edilməsinin dərin təsiri vardır.

Bu gün biz böyük bir tarixi igid insanın məzarı qarşısında dayanmışıq. Bu xalq sərkərdəsi vaxtı ilə İranın tanınmış parlaq ulduzlarından olan məşhur Səttarxandır. Səttarxanın adı tək İranda deyil, bütün dünyada ıldırım sürəti ilə yayılmış və onun qəhrəmanlığı bütün iranlıların başını ucaltmışdır.

Mən bu azadlıq qəhrəmanının əxlaqı və heyranedici işləri haqqında söhbət etməzdən əvvəl, bir necə kəlmə onun doğulduğu yer haqqında, yəni Azərbaycan və xüsusilə Təbriz şəhəri haqqında danışmağı lazım bilirəm.

Böyük ustad ağayi Məlikeşşüəra Bahar üçün baş vermiş gözlənilməz hadisə nəticəsində Azərbaycanın tarixi əhəmiyyətini bu məclisdə ağalar üçün qeyd etmək mümkün olmadı. Bizim məqsədimiz heç də tarixi şərh etmək deyil. Bu gün biz, bu böyük məzarın qarşısında yalnız öz səmimi hisslərimizi təqdim edə bilərik.

Bəzi adamlar otuz neçə il bundan əvvəl baş vermiş məşrutə hərəkatını sünii və diktə olunmuş bir iş hesab edirlər. Bəziləri isə onun səbəb və amillərini nəzərə çatdırmadan Azərbaycanın tutduğu mövqeyi sadə şəkildə tərifləmək və azərbaycanlıların fədakarlığından danışmaqla kifayətlənirlər. Məncə, bu cür tərif Azərbaycanın milli məşrutətəlblik hərəkatının qədr-qiymətini azaldır və gəncləri ona nisbət laqeyd və şübhəli edir.

Əldə olan bir çox dəlillərə görə bu məsələlərə bir az diqqət edən və dərindən yanaşan hər bir adam başa düşəcək ki, qeyd olunan hərəkət əzab-əziyyət görmüş iranlıların ürək arzularının məhsuludur. Bu heç də səbəbsiz deyil ki, həmin hərəkətdə Azərbaycan xalqı ilk addım atmış və İran əhalisinin arzularını həyata keçirmək üçün daxilindən Səttarxanlar və Bağırxanlar kimi mübarizlər yetişdirərək öz ictimaiyyətinə təqdim etmişdir.

Hamımız bilir ki, keçən müharibənin başlanğıcında, xüsusilə hazırkı əsrin əvvəllərində, Azərbaycan iqtisadiyyat və ticarət nöqtəyi-nəzərdən İranın mərkəzi hesab edilirdi. Təbriz tacirləri, ticarət mallarını idxal və ixrac edən mühüm amillər hesab olunur və dünyanın bütün ölkələri ilə əlaqə saxlayırdılar. Avropanın hər hansı ticarət mərkəzində Azərbaycanın bir çox böyük ticarət müəssisəsinə rast gəlmək mümkün idi. Buna görə də Təbriz tacirləri həmin yolla asanlıqla Avropanın vəziyyəti və mədəni millətlərin inkişafı ilə yaxından tanış olurdular. Onlar xanlıqlar dövrünün cürümüş fikir və əqidələrinin zəncirindən xilas olub azadlıq, təkamül və inkişaf fikirlərini öz vətənlərinə sovqat gətirirdilər. Bundan başqa Azərbaycan Rusiya və Türkiyə ilə qonşu olduğu üçün buradakı müxtəlif siniflərin bir çox nümayəndələri sərvət qazanmaq və yaşayış vəsaiti əldə etmək xatirinə həmin ölkələrə səfər edərək, orada tərəqqipərvər adamlarla yaxın rabitə saxlayıb azadlıq və yenilik fikirləri ilə öz vətənlərinə qayıdırdılar.

Xüsusilə Rusiyada baş virmiş 1905-ci il inqilabı, habelə Türkiyədə Sultan Əbdülhəmid əleyhinə başlanan cümhuriyyətçilər hərəkatı Azərbaycan xalqının ruhiyyəsinə dərin təsir göstərdi. Türklərin və Qafqazlıların dilini bilən təbrizlilər üçün həmin məntəqələrdə olan yeni fikir və azadlıq əqidələri ilə tanış olmaq heç bir çətinlik törətmirdi. Bundan əlavə azərbaycanlılar Avropada sənayenin inkişafını, zavod, fabrikləri və digər iqtisadi vasitələri yaxından seyr edərək başa düşürdülər ki, vətənləri mədəniyyət karvanından xeyli geri qalmışdır. Onlar dərk edirdilər ki, əgər fədakarlıq göstərməyib özlərini qurban verməsələr İran əldən gedəcək və onun quru, boş adından başqa heç bir şey qalmayacaqdır. Eyni zamanda azərbaycanlılar İran sərhədindən xaricə qədəm qoyduqda özlərini müəyyən dərəcədə azad və müstəqil hiss edirdilər. Onlar görürdülər ki, heç kəsin azərbaycanlılar ilə işi yoxdur. Heç bir

adam məhkəmənin hökmü olmadan onlara təcavüz edə bilməz. Öz əqidələrini heç bir maneə və qeyd-şərt olmadan azad surətdə deyə bilirlər. Orada məskənləri, şəxsiyyətləri və heysiyyətləri qanun vasitəsi ilə tamamilə mühafizə edilir. Həqiqətdə onlar özləri üçün şəxsiyyət qazanırlar. Şübhəsiz təsdiq edirsiniz ki, keçmişdə bizim ölkədə indiki bu sadə azadlıq da yox idi. Hətta bu gün də tam mənasında azadlıq yoxdur. Buna görə də həmin adamlar üçün yalnız bir yol qalırdı. Onlar istər-istəməz elə bir iş görməli idilər ki, həmin haqqı öz vətənlərində, öz doğulduqları yurdlarında da əldə etsinlər. Azərbaycanlıların vətəni sevmək sahəsindəki qızğın hissləri də həmin əsas üzərində qurulmuşdur. Azərbaycanlı hiss edirdi ki, onun vətəni, mədəniyyəti və milli şəxsiyyəti vardır. Bunları qoruyub saxlamalıdır. O, anlayırdı ki, özbaşınalıq üsuli-idarəsi, zorakılıq, quldurluq rejimi həmin böyük arzu qarşısında maneə təşkil etmişdir. Bundan başqa təbrizlilər Məmmədəli mirzənin sarayındakı vəziyyəti, onun xüsusi əxlaqını digər vilayətlərin adamlarından daha yaxşı bilirdilər. Onlar başa düşürdülər ki, cürümüş mühit daxilində olan bu pozğun ünsür İranı bədbəxtliyə və fəlakətə sövq edəcəkdir. Götürün xüsusi azərbaycanlı tip sayılan rəhmətlik Talıbovun kitablarını oxuyun. Onun qərəzsiz bir azərbaycanlı kimi yazdığı «İbrahimbəyın siyahətnaməsi» adlı kitabını nəzərdən keçirin. Digər kitablar, qəzetlər və

xitabnamələr də göstərə bilər ki, azərbaycanlı yeni bəşər mədəniyyətinin mənasını anlamaqda, azadlığın əsasını başa düşməkdə nə qədər irəliləmişdir. Azərbaycanlılar öz azadlıqları yolunda fədakarlıq edərkən qarşılarında belə bir yüksək və böyük məqsəd qoymuşdular. Beləliklə, məlum olur ki, məşrutə hərəkatı heç də sünni və öz-özünə tərənniş bir hadisə olmamışdır. Onu Azərbaycan xalqına heç kəs zorla və ya diktə etməmişdir.

Bu qələt fikrin və təhlükəli nəzəriyyənin tərəfdarları bir çox hallarda İran azadlığına düşmən olan ünsürlərdən ibarətdirlər. İranın həqiqi azadlıq sevənləri və İran xalqı şübhəsiz ki, onlardan cana gəlib, onlara nifrət bəsləyir.

Azərbaycanlıların azadlıq və məşrutətəlik hərəkatının dərin kökləri olmuşdur. Bu müqəddəs torpağın sakinləri pak və təmiz niyyətlə istəyirdilər ki, öz xalqlarını istibdad zəncirindən xilas edib, onu mədəniyyət karvanına çatdırsınlar. Bu böyük iş üçün yol göstərən rəhbərlər lazım idi. Əməli işə başlanması və fəaliyyət meydanının əmələ gəlməsi ilə, təbii olaraq rəhbərlər də tapıldı. Bu iş üçün heç də çoxlu axtarış lazım olmadı. Hərəkatə gəlmiş kütlə əməl meydanını tanıyırdı, O, elə bir adamın rəhbərlik bayrağı altına toplanırdı ki, mərdliyi və ləyaqəti olsun, öz vicdanını dünya malına satmasın, xalqı yolun yarısında tək qoymasın. Şübhə və tərəddüdlük onu ruhiyyədən salmasın. İman və əqidə ilə irəliləyərək öz ölümündən qorxmasın. Xalq elə bir rəhbərin ətrafına toplanmaq istəyirdi ki, müvəqqəti şikəst və məğlubiyyətlərdən təcrübə əldə edərək, kapitanlığın məsuliyyətini üzərinə götürmüş gəminin sükanını hadisələrin sərəncamına buraxmasın. Onu öz əlində möhkəm saxlasın. Əli qüvvətli və dəmir kimi möhkəm olsun, öz xalqını qüdrətli və qüvvətli hesab etsin. Öz nəfəsinə, öz şücaət və bacarığına istinad edərək öz əmri altında olan qüvvələrin qəti qələbəsinə tam surətdə inansın. Təbriz azadixahları Səttarxanı belə bir fevqəladə şəxsiyyət kimi tanıyaraq, hətta bir mərasim və müqəddimə olmadan onu özləri üçün sərkərdə qəbul etdilər. Ona görə ki, xalq Səttarxanı gündəlik həyat və mübarizə meydanında tanıyıb, onun qüdrətli əhvali-ruhiyyəsini dərk etmişdir.

Təcrübə əməli surətdə sübut etdi ki, Azərbaycan azadixahları Səttarxanı seçməkdə heç də yanılmamışdılar. Bu rəşadətli insan azadlıq cərəyanının başında durduğu vaxtdan öz həyatının son dəqiqələrində azadlığa bəslədiyi iman və əqidəsi uzündən misli görünməmiş istedad və ləyaqət göstərdi. Mən son səfərimdə seçkilər mübarizəsi ilə əlaqədar olaraq məşrutə inqilabı günlərində silah ələ götürüb azadlıq yolunda çalışmış böyük bir dəstə mücahid ilə yaxından tanış oldum. Bu adamların hamısı sərdar millinin adına valeh olub ona yüksək hörmət bəsləyirdilər. Onlar Səttarxanın heyrtləndirici işlərini tərifləyir və bununla da özlərini xoşbəxt hesab edərək, öz iftixarlı xatirələrinə həvəskar dinləyici tapıldığı üçün sevinirdilər. Xüsusilə sərdar millinin mübarizəni davam etdirmək haqqında qəti qərara gəldiyi gecənin xatirəsi dinləyicilərin ruhuna təkan verir və onları bu əzəmətli ruhiyyə qarşısında baş əyməyə vadar edir. Mücahidlərin rəisi və azadixahlar sərdarının ruh yüksəkliyi və iradə qüdrəti məhz həmin qəti qərarla tam mənası ilə öz ifadəsini tapmışdır.

Təbriz azadixahlarının ən ağır mübarizə günlərindən biri idi. İrticaçılar nə tək bütün İrani, bəlkə Təbrizin bəzi məhəllələrini də mücahidlər əleyhinə silahlandırmışdılar. Qanlı vuruşmaların başlanmasından neçə gün keçirdi. Mücahidlərin bir coxu ölüb, yaxud yaralanmışdı. İrticacıların fitnəkarlığı və hiylələri nəticəsində bir dəstə özünü kənara çəkib, ehtimal olunan məğlubiyyətdə baş verə biləcək ölüm təhlükəsindən canını xilas etmək istəyirdi. Son damla qanımadək azadlıqdan difa etməyə hazır olmağı iddia edənlərin çox az bir hissəsi Səttarxanın ətrafında qalmışdı. Belə bir gündə azadlıq hərəkatına müxalif olanlar tərəfindən Səttarxanın yanına nümayəndələr göndərildi. Onlar mücahidlərin ağır vəziyyətini şərh etdikdən sonra Səttarxana deyirlər ki, sülh etdiyi təqdirdə dövlət ona istədiyi rütbə və məqamı verəcəkdir. Onlar eyni zamanda bildirirlər ki, məşrutəçilər öz təhlükəsizliklərinə xatircəm olmaları və təminat əldə etmələri üçün hər hansı xarici dövlətlərdən birinin bayrağı altına sığına bilərlər. Öz xalqının qüdrətinə iman bəsləyən bir sərdar üçün bu təklif çox ağır və xoşagəlməz idi. Buna baxmayaraq o, düşmən elçilərini hörmətlə qəbul edərək demişdir: «Bu evin üzərində dalğalanan bayraq dünyanın ən iftixarlı və böyük bayraqlarından biridir. Bütün dövlətlər həmin bayrağın altına sığınmalıdırlar. Biz ölümdən qorxmırıq. Xatircəm ola bilərsiniz ki, qələbə bizimlədir».

Eşitdiyimiz kimi həmin böyük hümmət və polad iradə sayəsində Əmirxiz məhəlləsində mühasirə olunan neçə nəfərlik mücahid irtica qüvvələrini dağıdıb qalib gəldi, məşrutə və azadlıq bayrağını bütün İranda ucaltdı.

Bu mərd insanın gördüyü işlərin təfərrüatından danışmaq neçə saatlar vaxt tələb edir. Xülasə surətdə demək lazımdır ki, sərdar milli Təbriz azadixahları və məşrutəçilərinin vuruşduqları vaxt məşhur sima olmuşdur. İran xalqı onun adını hörmətlə yad edir, hər yerdə Səttarxanın şəklini görmək olurdu. Hətta İranın ən ucqar nöqtələrində yaşayan kəndlilər belə öz daxili hissələrini bəyan etmək üçün daxmalarını onun şekli ilə ziynətləndirirdilər. Bu nüfuz və şöhrət öz-özlüyündə sübut edir ki, məşrutəxahlıq hərəkatı heç də diktə ilə olmamışdır. Xüsusilə İranın xalq kütlələri bu ictimai hərəkata böyük ümidlər bəsləyir və təsəvvür edirdilər ki, azadlıq qüvvələrinin qalibiyyəti nəticəsində onların maddi, mənəvi və ictimai vəziyyətləri yaxşılaşacaq, əsarət, yoxsulluq və zülmədən nəcat tapacaqlar. Xalq öz məqsədinə çatmağı iradə, rəşadət və şücaəti ilə şöhrət qazanmış Səttarxanın simasında görürdü. Təsədüfi deyil ki, xalq içərisində Səttarxana aid müxtəlif əfsanələr və dastanlar qoşulmuşdur. Bəziləri deyirdilər ki, o, ruyintən və kəmərbəstədir (tunc bədən-li.—red.). Onun bədəninə güllə təsnir etmir. Səttarxan sinəsini açaraq düşmənin üzərinə irəliləyir. Onun tərəfinə atılan güllələr isə dolu kimi ətəyinə tökülür, sağ və səlamət öz iqamətgahına qayıdır. Məşrutəçiyət dövründə sərdar milli haqqında çoxlu qəsidə və şeirlər də deyilmişdir. Məncə onların ən dəyərlisi kütlə arasında yayılmış şeir və mahnılardan ibarətdir.

Farsca və Azərbaycanca deyilmiş bu şeir və mahnılardan əlavə Tehrana varid olan zaman Səttarxanın böyük təntənə ilə istiqbal edilməsi də İranın bu xələf oğlunun xalq kütləsi içərisində nə qədər nüfuza malik olduğunu

göstərir. həmin yığıncıqda elə adamlar var ki, qeyd olunan böyük istiqbalda iştirak etmiş və onu görmüşlər. Əgər desəm ki, Tehran əhalisinin müxtəlif təbəqələrinə mənsub olan yüz min nəfərdən artıq adam haman istiqbalda iştirak etmişdir, bu heç də mübaligə deyildir. Bir neçə dəqiqə bundan əvvəl ağalardan biri deyirdi ki, Səttarxanın istiqbalına gəlmiş adamların sırası Tehranın mərkəzindən Kərəcə qədər uzanırdı. Əhali bir neçə gün qabaqdan həmin istiqbal üçün hazırlıq görmüşdü. Bu istiqbalda bütün nəqliyyat vəsaitindən istifadə olunmuşdur. Bütün yolu toz bürümüşdü. hamı istəyirdi ki, azadlıq yolunda möcüzələr göstərmiş şücaətli insanı, iradəli və qətiyyətli sərkərdəni yaxından görsün. Müxtəlif dəstələrə mənsub olan şəxslər addımbaşı Səttarxanın ayağı altında inək və qoyun qurban kəsirdilər. Tehran şəhəri o gün füsunkar gəlin və nazlı bir dilbər kimi öz sevimli kürəkənini qəbul etmək üçün nəhayət dərəcədə bəzənmişdi. İranın paytaxtı ürəkdən gülür və şadlıq edirdi. Kim bilir, bəlkə də həmin nüfuz və əzəmət qərəzli və paxıl adamların kinli ürəyini şölələndirdi və onlar bu adlı-sanlı qəhrəmanı yıxmaq üçün xəyanət əllərini işə saldılar.

Mən otuz illik siyasi təcrübədən belə başa düşmüşəm ki, nifaq, azadlıq hərəkatları üçün ən böyük təhlükədir. Məhz həmin təhlükəli xəstəlik Cəngəl hərəkatını faciəli vəziyyətdə sona çatdırdı.

Eşitdiyimiz kimi, mərhum Kiçikxan da öz növbəsində şöhrətli bir adam olmuşdur. O da İran xalqının diqqətini cəlb etmişdir. Cəngəldə azadlığın müxtəlif düşmənləri tərəfindən törənən ixtilaf və çəkişmələr nəticəsində bu rəşadətli azadixahın işi o yerə gəlib çatdı ki, nəhayət Talış gədiyində tək tənha şaxtadan öldü. Bu hadisədən sonra onun başını kəsib Sərdar Süpəhə¹ sovqat apardılar. Halbuki, o, Heydərxan əmioğlunu öldürdüyünə görə İran azadixahlarının əksəriyyəti içərisində öz etibarını itirmişdi.

Sərdar milli Tehrana varid olan zaman zahirdə hökumət Məmmədəli Mirzənin əlindən çıxmış səqir istibdada³ son qoyulmuş, məşrutə üsulu qurulmuşdu. Lakin o zaman İran hakim dairələrində həssas mövqelər tutan və zamanın təqzasına görə özlərini azadixah adlandıran bəzi şəxslərin mahiyyəti və sinfi mövqələrini tədqiq və gözədən keçirdikdə aydın olur ki, Tehran «təntənə» ilə Səttarxanı qarşılıqda onu ölüm ayağına çəkmək istəyirdi. Məhz belə hallarda tarixin qüdrətli əli işə qarışır. Tarixçi zamanın ötüb keçməsindən, qərəzli adamların hərərətdən düşməsindən istifadə edərək qələm silahını ələ alıb, bacarıqlı bir cərrah kimi tam qanısoyuqluqla yaranı sökür, onu törədən əsas amili çıxarıb bütün dünyaya göstərir. Ətabək parkının¹ mühasirəyə alınması xalq sərkərdəsi Səttarxanın yaralanması haqqında indiyədək yazılmış və deyilmiş sözlərin hamısı ya qərəzli olmuş və ya heç olmazsa həmin sözlərin müəllifləri Azərbaycan mücahidlərinə müxalif olan şəxslərin təbliğatı təsiri altına düşmüşlər. Bu qanlı hadisənin İran məşrutə tarixi nöqtəyi-nəzərindən ətraflı və bitərəf bir şəkildə öyrənilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır.

Hadisənin şahidi olan mücahidlər deyirlər ki, biz Tehrana varid olduğumuz gündən qəsdən tərki silah edilmək üçün Tehrana gətirildiyimizi və mühasirə olunduğumuzu hiss etdik. Mərhum sərdar milli özü hiss

etmişdi ki, hökumət zahiri surətdə əvəz edilmişdir. Hələ də qüdrət və nüfuz müstəbidlərin və mürtəcelərin əlində idi. O deyirdi: «Biz ona görə qurbanlar verib fəaliyyət etdik ki, hökumət xalqın öz əlinə verilsin. Xalq özü Əyalət və Vilayət əncümənlərinin, Şura məclisinin vasitəsi ilə ölkənin müqəddəratını təyin etsin. İndi bir Məmmədəli mirzə getmiş və onun yerində bir necə Məmmədəli mirzə oturmuşdur. Bundan əlavə məşrutəçilik donu geymiş və özlərini mühitə uyğunlaşdırmış irticaçılar bilirdilər ki, sərdar millinin qüdrəti digər əyalətlərdə işləri ələ almaq üçün istifadə etdikləri xanlıq qüvvələrindən tamamilə fərqlidir. Bizim əqidəmizcə bu qanlı hadisədə böyük xəyanətlər olmuş və mücahid qüvvələrin aradan aparılması geniş xəyanətkar nəqşə əsasında həyata keçirilmişdir. Mən şəxsən bu hiyləkərlik və xəyanətin üzərindən pərdələrin götürülməsinin tərəfdarıyam. Deyirlər ki, sərdar milli silahı yerə qoymaq istəmirdi. Mücahidlərin arasında toqquşmalar baş verir və hər gün mücahidlərdən bir neçəsi bir-birini öldürürdü. Bütün bunlar baş verə bilər. Lakin mücahidlərin tərksilah edilməsinin nə üçün lazım gəldiyini araşdırmaq lazımdır. O vaxt bütün ilat, əşair və xanlıqlara mənsub adamlar təpədən dırnağa qədər silahlanmışdılar. Onlar hətta mərkəzi hökuməti də öz təsirləri altına ala bilmiş, nazirlərin təyin edilməsinə, dövlətin əməliyyatına və məmləkətin müqəddəratına təsir göstərən amillərə çevrilmişdilər. Bu heç də aydın deyildir ki, Jefremin⁴ dəstələri İranın azadlığı və istiqlaliyyətinə sərdar millinin mücahidlərindən daha çox əlaqə bəsləsinlər. Jaxud Bəxtiyari xanları mərkəzi hökuməti qüvvətləndirməkdə Təbriz və Tehran azadixahlarından daha irəlində olsunlar. Burada bir çox incəliklər var. Həmin incəliklər Azərbaycan mücahidlərinə əlaqə bəsləyənləri tarixçilərin, qəzetçilərin yazılarına, xüsusilə klassik tarix kitablarına şübhələndirir.

Razi Həmədəni adlı axmaq bir adam bir tarix kitabı yazaraq, iddia etmişdir ki, Səttarxan və Bağırxan iki qardaş olmuşlar. Onlar Tehrana gəlib bəzi işlər görmüşlər, ona görə də dövlət tərəfindən mühasirəyə alınıb tərksilah edilmişlər. Səttarxan, Bağırxan kimi iki məşhur adamı müəyyənləşdirmək üçün hətta kicik zəhmət belə çəkmək istəməyən bir «tarixçi» şübhəsizdir ki, İranın ən böyük fədailərini də yağı və iğtişaççı kimi göstərə bilər. Hər halda bir gün gəlinb çatacaq ki, biz yaltaqların və iki-üzlülərin yazılarını cırıb yandıracağıq.

Bizə məlumdur ki, Sərdar milli Səttarxan öz vətəninə əlaqə bəsləyən, onu böyük və qüdrətli hesab edən, vətənin azadlığı yolunda mərdliklə azadlıq hərəkatı bayrağını yüksəklərə qaldıran bir şəxsiyyət olmuşdur. Ətabək Parkındakı qırğın, mücahidlərin tərksilah olunması da bizim fikrimizcə böyük bir xəyanətdən ibarət olmuşdur. Təəssüflər olsun ki, əşraf və irticaçılar tərəfindən hazırlanmış bu nəqşəni mücahidlərin bir dəstəsi kor-koranə surətdə həyata keçirmiş və bununla da axmaq və şüursuz tarixçilərə imkan vermişlər ki, böyük sərdarın İran azadlığı tarixində açdığı iftixarlı səhifəni qaralasinlar. Şübhəsiz ki, o zaman milli qüvvələri yıxmaq deyil, onları qüvvətləndirib genişləndirsəydilər, İranın məşrutə hərəkatı səmərəsiz qalmazdı, irticaçı ünsürlər məşrutəçilik donu geyib yenidən əvvəlki mövqelərinə keçə bilməzdilər.

Deyirlər ki, Sərdar milli nümayəndələrdən bəzilərinin sürgün olunmasını tələb edirdi. Bu ehtimal olunması məsələdir. Bizim əqidəmizcə, hətta bu gün şura məclisində oturub azadlıq və məşrutənin kökünü qazıyan bəzi nümayəndələr edam olunmalıdır. Əqidəmizcə Səttarxan millətin evi və məşrutə ölkəsinin ağırlıq mərkəzindən bir necə nəfər diktator, lovğa və mirdar ünsürləri təmizləmək əzmində olmuşsa, onun yüksək ruhu və müqəddəs fikri qarşısında bir daha təzim etmək lazımdır.

Məşrutə dövründə azadixahların bir səhvi də bundan ibarət olmuşdur ki, onlar azadlıq düşmənləri ilə sərt rəftar etməmiş, bu vəhşi bitkiləri kökündən çıxarmamış və bununla onların tam maddi və mənəvi qüdrətilə sağlam qalmasına imkan vermişlər. Məhz buna görə də döyüş sona çatdıqdan sonra onlar öz qüvvələrini azadlıq əleyhinə işə salmışlar.

Gördüyünüz kimi, bizim sərdar milli heç də sadə və məlumatsız adam olmamışdır. O öz möhkəm inamı, sağlam və pak əqidəsilə bilirdi ki, irtica hiylə yolu ilə meydana soxularaq mücahidlərin vuruşmaları nəticəsində boşaldılmış səngərləri bir-bir saziş və dinc vasitələr ilə işğal edir. İndi görürsünüz ki, Sərdar millinin qaldırdığı və bütün dövlətlərin onun himayəsi altına toplanacağını zəruri hesab etdiyi bir bayrağı azadlıq əleyhdarları nə kimi hiyləbazlıqla yıxıb yerə atdılar. İrtica qüvvələri qarşısında sinə gərrib azadlığı qoruyan mücahidləri necə hiylə ilə yıxdılar. Belə gənclər Sərdar millini tanımalı, onun həyatını və qəhrəmanlıq əməllərini oxuyub öyrənməli, böyük əqidə, fikir və arzularını bilməlidirlər.

Şübhəsiz ki, Sərdar milli o vaxt təslim olmamaqla düzgün hərəkət etmişdir. O bilirdi ki, təslim olduğu təqdirdə azadlıq və məşrutəni öz əlilə təslim etmiş olacaq. Bu çox diqqətəlayiq məsələdir və onun qüdrətli iradəsi, sabitqədəmliyi məhz bu işdə özünü təzahür etdirir. Biz görürük ki, on-on beş nəfər sadə mücahidlə bütün ölkə qarşısında müqavimət göstərmiş bir şəxs, Ətabək parkında da, ətrafda olan cəmiyyətə arxalanaraq təslim olmur. Burada da əgər hiylə və riyakarlığa əl atılmasaydı, Müstofilməmalnk iş başına gətirilməsəydi bu xəyanətkar nəqşə həyata keçə bilməzdi. Sərdar milli ağayi Müstofilməmalikə nəhayət dərəcədə etimad bəsləyirdi. Onu tam azadixah bir adam tanıyırdı. O bu xeyirxah dərvişməslək adamın arxasında Qəvaməs-səltənənin gizləndiyini bilmirdi. Müstofilməmalik iş başında olmasaydı Ətabək parkını belə asanlıqla mühasirə edə bilməzdilər. Sərdar milli bilmirdi ki, Müstofini yalnız onu qafilgir etmək xatirinə, qəsdən Müstofini biyabır etmək xatirinə iş başına gətirmişdilər. O, bilmirdi ki, həqiqi aktyor yəni daxilə naziri ağayi Qəvam us Səltənə polis idarəsinin, Yefrimin, Bəxtiyari xanları nöqərlərinin Çalameydan və Səngləç lotuları və qoçularının əlilə onu xaincəsinə mühasirə edəcəkdir.

Həmin məqbərəyə gəldikdə qeyd etməliyəm ki, qarşısında dayandığımız bu məzar haqqında mənim təəssüfləndirici xatirələrim vardır. İlk dəfə mən 1300 ci ildə məqbərəni ziyarət etdim. Məzarın daşı bugünkü kimi yerin səthi ilə bərabər idi. Bu məni təəccübləndirdi. Ona görə ki, bir neçə il keçdikdən sonra onun

üzərindəki bütün xətlər sürtülüb aradan gedə bilərdi və beləliklə gələcək nəsil onu axtarmaq üçün rəvayətlərə istinad etməli olardı. O zaman, təsadüfən bir neçə nəfər gənc azərbaycanlı tapıldı. Nəzərimcə doktor Rizadə Şəfəq də onların sırasında idi. Biz həmin işlə məşğul olan şəxsin yanına getdik. Bizə dedilər ki, məzarın daşı yerin səthindən yarım arşın uca olmuşdur. O, bir çox bəhanələr gətirdikdən sonra söz verdi ki, məzarı əvvəlki vəziyyətdə olduğu kimi yenidən bina edəcək. Bir neçə gündən sonra gəldik, doğrudan da o öz sözünə əməl etmişdi.

Uzun illər ötüb keçdi. Qəsri-Qacar zindanının dəmir barmaqlıqları və uca divarları elə möhkəm bir maneə idi ki, mən öz qollarımla onları qırıb əzizlərimin məzarını ziyarət etməyə qadir deyil idim. Bu məhrumiyyət on bir il davam etdi. Kaşan sürgünündən qayıdan zaman yenə də özümü bu kiçik həyatə çatdırdım. O zaman yenə də məzarın daşını həmin indiki vəziyyətdə gördüm. Demək onu yenə də həyatın səthi ilə müsavi etmişdilər ki, üzərindəki əsərlər tezliklə məhv olub getsin. Təbrizdə Sərdar millinin qardaşı xadimi-milli hacı Əzimxanla söhbət zamanı belə bir fikrə gəldik ki, Sərdar millinin məzarı Təbrizə köçürülsün.

Hacı Əzimxan deyirdi ki, cənazə Tehranda əmanət qoyulmuşdur. Məlumatlı və etipmadlı adamlardan sayılan ağayi Məməqaninin də fikri belədir. Bu gün həmin mövzuda bəhs etmək istəmirəm. Bir iranlının nöqteyi-nəzərindən Tehranla Təbriz arasında fərq ola bilməz. Lakin Sərdar milli əgər həqiqətdə bu işi lazım bilibsə hökmən ona əməl olunmalıdır. Bundan əlavə məzarın hazırkı təəssüfləndirici vəziyyəti mümkün qədər tez bir zamanda dəyişməlidir. Bura tarixi bir yerdir. İranın gələcək gəncləri burada yatmış şəxsi tanınmalı, onun məzarından qəhrəmanlıq, mərdlik dərəsi, əxlaq, vətənpərvərlik və azadixahlıq dərəsi almalıdırlar. Eyni zamanda Səttarxanın evi də mümkün qədər tez bir zamanda azadlıq muzeyinə çevrilməlidir. Sərdarın övladları ağır müsibət şəraiti və ehtiyac üzündən bu evi satmışlar. Mən Sərdarın qardaşı ilə bu haqda çoxlu söhbət etdim. O dedi: çalışırıq ki, tezliklə evin təzə sahibi onu qədimdə olduğu kimi yenidən tikdirsin. Eşitdiyimə görə, Sərdarın evini irticaçılar intiqam üzündən xarab etmişlər. Sərdarın ailəsi də çox ağır şəraitdə yaşayır. Onun iki qızına dövlət tərəfindən ayda on-on beş түmən pul verilir. Rəşadətli bir adamın ailəsi, sadə nahar yeməyi üçün kifayət etməyən bu pul ilə yaşamalı və öz böyük atasının abır və hörmətini hifz etməlidir. Bu vəziyyəti şərh etməkdən məqsədim heç də boş və quru ürəkyananlıq göstərmək deyil. Mənim əqidəmcə Səttarxanın evi tarixi bir yerdir. Orada vaxtı ilə böyük bir hərəkata rəhbərlik edən partiyanın qərargahı yerləşmişdir. Bu evi təzədən tikdirmək lazımdır. Səttarxana və mücahidlərə aid bütün şeylər, habelə o vaxtki top, tüfəng və sair silahlar bu evdə saxlanılmalıdır. Məşrutə dövrünün xitabələrini, bəyannamələrini, məktublarını, şəkillərini də tapmaq lazımdır. Bunlar canlı tarixi sənədlərdir. Həmin sənədlər toplanmalı və mühafizə olunmalıdır. Bu elə bir adı işdir ki, bütün mütərəqqi millətlərin maarif idarələri tərəfindən başqalarının daxaləti olmadan həyata keçirilir. Bizim həqiqi maarif nazirliyimiz olmadığına görə, özümüz təşəbbüs göstərərək bu işi həyata keçirməliyik.

Qısa açılış nitq əvəzinə bir saat sizin vaxtınızı aldığımıza görə çox üzr istəyirəm. Mən heç də iddia etmirəm ki, bir saat ərzində Sərdar milli qarşısındakı borcumu layiqincə yerinə yetirmişəm. Şübhəsiz, Sərdar millinin adı məşrutə hərəkatı ilə bir sırada çəkilir. Bu hərəkatın əhəmiyyətini bir saat ərzində şərh etmək olmaz. Burada məqsədimiz Səttarxanın böyük adını təkrar etmək olmuşdur. Əziz ölkəmizin adı əbədi yaşadığı kimi, Səttarxanın adı da həmişə qalacaq və yaşayacaqdır.

Yaşasın Sərdar millinin böyük adı!

Yaşasın özlərini Azərbaycanın qeyrətli, qocaman mücahidlərinin davam edicisi hesab edən İranın gənc azadixahları!

«Ajir» qəzeti № 177. 179, 210., 17 avqust 1944-cü il 19—26 mordad

¹ O zaman İranın hərbi iaznri olan Riza xan Sərdar Süpäh adlanırdı.

² Səqir İstibdad dâvru Məmmədəli Mnrzənin hakimiyyət başında olduğu 1906-1912-ci illərdir.

³ Tehranın şimal qərbində və məşhur irticacı Ətabəkin adı ilə adlanan parkdır.

⁴ Jefrim Davidyants məşrutə inqilabı dövründə Gilan daşnaqlarının başı olmuşdur.

AZADLIQ CƏBHƏSİNİN ƏYALƏT ŞURASI TƏRƏFİNDƏN TƏBRİZDƏ FİRDOVSI MƏKTƏBİ SALONUNDA TƏŞKİL OLUNMUŞ YİĞİNCAQDA NİTQ

Mən bir Təbriz deputatı kimi deyil, azadlıq cəbhəsinin nümayəndəsi kimi Təbrizə gəlmişəm. Buna görə də etibarnaməmin¹ rədd edilməsi barədə söhbət edəcəyimi gözləməyin. Etibarnaməmin rədd olunması mənim siyasi mübarizəmin müəyyən hissəsini təşkil edir. Ona görə də bu haqda söhbət etmək istəmirəm. Hətta yay fəslində səfər etməyi nəzərdə tutmuşdum. İstəmərdim belə bir söz çıxarsınlar ki, Pişəvəri mandatı rədd edildiyi üçün Təbrizə gəlmişdir. Bunlar bir kənara dursun. İndi görək biz nə haldayıq və haraya gedirik.

Bugünkü vəziyyətimizin kökləri uzaq keçmişlərə gedib çıxır.

1320-ci ilin şəhrivər ayında baş vermiş hadisə bizi qafilgir etdi. Xalq bu hadisədən könü, istədiyi kimi, layiqncə istifadə edə bilmədi. Şəhrivərdən sonra diktator qaçdı. Lakin diktatorluq dəstgahı aradan getmədi. Diktatorun istifadə etdiyi dövlət maşını olduğu kimi yerində qaldı. Digər tərəfdən xalqın zamanla bir sırada

irəliləməsini və tərəqqi karvanı ilə həmahəng olmasını istəyən adamları zindanların bucaqlarında, zəhər yedirtmək və ampula vurmaq yolu ilə məhv etdilər. Qalanlarını isə ağır zəncirlər altında saxladılar. Nəticədə şəhrivər hadisəsi zamanı xalq həmin tərəqqipərvər və azadixah adamlardan istifadə edə bilmədi. Bundan başqa nəticə azadixahlıq sabiqəsi olan adamların bir çoxunu öz tərəfinə cəlb edərək öz mənafeinə uyğun surətdə bir sıra nazirlik və rəislik postlarını onlara tapşırırdı. Şəhrpior hadisəsi qarşıya çıxdı. Lakin yalnız bir adamın məqsədlərini həyata keçirmək xatirinə diktatorluq əsasında qurulmuş dövlət maşını dağıdılmadı. Şəhrivərdən sonra da diktatorluq quruluşunun azadixahlar və milli təşkilatlar üzərindəki təzyiqi o qədər güclü idi ki, İran Xalq Partiyası təşkil olunan zaman öz məramnaməsini Tehrandə çap etdirə bilmədi. O öz məramnaməsini nəhayət Təbrizdə çap etdirib Tehrandə nəşr etməyə məcbur qaldı. Dövlət diktatorluq aparatında ən kiçik dəyişikliyə belə yol verməmək üçün qəzet imtiyazı verilməsindən boyun qaçırırdı. İrticaçılar mətbuatın milli bir qüvvə olduğunu, diktatorluq üsuli-idarəsinin köklərini lərzəyə salan bir qüvvə olduğunu başa düşürdülər. İqtisadi böhran, habelə müharibə nəticəsində törənmiş çətinliklər üzündən ölkə əhalisinin müəyyən hissəsi iqtisadi məsələlərlə daha çox maraqlanırdı. Digər tərəfdən ölkədə baş vermiş aclıq, bahalıq iranlıların digər hissəsini də ictimai fəaliyyətdən ayırmışdı. Bulanıq sudan balıq tutmaq istəyən pulpərəst, prinsipsiz adamlar azadixahların irəliləməsi yolunda böyük maneəyə çevrilmişdilər. Bunlar özlərinin çox kiçik məqsədləri xatirinə, şəxsi istifadələri xatirinə, nazir və ya məclisdə nümayəndə xatirinə, şəxsi istifadələri xatirinə əsas olmayan dəstələr və cəmiyyətlər düzəldilər. Yerdən göbələk kimi çıxan bu dəstələr tərəqqipərvər və demokratik partiyaların inkişafı və irəliləməsi yolunda maneəyə çevrildilər. Bu prinsipsiz və məqsədsiz dəstələr xalqı çaşdırdı. Adamlar hansı tərəfə meyl göstərməyi, hansı dəstəyə qoşulmağı ayırd edə bilmirdilər. Gənclərimizi müəyyən dərəcədə aldadıb, onların azadlıq uğrunda mübarizəyə qoşulmalarına maneçilik törədən digər amillərdən biri də almanların müvəqqəti qələbəsi idi. Bu «qələbə» bəzi gənclərin gözünü qamaşdırmışdı. Bəzi gənclər isə almanları bir növ sosialist hesab edirdilər. Mən özüm zindanda olarkən, bəzilərinin sosializm ilə nasional-sosializm məfhumlarını bir-birinə qarışdırdıqlarına şahid olmuşam. Mən onları çox da təqsirləndirmirəm. Ona görə ki, iyirmi il müddətində ölkəmizin otafına uca və qalın hasar çəkərək, xalqın sosializm, nasional-sosi-alizm və faşizmin həqiqi mənalərini başa düşməsinə maneçilik törətmişdilər. Almanda çap olunmuş kitablar və sair mətbuat ölkə daxilində geniş surətdə də yayılır, faşizm iranlıların gözündə başqa cürə cəlvələniydi. Bu təbliğata uyan adamlar Hitler hökumətinin mahiyyətini başa düşür. Onun Avropa libası geydirilmiş Riza xan hökumətinə oxşar bir şey olduğunu bilmirdilər. Gənclərimizdən bəzisinin başa düşmədən Hitlerin müvəqqəti və əsassız qələbələrinə məftun olması bizim üçün bir bəlaya çevrilmişdi. Bu iş, onları siyasi və ictimai mübarizədən də kənar etmişdi. Məsələn, bəziləri tarixin ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən, yəni alman tarixinin Hitler, İtaliya tarixinin, Mussoloni və İran tarixinin Riza xan tərəfindən yaradılmasını iddia edirdilər. Onlar bu fikrin boş və əsassız olduğunu, tarixin xalq kütlələri tərəfindən yaradıldığını bilmirdilər.

Məlumdur ki, heç diktatorlar düzəltmək yolu ilə, tarpixin cərəyanını dəyişmək mümkün deyildir. Xoşbəxtlikdən yuxarıda qeyd etdiyimiz pərdələr yırtıldı. İran xalqı, xüsusilə ziyalılar «ıldırım sürətli hücumların» müharibənin müqəddəratını həll edəbilməyəcəyini başa düşdülər.

Bəzilərinin də siyasi cərəyanlara qoşulmasına səbəb bir sıra gopçu və qərəzli adamlar tərəfindən yayılan şayiələr idi. Məsələn, belə şayiə yayırdılar ki, guya müttəfiqlər Prap torpaqlarını işqal etmək fikrindədirlər. İran barədə ərazi nöqteyi-nəzərləri vardır. Lakin «millətlərin təyin müqəddərat hüququnun» həm Atlantika kartası, həm də Tehran və Krim konfransları tərəfindən təsdiq edilməsi fitnəkarların şayiələrini puça çıxartdı. Biz müttəfiqlərlə elə bir vaxtda müqavilə bağladıq ki, faşist qüvvələri az qala Xəzər dənizi yaxınlıqlarına çataraq İran və Şərqi ölkələrini təhdid edirdi. Biz qələbə çalmaq xatirinə bütün yollarımızı müttəfiqlərin sərəncamına verdik. Bu düzdür ki, daxili siyasət sahəsində böyük addımlar götürə bilməmişik. Lakin azadixahların, habelə azadlıq yolunda mübarizə edən mətbuatın fəaliyyəti sayəsində xarici siyasətdə böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışıq. Bunlardan biri üçtərəfli müqavilə imzalanmasından, digəri isə, Hitler Almaniyası əleyhinə müharibə elan olunmasından ibarətdir. Müttəfiqlərin bizim torpağımız və istiqlalıyımız haqqında pis niyyətdə olduqlarını iddia edən adamları mən cahil və nadan hesab edirəm. Bizim məsləhətimiz müttəfiqlərə yardım göstərməkdədir. Bunu bizim mənafeyimiz tələb edir. Əgər Vətənimizlə vəhşi Hitlerçi işğalçıların arasında rəşadətli Qızıl Ordunun və Sovet İttifaqı xalqlarının sinələri böyük bir qala kimi sədd çəkməyəydi, bu gün həmin Təbriz şəhərindən əsər-ələmət belə qalmazdı. Bizim əxlaqi vəzifəmiz, insanpərvərlik hisslərimiz tələb edir ki, Qızıl Ordunun parlaq qələbələrinə ürəkdən sevinək!

Müttəfiq qoşunlarının irəliləməsi ilə əlaqədar olaraq xalqın ayılmasından və millətin azad olacağından qorxuya düşənlər azadlıq hərəkatının qarşısını almaq üçün tərəqqipərvər və azadlıqsevən adamların müəyyən hissəsini öz ətrafına toplayıb, İran Xalq Partiyasının inkişafına mane olmağa və bu barədə yeni tədbirlər hazırlamağa çalışdılar. Onlar əsas olmayan partiyalar vasitəsi ilə bir iş görə bilmədiklərini başa düşərək azadlıq hərəkatının qarşısını almaq üçün bir ovuc Tehran mürtəcelərinin əlilə, vaxtı ilə dövlət çevrilişi yaratmaqla hayküyə salmış fitnəkar bir adamı, yəni Seyid Ziyaəddin Təbatəbaini Tehranə gətirmək istədilər. Nəhayət o, salam-salavətlə Tehranə gətirildi. İrticaçılar bütün iranlıların Seyid Ziyanı qarşılayacaqlarını gözləyir və ümid edirdilər ki, hökuməti onun əlinə tapşırıcaqlar. Lakin İran xalqı nəinki Seyid Ziyanı qarşılamadı, bundan əlavə saysız-hesabsız mitinqlər, konfranslar təşkil etməklə ona nifrət bəslədiyini bildirdi. İran xalqı Seyid Ziyanı macəraçı və fırıldaqçı bir ünsür kimi tanıyır. Buna görə də, Seyid Ziya öz məqsədlərini həyata keçirə bilmədi. Artıq, xalq öz səadətini milli təşkilatlar əlində olduğunu dərk etmişdi. Buna görə də o, «nabiğə» adlandırılan seyidi qarşılamadı. Seyid istəyirdi ki, Qızıl Ordunun məhbubiyyətindən, Sovet ittifaqının mənəvi nüfuzundan istifadə etsin. Buna görə də, Fəlistindən İrana yola düşməzdən əvvəl yazdığı bəyannaməsində qeyd etmişdi ki, «Mən sosialist bir hökumət yaratmaq və torpaqları bölüşdürmək məqsədilə İrana gedirəm». Şübhə yox ki, bu həm İran

xalqını, həm də Sovet hökumətini aldatmaq xatirinə idi. Lakin nə İran xalqı, nə də Sovet hökuməti bu hiylələrə aldanmadılar. İranın demokratik və milli qüvvələri onun əleyhinə qiyam edib dedilər: Sən haman adamsan ki, vaxtı ilə məşrutə və milli hökumət əleyhinə çevriliş yaradıb qanuni əsasını tapdalamışdın.

Sovet hökuməti də Seyid Ziyanın sosialist hökuməti yaratmaq və torpaqları böüşdürmək fırıldaqlarına inanmadı. O, İranın daxili işlərinə qarışmaq və Seyid Ziyaya hinmayə göstərmək kimi işlərdən çəkindi.

Seyid yuxarıda qeyd olunan hiylələrlə bir iş görə bilməyəcəyini başa düşdükdə, avamların cəhalət və xəbərsizliyindən istifadə etmək istədi. Buna görə də papaq qoymaq, çarşab örtmək, məktəbləri bağlamaq və sair bu kimi söhbətləri ortaya atdı. Burada da o, müvəffəqiyyətsizliyə uğradı. Sonra köçəri tayfalarını təhrik etmək, xanlar və feodallardan istifadə etmək fikrinə düşdü. Maddi vəsait toplamaq üçün Said və Milsponun köməyi ilə bir sıra fırıldaqlara, ticarət hoqqabazlıqlarına əl atdı. Gürganda baş vermiş zəlzələdən zərər görənlərə «kömək» bahanası ilə müəyyən məbləğ pul əldə etdi. Bu pulların hamısını öz bıçaqçəkənlərinə və başqa fitnə-fəsad törətmək işlərinə sərf etdi. Rəşidyandan alınan doqquz yüz min metr parça və iplik məsələsi də hamıya məlumdur. Zənnimcə bunları izah etmək lazım deyil.

Azadlıq cəbhəsi məsələsinə gəldikdə qeyd etməliyəm ki, mən həmin cəbhənin bir nümayəndəsi kimi Təbrizə gəlmişəm. Bu cəbhə çox geniş və güclüdür. İndi mərkəzdə və vilayətlərdə nəşr olunan qəzetlərin otuz beşi həmin cəbhənin üzvü sayılır. Bütün azadixahlardan xahiş edirəm ki, öz sinfi mənsubiyyətlərinə baxmayaraq azadlıq cəbhəsinə qoşulsunlar və bu yol ilə azadixahların sıralarını daha da möhkəmləndirsinlər.

Qızıl Ordunun təşkil olunmasının iyirmi yeddinci ildönümü yaxınlaşır. Arzu edirəm ki, şəhərin bütün əhalisi həmin təntəpəli ildönümündə səmim-qəlblə şirkət edəcəkdir. Bizim azadlığımız, bütün dünyanın azadlığı xüsusilə Qızıl Ordunun qələbəsinə bağlıdır. Hazırkı müharibənin cərəyanında qəhrəman Qızıl Ordu misilsiz fədakarlıqları və verdiyi qurbanlar bahasına bütün dünyanı faşist əsarətindən xilas etmişdir. Qızıl Ordunun qələbələri nəticəsində bizim əziz Vətənimizdə müharibənin zərər və dəhşətlərindən qorunmuşdur. Mən inanıram ki, Təbriz əhalisi bu böyük təntənədə səmim-qəlblə bu şəhərin adına layıq bir şəkildə iştirak edəcəkdir (sürəkli alqışlar.)

«Ajir» qəzeti № 257, Tehran (15 isfənd 1323) 6 mart 1945-ci il.

1 İran milli məclisinin 4-cü dövrə iclası tərəfindən deputatlıq mandatının rədd olunmasına işarədir.

FİRDOVSI MƏDRƏSƏSİ SALONUNDA, TƏBRİZ ŞƏHƏRİNİN

MÜXTƏLİF TƏBƏQƏLƏRİNİN YİĞİNCAĞINDA NİTQ

1324 cü il dey ayının 28də (18 yanvar 1946 cı il)

Cari məsələlər icazə verməyib ki, Milli Hökumət təşkil olandan sonra vəziyyət haqqında xalqa ittilaat verilsin və xalq bilsin ki, bizim qabağımızda duran işlər nədir və nə işlər görülmüşdür. Ümidvaram ki, tezliklə Milli Məclisimizin ikinci iclası başlanacaq, nümayəndələr ətrafdan yığılıb gələcəklər və xalq əncam olmuş işləri biləcəklər.

Bizim başladığımız milli mübarizədə təqribən beş ayın içində böyük işlər görülmüşdür. O fikirlər və arzular ki, danışan vaxtda çox uzaq nəzərə gəlirdi, beş ayın içərisində ideal surətdən çıxıb və əməli olubdur. İndiki Azərbaycan xalqı özü üçün bir Milli Hökumət və Milli Məclis vücuda gətirmişdir.

Biz çox tarixi günlər keçirmişik və yenə də tarixi günlər keçirməkdəyik. Bir xalq ki, öz ana dilində danışmaq ixtiyarı yox idi və müntəzir idi ki, Tehrandan layıq ya nalayiq bir adam gəlsin onu idarə eləsin, ixtiyarın öz əlinə almışdır.

Gələcək nəsil xoşbəxt və məsud yaşayacaq, bu tarixi günləri səbt edəcəkdir.

Bir ay qabaq qabağımızda bir vəzifə dururdu. O da qan tökmədən hökuməti xalqın əlinə verib, istibdadı aradan qaldırmaqdan ibarət idi. İndi biz buna müvəffəq olmuşuq. Ayrı yerlərdə belə mövqelərdə hökumət maşını sınar. Biz bu hökuməti təşkil verəndə qabaqkı maşını tamamilə sındırıb kənara atmadıq. Bu maşın xalqın göz yaşları üstündə qurulub tüfeyli kimi yaşayırdı. Zorakılıq və qanunsuzluq onun içində idi. Yüzlərcə bacılarımızı və əqvamımızı insanlara bənzəməyən işlərə, oğurluq və yalançılığa sövq edən məhz o maşın idi. Biz o maşını aldıq. O maşın bizim istədiyimizi yerinə yetirə bilməz.

BİZ NƏ İSTƏYİRİK?

Biz istəyirik ki, xalq savadlı olsun, vicdanla yaşasın. Xalqın behdaştı və səhhəti təmin olunsun. Şəhərlər yaşamağa yarar bir hala gəlsin. Xalqın təhlükəsizliyi təmin edilsin. Bu o şeydir ki, həmişə bizi düşündürür və narahat edir. Bu maşın belə işlərə qadir deyil, amma neyləmək? Biz bunu birdən ata bilmərik. Səbəbi budur ki, xalqımız bu kimi vəzdə hazır deyildir. İndi əgər biz Firqəmiz təşkil ediləndə verdiyi vədlərə yaxşı əməl edə bilmiriksə, bu işkallar qabaqda vardır. Mən bir ruznaməçi olduğum üçün tamam idarələrin nəqslərinə aşına olmuşam. Keçən idarələr xalqı incitmək mənzuru üstündə qurulubdur. Biz bu idarələri islah edib dəyişdirməsək, müvəffəq ola bilmərik.

Biz əvvəlinci qədəmdə təşkilat yolu ilə daxil oluruq. Əşxasın təqsiri yoxdur. Onlar bir piç və möhrə kimidirlər. Biz istəyirik ki, xalqı hökumət işlərinə dəxalət verək.

Ona görə də birinci növbədə əncümənlər təşkili yolu ilə başlamışıq və onu çox aşağıdan, böyükdən başlamışıq. Biz demişik, qoy xalq əncüməndən başlasın və əncümən ilə böyük ehtiyacını təmin eləsin, verilən maliyəni təyin etsin və onun məsrəfində nəzarət etsin. Bu nəzarət aşağıdan başlanır və yuxarıdan fərmandarlığa, bəxşdarlığa və Məclisimilliyə yetişir.

Bu bir günlük iş deyil, lakin tezliklə əmələ gələcək və bu vəs ilə xalqı incitmək üçün vücuda gələn idarələr islah edilə bilər və əşxası dəyişdirməyə ehtiyac qalmaz. Buna görə dövlət bu işə çox əhəmiyyət verir. Gərək gələn bəhmən ayının 5-nə (25 yanvara) qədər əncümənlər təşkil tapa və hökumətin payəsi düzələ. Çünki əncümənlər dövlətin payəsidir. Bu qabağımızda duran birinci məsələdir. Mən məxsusən təvəccöhüzü buna cəlb edirəm. Belə fikir edilməsin ki, bunlar keçən məmurların tayıdırlar, o birisilərin yerinə keçmək istədilər, keçdilər, qurtuldu.

Biz xalqı aldatmırıq. Biz əvvəl əncümənləri istəyirdik. Tehran hökuməti bizim təqazalarımız ilə müxalifət elədi. Əlimizə keçən mədrəklər nişan verir ki, Tehran hökuməti axırıncı dəqiqəyə qədər azadixahları topa, gülləyə bağlamaq əmrini verirdi. Bunlar hamısı nişan verir ki, Tehran hökuməti öz riza və rəğbəti ilə bir qədəm azadlığa tərəf götürməyə hazır deyildi. Biz bir qüdrət vücuda gətirdik və azadlığı aldığımız. Amma, azadlığı almaq kafi deyil, onu hifz etməyə bir qüvvə lazımdır. Biz o qüvvəni yaratmağa başlamışıq. Elə qüdrət ki, dünyada heç qüvvə onu aradan aparmağa qadir olmasın. Bu qüvvə xalqa arxalanmaq qüvvəsidir. Millətə arxalanan dövlət həmişə yaşayır.

Biz bu qüvvəni yaratmışıq. Tehran hökuməti bizi aradan aparmağa çalışır. Əgər dövlət millətə arxalanmasa, öz tədbirini yerinə yetirə bilməz. Biz özümüzə arxalanmışıq, heç bir kimsənin əmrində yaşamağa hazır deyilik. Bizim hökumətimizi hifz eləməyə, özümüzü idarə etməyə ləyaqətimiz vardır və özümüzü də idarə edəcəyik (şiddətli alqışlar). Özümüzə məxsus qanunlar yaradacağıq. Biz rayonlarda əncümənlərin intixabatına başlamışıq. Bu intixabat gələn ayın beşinə qədər əncam tapacaqdır və o əncümənlər tamamilə işlərə nəzarət edəcəklər.

ŞƏHƏRLƏR MƏSƏLƏSİ

Bülöklərdən sonra şəhərlər məsələsidir. Şəhərlərin abad olmaması bizə başaşağılıq gətirə bilər.

800 min cəmiyyəti olan Təbriz indi xaraba və kəşif bir haldadır. Cəmiyyəti iki yüz min nəfərə təqilil tapıb. Gərək şəhərimiz abad ola. Qabaqkı hökumətlərdə yemək siyasəti var idi. Bu qədər hayküydən sonra ki, əgər Təbrizin iki xiyabanı asfalt edilsə azadixahlar aradan gedərlər, TəbriziN asfaltı üçün Tehran 400000 tımən ağayi Təbatabaiyə həvalə verirdi. O da həvalə, nə pul.

Təxmin olunduğuna görə Təbrizin böyük xiyabanlarının vağzala qədər və bir neçə fərii xiyabanının asfalt edilməsi, su yollarının sement ilə üstü örtülməsi üçün 1200000 tımən xərc lazımdır. 1200000 tımən Təbrizdə heç kəs hiss etmədən yığılır. Nümünə üçün qarajlarda bekar qalmış avtobuslar şəhərdə işə başlamışlar. Xalqın rahatlığından əlavə gündə fəqət bu yol ilə bələdiyyəyə 600 tıməndən 1000 tımənə qədər aid olur.

Şəhərin əvarizi də gəlir yeridir. Keçən hökumətlərin ichafları aradan götürüləcəkdir. Əvariz yığmaq da heç kəsə təhmil olunmayacaq. Fəqət bir az fədakarlıq istəyir. Çünki güzəşt eləməyən, fədakarlıq eləməyən bir millət heç yerə yetişməz.

Dava vaxtında gördük ki, İngilis milləti və Şuralar İttifaqı çox zəhmətlərə qatlaşdılar və faiq də oldular. Mümkündür bu maliyyatlar nəzərə çətin gəlsin. Şayəd birinə də zülm olmuş ola. Amma bu gün zindəganlıq səthini yuxarı gətirmək üçün gərək kömək eləmək.

Şəhərlərimizin abadlığı üstündə dövlət böyük tədbirlər görməkdədir. Şəhərlərin abadlığı xalqı naxoşluqdan, dava pulu verməkdən və tıfusdan nicat verər.

Buna görə də şəhər əncümanlərinə əhəmiyyət veririk. Keçən dövrlərdə bu əncümanlər dövlətin bir şöbəsi halına gəlmişdi. Xalq tərəfindən intixab olmuş 40 nəfərin içindən vəzəretikişvər¹ öz istədiklərin intixab edirdi. Biz çalışdıq ki, əncümanlər qanunu kamilən islah olunsun və demokratik bir hala düşsün, dövlətin dəxaləti olmadan şəhərin işinə yetişsin. Çünki bu, dövlət işi deyil, bu, xalqın özünə mərbut olan bir işdir. Şəhərin əhli gərək bir xanəvadə kimi öz evini abad eləsin və seçdiyi nümayəndələr vəsiləsi ilə işdə nəzarət eləsin. Şəhərdarlığımız adi vəzi idarə eləmək üçün on tımən pul tapmırdı. Üzvləri hüquqsuz qalırdılar, ya müftə hüquq alırdılar. İndi böyük bir ,işə və asfalt məsələsinə başlanmışdır. Hava soyuqluğu cəhətcə asfaltın başlanması bahara qalıbdır, amma indidən daş tökmək və ayrı müqəddəmati işlər başlanıbdir.

ÜÇÜNCÜ PAYƏ, SƏNAYE MƏSƏLƏSİDİR

Ona gərək əhəmiyyət verilsə. Tək maliyyat ilə məmləkəti idarə etmək olmaz. Bu ayidat deyil, gərək ayrı yollar ilə məhsul tovlidi qüvvəsini artırmaq ilə ölkəmizi sərvətləndirək. Ona görə dövlət karxanalara kömək edir. Çünki bu yol ilə sərvət ümumi qalacaq, ayidatın şayəd bir qisməti xalqın cibinə gedə. Amma bu lap yaxşıdır. Onda maliyyat yığmaq işi də asan olar.

Misal üçün, mən sizə deyə bilərəm ki, zəmani- cəng maliyat bərdəraməd 2 bəbətindən 2500000 tūmən fəvqələdə və göydən gələn ayidat üçün maliyat təyin edilmişdir. Bu maliyat xalqın ümumi istifadəsi üçün: aradan getmiş adi iqtisadi əlaqəni bərpa etmək üçün qoyulmuşdur. Bu heç bir şey deyil. Bununla belə xalqın səsi göyə çıxır. Biz qənd karxanamızdan 15 milyon tūmən istifadə edə bilirik. Bizim şəhərimizdə bir Pəşminə karxanası vardır. Dünən, o karxanaya getmişdim. Mən deyirdim ki, bir şəhərdə sadə bir karxana 10, 15, 20 min adama çörək verə bilər. Bu bir sadə surətdir (bu işin zahiridir). Bunun nəticəsində fəqət qeyri müstəqim yol ilə dövlətə 200000 tūmən maliyat çıxır. Bu qismətə biz artıq dərəcədə əhəmiyyət verməliyik. Kargərlər də gərək ciddiyyətlə çalışsınlar. Karxanada işləyənlər dövlətə kömək etsinlər ki, ayrı karxanalar da işə salınsın. Pulları Tehrana qaçırdanlar işə qayıtsınlar və onlar da karxanalar düzəlsinlər.

QARŞIMIZDA DURAN VƏZİFƏLƏR

Bizim qarşımızda iki vəzifə durur. Birisi xalqın etimadını qazanmaq və karxana düzəltmək üçün istifadə etmək, ikincisi isə kargərlərin etimadını cəlb etmək, onları ciddiyyətlə işlətmək, beləliklə, xalqı sərvətləndirməkdir.

Qəni bir millətdən maliyat almaq asandır. İdarələrin 50000000 tūmən xərcidir. Bundan əgər on milyon tūmənə sərfəculuq edib həzif etsək, qalar 40 milyon tūmənə. Əgər ölkəmizin cəmiyyətin beş milyon nəfər nəzərdə tutaq. Hər nəfərə 8 tūmən düşür. Bu maliyat gərək verilsin və adılanə surətdə yığılsın, nəinki keçən dövrdəki kimi əkinçiyə 10 faiz maliyat qoyulsun. Kəndin hampası olan, iki öküzü, qoyunu olan az maliyat versin. Onun üçün də dövlət karxana işə salmasına çox artıq dərəcədə əhəmiyyət verir. Dövlət sənəti karxanalardan başqa əl karxanalarına da kömək edib onlara bazar tapmalıdır. Bu barədə indi danışacağam. Gərək məhsullarımıza bazar tapaq. Tehran bizi bazar məsələsində iki tərəfdən fişara salıbdır. Bir tərəfdən tədrici halda Azərbaycandan pulu yığıb aparmaqla bizi çətinliyə salmaq, digər tərəfdən isə xalqın arasında təbliğat vasitəsi ilə vəhşət yaratmaqdır. Onlar malikləri və tacirləri qorxudub və onların daraiyyətini çəkib aparmaq istəyirlər.

Bizim əlimizə məktublar gəlir ki, «Fərşləri çaya salmalı olsaz da gətirin», yaxud özüz durub gəlsəniz maliyat verən qalmaz».

Biz Tehrana deyirik, əgər sən qocalmısan çürümüsən başarmırsan idarə eləyəsən, biz cavanıq başara bilirik, suyun yolun kəsə bilirik, çayın hərəkətini döndərərik və qoymanıq sizə tərəf axsın! (alqışlar). Bu bizim üçün çətinlik törədib, amma onlardan ötrü çətinlik daha da çoxdur. Biz dözə bilirik. Tüccar üçün mümkündür çətin ola, amma qoy xalq ucuz çörək, yağ, yumurta yesin.

YOL MƏSƏLƏSİ BAARƏSİNDƏ İKİ CÜR FİKR EDİRİK

Biri budur ki, icazə verək bəzi ticarət malları Tehrana getsin. Amma nə bu cür ki, «suya sal, götür gəl» olsun. Bu şərt ilə ki, aparsalar Azərbaycanın ehtiyacı olan siqar, enerjiyə avadanlığı, lastik və sairə gətirələr. Azərbaycanın ehtiyacı nisbətən azdır. Görünür ki, Tehranın ehtiyacı daha artıqdır. Orada xərc çox yuxarı gedib. Amma burada ucuzluq əmələ gəlibdir.

Biri də budur ki, burada karxanalarımızda əmələ gələn şeylərdən verməliyik, xərcinin yuxarı getməsinə mane olmasa, xurucuna icazə verək. Biz əməldə gördük ki, verdiyimiz icazələrdən çox suiistifadə edilir. Bunun kontrolu da çətinidir. Onun üçün bir şirkət təşkil olunub və dövlətin onun üstündə nəzarəti var. Bu şirkət yolu ilə əminlik olar ki, ticarət malları göndərilsin, satılsın və əvəzi gəlsin. Şirkətin təşkilindən sonra güclü miqdarda mal çıxardacağıq.

Bir də xarici ticarət məsələsidir. Həmişə xarici ticarət Azərbaycanda birinci yer tutur. Məxsusən keçən davadan qabaq Azərbaycan şəhərləri ticarət mərkəzi idi. Xarici ticarət bazarları tapmaq üçün də ticarət vəzərxanasında bir ticarət komissiyonu vücuda gəlib və mütləq aparır.

Daxili sənayeni hifz etmək üçün tədbirlər görmək lazımdır. Xaricdən varid edilməli şeylərdən istifadə etmək üçün daxili məhsulları sadir etmək lazımdır.

Mən fikir edirəm ki, bizim iki şeyə çox ehtiyacımız var. Biz fəlahət maşınları və bir də abyarlıq vəsaiti və maşınları almalıyıq.

Verdiyimiz xuşkəbər müqabilində kənd maşını, fəlahət maşını alağ, gərək xarici ticarətimizin əsasını təşkil etmək üçün də maşın gətirək.

Bir də bizim əkdüyümüz məhsulların qiyməti yoxdur. Məsələn buğda əkirik çox vaxt qalır çürüyür... Buna görə gərək o məhsulata əkək ki, qiyməti var. Məsələn, pambıq, ya tütün əkək. İndi bir növ tütün əkilir ki, o da döyülü tütündür ki, Azərbaycan və İrandan başqa onun ayrı bir yerdə məsrəfi yoxdur. Biz papiros tütünü, qənd çuğunduru əmələ gətirməliyik. Miyanada və havası müsaid yerlərdə tut əkməklə ipək tovlid etməliyik. Fəlahəti, elmi və maşın halına salaq, ta xalq eləyə bilsin az zəhmətlə çox məhsul ələ gətirsin. Gərək karxanalarımıza lazım olan şeyləri gətirək və onları təqviyə eləyək. Mən ümidvaram ki, özümüz ticarət bazarı yaradaq, Tehrana müntəzir olmayaq. Bizim böyük qızıla bərabər olan fərş məhsulumuz var. Bunları gərək xaricə göndərək, nəinki Tehrana gedib pulu yata və gəlib çıxmaya. Fərş çox qiymətli bir şeydir. Fərş barmaq qanı ilə, göz yaşı ilə, uşaq qanı ilə vücuda gəlmişdir. Gərək fərş satmaqla pul ələ gətirək və fərş toxumaqda böyük fəhlələrdən istifadə edək, uşaqlara dərs oxumaq və tərbiyə almaq imkanı verək.

Mən əgər istəsəm qabağımızda duran vəzifələr haqqında sizə danışsam sizi yormuş olaram. Amma, bu çox calib bir mövzudur. Mən istəmirəm deyim bu təkə dövlətin, həm də xalqın qarşısında duran bir vəzifədir. Çünki daha dövlət ilə millət arasında fərq yoxdur. Bu hamımızın vəzifəmizdir (şiddətli və hərarətli alqışlar).

BİR BÖYÜK MƏSƏLƏ DƏ MAARİF MƏSƏLƏSİDİR

Bizim iqtisaddan keçəndən sonra böyük məsələmiz maarif məsələsidir. Bu kimi məsələləri həll etmək üçün mədrəsə lazımdır, mütəxəssis lazımdır. Karxanalarımız İsfahan və xarici parçalar ilə rəqabət etmək üçün gərək mütəxəssis yarada.

İki gün qabağacan idarələrımızdə Azərbaycan dilində yazan yox idi. İndi hamı sadəliklə yazmağı öyrəşir. Bu cəhətdən fərhəng qisməti öz dilimizə girdikdə çox tez tərəqqi eləyəcək və tez yazıb oxumaq öyrəşəcəklər. İndi darülfünun yaratmaq dövlətin qərarı sayəsində bir ideal halından çıxıb əməl mərhələsinə giribdir. İndi kəndlərimizdə nə tək həkim, bəlkə müin təbib belə yoxdur. Biz gərək mütəxəssisləri elmi üsulda tərbiyə edək. Əgər tərbiyəti elm üstə qoysaq xırda bir maya ilə çox tez nəticə almaq olar. Ona görə də darülfünunda müəllimlər tərbiyə etmək üçün bir şövbə vücuda gətirmək lazımdır ki, bu müəllimlər xalqı tərbiyə etsin. Tehranın zahirsazlıq üçün qəbul etdiyi icbari təlimat qanununu bu yol ilə icra mərhələsinə gətirə bilərik.

Darülfünun ona görə deyildir ki, deyilsin Azərbaycanın darülfünunu vardır, bəlkə bu ehtiyac və zərurət nətpəsidir. Hər yol ilə olursa- olsun darülfünunu quracaq. Müəllim və mütəxəssislərin azlığına baxmayacağıq. Xaricdə olan Azərbaycanlılardan istifadə edəcəyik.

Bu dövlət, Firqənin rəhbərliyi sayəsində əmələ gəlib və bir hədəfi vardır. O, xalqın ehtiyacatın nəzərdə tutur, verilən fikirləri və təzəkkürləri nəzərə alır və ümidvarlıq ki, bu yol ilə tərəqqiyə yetişək və ləyaqətimizi göstərək (alqışlar).

İndi bu bir aylıq təcrübə və xalq ilə əlaqə göstərir ki, Azərbaycan xalqı həqiqətdə mötəqid bir xalqdır. Tehran mətbuatında görəkən bəzi təbliğatdan, həsəddən, nifaqdan əsər yoxdur. İndi ittifaq əmələ gəlmişdir. İndi daha bədbinlik, eybəcullük və bir-birinin ziddinə danışmaq ortalıqdan gedibdir. Bu bizim müvəffəqiyyətimizin payəsidir. Bu birliyi saxlayaq. Əgər əməldə bir iştibah görünürsə pis demək əvəzinə dövlətimizə təzəkkür verilsin.

Mən xalqımıza inanmışam və həqiqətən bilirəm ki, xalq tamamilə işləyəcək, tamamilə qardaşlaşacaqdır (alqışlar). Gərək dostluğu xalq arasında möhkəmləndirmək. Hamı qanun müqabilində bərabərdir. Heç bir kəsə təvhin eləmək olmaz. Hökumətin dəyişildiyi, vəhşət və terror ilə təhdid edildiyimiz mövqedə əminliyi və asayışı bərpa eləmək üçün edama da ehtiyac var idi. Amma indi ki, dövlət qüvvətlənib və vəziyyətə musəllət

olub, fəqət gərək qanun hökm eləsin. Gərək qanun xalqa və millətə hakimiyyət eləsin, nə şəxsə, nə Pişəvəriyə (şiddətli alqışlar).

İçazə verin söhbətimizi bununla qurtaraq. Ümid edirik ki, müvəffəqiyyət bizimlədir. Səy edək əncümənlər intixabatında şirkət edək və müvəffəqiyyət qazanaq. Mən ümidvaram ki, tezliklə tərəqqi eyləyəcəyik (alqışlar).

P.

«Azərbaycan» qəzeti № 105, Təbriz 29 yanvar 1946 cı il.

MİLLİ VƏZİFƏ İDARƏSİNDƏ MİLLİ NİZAM XİDMƏTİ HAQQINDA NİTQ

Mən elə fikir eləyirəm ki, bu böyük qədəm ki, böyük milli hökumətimiz götürüb azadlığımızı və gələcək səadətimizi təmin eləmək üçün böyük bir təzmindir. Biz öz milli azadlığımızı mühafizə etmək üçün böyük mütaliələr və mübahisələrdən sonra bu nəticəyə gəlib çıxmışıq ki, azadlığı xalq gərək öz qüvvəsi ilə saxlasın. Xalqın əgər öz qüvvəsi olmazsa azadlıq müft və zəhmətsiz də verilsə onu saxlamaq olmaz.

İndi bizim nehzətimizin İranda böyük təsiri olmuşdur.

Lakin mümkündür ki, bu ani bir təsir olsun. Biz bu kimi təsirlərə özümüzü dilxoş edə bilmərik. Hər halda xalqa bir böyük ittika lazımdır. Bu da milli qoşundan ibarətdir. Xalqımız öz azadlığını hər şəkildə olur- olsun, fəqət öz qüvvəsi olan milli qoşun gücü ilə hifz etməlidir. Qoy bütün dünya bilsin ki, Azərbaycan milləti yaşamaq üçün ölməyə hazırlanmışdır. Xalqımızı idbar, fəlakət və bədbinlikdə saxlamaq istəyən Tehran mürtəcə hökuməti bunu hiss etmişdir ki, Azərbaycanda bir milli qüvvə var. O bu qüvvəni ortadan aparmaq üçün müxtəlif vəsilələrə əl vurmuşdur. İndiyə qədər o müntəzir idi ki, bu nehzəti nizami qüvvə ilə aradan apara bilər. O bu yoldan məyus olandan sonra diplomasi çarələrə təşəbbüs edib xalqın başı üstündən öz fikrini icra etməyə çalışır. Bizim cavabımız sadədir. Biz öz milli qoşunumuza dayanıb məsələni öz gücümüzlə həll edəcəyik. Biz milli qoşunumuzu yaratmalıyıq. Bu qoşun ilə azadlığımızı və daxili əmniyyətimizi hifz etməliyik. İndiyə qədər bu işi Fədai qüvvələri görüblər. Amma əgər Tehran mürtəcə hökuməti istəsə Azərbaycan azadlığını boğa, onda Azərbaycan xalqı o hökuməti əzib Tehranda Azərbaycanı tanımağa yarar bir hökumət yaratmağa çalışacaqdır (şiddətli alqışlar). Bizim qabağımızda iki yol durur. Ya gərək müvafiqət olunsun, biz azadlıqla iqtisadi, maarifi və

milli vəzifələrimizi icra edək. Əgər bu işi icra etməyə qoymasalar, biz özümüz məcburuq Tehrana gedək, oranı alaq, azad demokrat bir hökumət quraq və öz xalqımızın milli azadlığını bu yol ilə təmin edək. Bu bizim böyük vəzifəmizdir (gurultulu alqışlar). Burada indiyə qədər iki dəfə nizam vəzifə sabiqəsi olubdur. Bir Riza xan dövrəsində olmuşdur ki, xalq onu böyük nifrət ilə qarşılımışdır. Bu iş üləməməzdan bir neçəsinin tovfif və təbidinə bais olmuşdur. Çünki xalq o dəsgaha inana bilmirdi və həqqi də var idi. Bir də bu əvaxirdə olmuşdur ki, xalqı zor ilə nizami aparırdılar. İndi şəhərlər və kəndlərimizdə hamı ürəkdən milli qoşuna girmək üçün davtələb olub qoca kişilər belə nizama daxil olmaq istəyirlər. Burada mənəm yanımnda Yuqoslaviya mətbuatının nümayəndəsi oturmuşdur. Onun izharına görə bizim xalqımız ilə Yuqoslaviya milləti arasında bir oxşarlıq var. Orada da xalq alman işğalı dövrəsində marşal Titonun ətrafına toplanıb, milli azadlığı yaradıblar. Əgərçi biz o qədər qəhrəmanlıq göstərə bilməmişik, bəli həqiqətdə bizim xalqımız böyük və qəhrəman bir xalqdır. O, Yuqoslaviya xalqı kimi öz azadlığı uğrunda mübarizəyə qalxmışdır. Dünənki təzahürat nişan verdi ki, xalqımız özünü tanıyıb və öz milliyyətini təşxis vermişdir. Azadlığın mənasını düşünüb və onun qədr- qiymətini dərk etmişdir.

Keçən gün mən ağayi İpəkçiyən ilə söhbət eyləyirdim. O deyirdi ki, fədayi qüvvələri Zəncana varid olmaq həman mürtəcelər qaçmaq tədarükü gördülər. İndi də əgər yüz nəfor Qəzvində tapılsa onların hamısı qaçaçaqlar. Mən Tehrandan mütəəddid məktublar almışam. Bu məktublarda yazırlar ki, siz hərəkət etmək haman Tehranın daxilində böyük inqilab vücuda gələcəkdir. Mərkəzi hökumət bizi bu işə vadar edərsə bütün İran xalqları əsarətdən xilas olacaqlar. Amma bilməlisiz ki, böyük arzuları qeyrimüntəzəm qüvvə ilə əncam vermək olmaz. Bizim gərək topumuz, təyyarəmiz və hər cürə silahımız olsun. Biz evimizin palasın satıb tank, top və təyyarə almalıyıq. İranda azadlıq Azərbaycan azadlığından asılıdır.

Xalqın minlərcə teleqrafına cavab verməyə hazır olmayan mürtəce Sədr və Həkimi hökuməti bizim nehzətimizin sayəsində İsfahanda və İranın başqa şəhərlərində əyalot və vilayot əncüməni intixabatına hazır oldu. Dərsurəti ki, qabaq bu qanunun icrasına ayrı qanunların mane olduğunu söyləyirdilər. Biz iki yol ayrıncındayıq. Ya gərək Tehran hökuməti azadlıq yolu ilə gedə və bizim azadlığımıza mane olmaya, əgər getməsə biz onunla getməyəcəyik və əgər mümkün olmasa onu yıxıb yerinə bir demokrat rejim yaradacayıq (alqışlar).

Biz mümkündür neçə gün müvəqqəti halda çətinlik çəkək və iqtisadi fişar da görək. Vəli bu böyük işi görmək istəyən millət gərək bu kimi fişarlara tablaşsın. Müharibə mövqeyində gördük ki, Rusiya milləti və başqa millətlər nə qədər fədakarlıq göstərdilər, biz onlardan ibrət almalıyıq.

Dünənki mitinq və ətrafdan gələn teleqraflar və kağızlar böyük ehsasat nişan verdi ki, Azərbaycan xalqı həmişə öz azadlığına əlaqə nişan vermişdir. Səfəviyyə nehzətini iki ya üç şeyx vücuda gətirdi. Onda hələ

Demokrat Firqəsi də yox idi. Bizim isə müntəzəm qüdrətli bir Firqəmiz olduğu halda, daha böyük ordu yaratmağa qadirik. Millətimizin böyük keçmişi vardır və bir daha dünyaya göstərəcəkdir ki, o sadıq, səmimi, fədakar, qüdrətli və davamlı bir millətdir. O qədirən və səmimidir. Ona fəqət bir başçı lazım idi və indi o başçı Firqəmiz olmaq üzrə vücuda gəlmişdir. Etiraf etmək lazımdır ki, Firqə xalqımızı bu beş ay müddətində çətinliklərdən və əyri- buruq yollardan keçirmişdir və gələcəkdə də keçirəcəkdir.

Tehran hökuməti bir gün Fərruxu böyük ixtiyarat və pul ilə göndərirdi. Bir gün də Bəyatı. Bəyat ağayı Səracinin evində bizə deyirdi ki, biz sizin muxtariyyətinizi təmin edirik. Biz ona dedik ki, siz bu gün deyirsiz və sabah inkar edə bilərsiniz. Bizə isə həqiqi təzmin lazımdır. O isə milli xalq qoşunu ola bilər.

«Həqiqət isə həmişə topun ağzından çıxar». Bir millət həqiqəti fəqət top və güllə vəsiləsi ilə nişan verə bilər. Ah- naləyə kimsə baxmaz. Bizim hökumətimiz demokratik hökumətdir, bütün təbəqələrin hökumətidir. Qoy ruhanilər, tacirlər və bütün təbəqələr əl- ələ versinlər və muxtariyyətimizi qorusunlar...

Qoy cavanlar milli qoşunda şirkət eləsinlər və qocalar onlara libas, paltar və corab göndərsinlər. Biz bu yoldan xeyir görə bilərik. Necə ki, Milli Hökumət qurulan gün vədə verdik ki, xalqımızın mal, can və namusunu hişf edəcəyik. Hətta, dükanların qabağında, yatacağımızı da vədə verdik. Hamı bilir ki, verdiyimiz vədəyə mərdliklə əməl etmişik.

İndi də xalqın malın və namusun hişf eləməyə qovl veririk və qovlumuzun üstündə duraçağıq.

Biz iftixar ilə deyə bilərik: Bütün xalq bizim arxamızdadır. Kəndlinin hamısı, kargərlərin hamısı, şəhərin mütəvəssit təbəqəsi bəlkə də ali təbəqəsi ümumiyyətlə bizim dalımızdadır.

Xalq birləşəcəkdir. Biz buna inanırıq. Burada gərək qanun hökm sürsün və qanunu hişf etmək üçün də top, tüfəng və güllə lazımdır.

Odur ki, gərək milləti milli qoşun sıralarına girməyə təşviq edək.

Biz demirik ki, qabaqda müharibə var və müharibə edəcəyik. Biz Dirəxşani burada olan gün demişdik ki, müharibə olmayacaq. Amma əgər müharibə etmək istəsələr, biz bir nəfər qalanadək müvəffəqiyyət yolunda çalışacağıq.

İndi də fikir eləyirəm ki, müharibə olmayacaqdır. Amma biz özümüzü gərək hazırlayaq. Dalı çəkilmək yoxdur.

Əgər bizim azadlığımıza təçavüz olsa hamımız gedib savaşaçağıq. hamımız gərək özümüzü hazırlayaq ta

heç kəs bizim azadlığımıza və haqqımıza təcavüz etməyə cəsarət etməsin. Odur ki, ağalardan xahiş edirəm hər kəs öz yerində bir mübəllig olsun, xalqı başa salsın ta milli qoşun yaratsın və qoşun küçədən keçəndə xalq onu gül dəstələri ilə istiqbal eləsin. Qoy vətən azadlığı yolunda fədakarlığa hazır olan cavanlarımızın başlarına çiçəklər töksün. Qoşun da gərək qanun üzündən olsun və bu bütün qanunu yaşa yetişmiş olanlar nizama getsin, qoy hamı nizami libası geysin.

Mən özüm də geyəcəyəm. Qoy hamı bilsin dünyada bir millət var ki, onun bütün əfradı, arvad və kişi öz azadlığını müdafiə etmək üçün silah götürmüşdür. Hökumət ilə xalq arasında ixtilaf olmamalıdır. Gərək xalq özü öz hökumətini hifz etsin. Biz mümkündür iştibah edək, vəli bu iştibahları düzəldəcəyik. Qoy ruznamədə, telefonda, teleqramda bizim iştibahlarımızı desinlər, ta düzəldək. İndiyədək biz başı ucalıqla dediklərimizi əncam vermişik. İndi bizim düşmənlərimiz, bizi neçə nəfər macəracu adlandıranlar belə bizə bir irad tapa bilmirlər. Onlar fəqət kiçik bahanelər tuturlar. Məsələn, dil məsələsini bizə bir günah bilirlər. O ağalar bunu bilməlidirlər ki, Azərbaycanlı Fars deyil və özünə məxsus dili var. Zor ilə də onu Fars eləmək olmaz. Biz çox böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışıq. Bizim işlərimiz qabaqdan gedəcək. Ölkəmiz istər fəlahət, istərsə təbii sərvət cəhətdən çox zəngin bir ölkədir. Coğrafiyayı nöqtəyi nəzərindən ticarət yolları üstündə vəqə olmuş bir mərkəzdir. Ölkədə dəxi ayrışmış aradan gedib, vahid müttəhid bir xalq əmələ gəlmişdir. Bu birliyi hifz etmək üçün yenə də təkrar edirəm qoşun lazımdır. Qoy biz evimizin bütün şeylərini hətta fərşini belə satmalı olsaq da əsləhə alağ və milli qoşunumuzu vücuda gətirək, azadlığımızı saxlayaq. Yeri gələrsə Tehrana gedib azadlıq əleyhinə mübarizə edən irticain ocağını dağıdaq. Tehranlılar üçün də demokratik hökumət quraq (uzun sürən gurutulu alqışlar).

«Azərbaycan» qəzeti no 123, Təbriz 24 fevral 1946 cı il.

MİLLİ MƏCLİSİN İKİNCİ ÜMUMİ İCLASININ İKİNCİ CƏLƏSƏSİNDƏKİ NİTQİN XÜLASƏSİ

Dövlətimizin gördüyü işlər xalqın müstəqil dəxaləti ilə olmuşdur. Buna görə də man güman edirəm ki, bu barədə dərin tovizhatın təzəliyi olmasın. Ancaq cöx müxtəsər işarə etmək istəyirəm.

Bizim Milli Dövlətimiz, xalqımızın azadlıq yolunda apardığı mübarizə günlərində silah vasitəsi ilə təşkil

olmuşdur.

İrtica dövrəsindən aldığımız miras mənfur və çürümüş bir dövlət təşkilatından ibarət idi. Dövlət idarələrində tənbellik və ətalət ilə vaxt keçirən saysız- hesabsız məmurların məqsədləri bu idi ki, imrarımaaş edib bir növ ilə iş saatlarını axıra yetirsinlər. Mən onları müqəssir hesab etmirəm. Onların yaşadıkları mühit və çalışdıqları vəziyyətin bundan başqa ayrı bir məhsulu ola bilməzdi.

Milli dövlət təşkil tapan mövqe idarələrin vəziyyəti bu cür idi. Hətta, „mən ustandarlığa (1) gedəndə orada bir pakat tapa bilmədim. Dövlət idarələrinin başında duranların məqsədləri fəqət şəxsi istifadə və pul qazanmaqdan ibarət idi. Xalqın dərdinə qalmaq, dövlət təşkilatını lazımı tərzdə idarə etmək fikrində əbədən ölməmişdirlər. Ona görə biz hökuməti ələ aldığımız zaman böyük müşkülata təsadüf etdik. Lakin xalqımızın bizə olan etimadı, siyasətimizin düzgünlüyü, işçilərimizin sədaqəti sayəsində tezliklə işləri yoluna qoyub və məclisə təqdim etdiyimiz bərnəmə üzrə islahata başladıq. Özünüz çox gözəl bilirsiniz ki, biz əməli yollar ilə ehtiyaclarımızı ortadan qaldırmaq istəyirdik. Milli dövlət təşkil tapanadək xalq tamamilə dövlətdən ayrı idi. Dövlət məfhumundan millət heç bir şey anlamırdı. Çünki dövlət var qüvvəsi ilə milləti əzirdi və xalq isə buna adət etmişdi. Biz bu adəti aradan qaldırmaq üçün ciddi surətdə əməliyyata girişdik. Biz hökumətimizi təşkilat yolları ilə xalqa yaxınlaşdırdıq. Xalq əyalət və vilayət əncüməni seçdi. Ondan sonra şəhərdari məsələləri idi ki, qabaqkı dövrdə şəhər əncüməni adına bir əncümən düzəldirdilər. Amma biz bunu da demokrasi əsasları üzərində qurduq. Mən başı ucalıqla deyə bilərəm ki, bütün Azərbaycanda olan şəhərlərdə şəhər əncümənləri bu az müddətdə böyük fəaliyyətlər etmişlər. Marağa şəhəri ölkəmizin ən böyük şəhərlərindən olmasa da, bu axır səfərimdə müşahidə etdim ki, bələdiyyə oranı fəlakətdən qurtarıb, işləri o qədər vüsət tapmışdır ki, dövlət teatrı düzəltməyə iqdam etmişdirlər. Bu əlbəttə, şəhər əncüməninin xalq ilə təması olduğu üçün xalqın ehtiyacatın təşxis verməyə imkan tapa bilər.

Biz tezliklə şəhərimizdə xalqın ehtiyacatın aradan qaldıracağıq. Təbrizdə xalqın su üçün lüləkeşliyə mühüm ehtiyacı vardır. Bunu dövlətimiz töşxis verib və tezliklə şöherdö lüləkeşlik olacaqdır. Xiyabanları və küçələri asfalt edəcəyik. Ayrı yerlərdə isə lazımı islahat əmələ gələcəkdir. İstər yollar və istərsə ayrı irtibat xətləri və sair islahat tezliklə əmələ gələcəkdir.

Bizim məqsədimiz xalqa xidmət etməkdir və bizim itminanımız vardır ki, biz böxşdarlıqları və əncümənləri dair etməklə xalqa yaxınlaşib və onların həqiqi ehtiyaclarını təşxis verə biləcəyik.

Biz yenə də demişdik ki, ölkəmizin əmniyyətini hifz edək. Və bu vəzifəmizi isə layiqincə əncam verdik və ölkəmizdə misli görünməmiş bir əmniyyət yaratdıq. Bizim çoxlu nəqslərimiz də əlbəttə vardır. Bəzi dövlət işçiləri və fədailər iştibah edirlər. Hər kəsin günahı vardırsa onların mücazatını qanun təyin edə bilər və heç kəs

də özkəsinin günahının məsulu deyildir. Məntiqdən xaric mücazətlər bizim dövlətimizin rəviyyəindən tamamilə xaricdir. Bir nəfər atanın təqsiri olmaqla, onun oğlanlarını təqsirləndirmək ola bilməz. Fəqət qanun hökumət etməlidir. Biz əvvəl demişik ki, hər kəs Azərbaycan xalqının azadlığı əleyhinə mübarizə aparsa qanun mövcubincə cəzalanacaqdır. Biz gərək həmişə qanunlarımızı nəzərdə tutmaq və bu qanunlardan xaric olmaq milli hökumətə düşmənçilik etmək kimidir. Bütün Firqə işçiləri və dövlət üzvləri öz vəzifələrini yaxşıca düşünməlidirlər. Qanun gərək xalqın azadlığını hifz eləsin. Xalq gərək azad yaşasın. Xalq gərək ali bir mədəniyyətə, əxlaqa malik olsun. Ədalət və qanun olan yerdə azadlıq və səadət də vardır.

Dövlət bu məsələyə çox əhəmiyyət vermişdir. O imkanından xaric surətdə xalqın əmniyyətinin təmin etmişdir.

İndiyə kimi xalqımızın əksəriyyətini təşkil verən kəndlilərin mal və namuslarının təminatları yox idi. Amma indi kəndlilər özlərini azadlıqda və əmniyyətdə hiss edirlər. İndi tamamilə bütün ölkəmizdə əmniyyət bərqərarıdır. İndi biz bütün nöqtələrdə qanuni nəzmiyə təşkilatları yaradacağıq.

Bir də iqtisad məsələsidir. Biz hökumətimizi qurmamışdan qabaq iqtisadi böhranla müvəcəh olmuşduq. Tehran hökuməti istəyirdi ki, nehzətimizin mərhələlərini təyy etməmişdən qabaq bizim təşkilatımızı pozsun. Buna görə də biz bankları tutmağa çox təz müvəffəq ola bilmədik. Tehran buraya pul həvalə vermək vasitəsn ilə banklarda olan pulları aparmışdır. Bir azacıq miqdar mövcudi vəchlərin müqabilində bankın tacirlərə 15 milyondan mütəcaviz borcu var idi. Biz bilirdik ki, indiki şəraitimizdə pul ölkəmizin qanı mənziləsindədir və insan qansız yaşaya bilmədiyi kimi pulsuzluq isə bizim təşkilatımıza böyük zərbə vuracaqdır. Biz lazımı tədbirlər görməklə bankı süqutdan saxladığımız və tədriclə mali vəziyyətimizi düzəldib və bankın xalqa olan borclarını bir qədər də verə bildik. Biz gəlirdən vergi (2) vüsul etməyə başladığımız. Gəlirdən vergi qanunu adılanə bir tərz ilə alındı. Ondan qabaq maliyyənin vəzi düzgün deyil idi. Məclisi: Şurayi Milliye İran ümumən o adamlardan təşkil tapmışdır ki, onlar böyük maliyyətlər verməli adamlardan idilər. Buna görə də maliyyə vermək istəmirdilər. Tacirlərimizdən bəziləri vardır ki, maliyyəni az vermək üçün öz sərmayələrini mütəfərriqə yerlərə bölmüşdülər...

Mən elə fikir edirəm ki, deyəcəyim sözlər çox müfəssəl ola bilməz. Çünki dövlətin bütün gördükləri işlər xalqın ittiyə ilə, xüsusən Məclisi Milli üzvlərinin müstəqim nəzarəti ilə olmuşdur. Ona görə mənim deyəcəyim sözlər küman edirəm ki, nümayəndələr üçün təzə sözlər olmayacaqdır və fəqət bunlar müxtəsər surətdə təzəkkür kimi ola bilər. Siz çox gözəl bilirsiniz ki, bizim milli dövlətimiz mübarizədə doğulub, dövlət və məclis müsəlsəllərin, tufənglərin və başqa əsləhələrin gurultusu altında təşkil tapmışdır. Bizim vəzirlərimiz və dövlət işçilərimiz azadixahlardan seçilib dövlət işlərinə varid olmuşlarsa, lakin kifayət qədər mücərrəb deyildirlər. İstibdadi dövlətdən pis yadigar və mənfur irslər: oğurluq, ixtilas, tənbellik və dövlət məqamatından suiistifadə

etmək və dəvairin bərbadlığından başqa bir şey qalmamışdır. İşçilərdən bir iddəsi fəqət maaşlarını təmin edib günlərini keçirib, saat saymaq və ondan sonra xüsusi işlərinin dalınca getməkdən başqa fikirləri yox idi. Mən onları sərzanış etmək istəmirəm. Çünki, təşkilatın iqtizası o idi. Beş nəfər, üç nəfər sadıq adam olsaydı da, ya işdən çəkilərdi, ya işdə qalırdısa mühitlə saziş etməyə məcbur olurdu. Beləliklə, bir cür imrari maaş edirdi. Milli dövlət təşkilində idarələrimizin vəzi bu idi. Hətta, mən sabiq ustandarlıq binasına getdikdə istifadə etmək üçün bir kağız belə tapa bilmədim. Xüsusən o vaxt ustandar böyük ixtiyaratla gəlmişdi ki, Azərbaycan nehzəti millisini yatırınsın. Farslar demişkən «dər baǵe səbz» (3) nişan versin.

Biz hökuməti ələ aldığımız vaxtda vəziyyət çox ağır idi. Mən indi hələ mali cəhətdən deyirəm. Hər halda hökuməti ələ aldığımız zaman biz proqram ilə işə başladığımız və o proqramı təsvib üçün məclisə gətirdik. Bizim qabağımıza qoyduğumuz bərnəmə İran dövlətinin adi bərnəmələrinin nəziri deyildi.

Bu bərnəmə əməli bir bərnəmə idi. Biz bilirdik ki, bu dövlət müəyyən bir müddətdə bu işləri görəçək. Mən belə güman edirəm ki, o bərnəmə nümayəndələrin nəzərindədir. Bərnəmədə birinci məsələ milli hökumətin quruluşudur. Milli hökumət belə qurulmalıydı ki, xalq hiss etsin ki, bu hökumət onun qurduğu hökumətdir və onda yaxın dəxaləti vardır. Bu iş sözdə çox asan görünərsə də, lakin əməldə çox çətindir. Çünki, keçən hökumət xalqı dövlətdən ayrı olmağa adət vermişdir. Dövlət xalqın başı üstündə bir yumruq kimi olub, millət isə, əzab və fişar altında dövlət çarxlarını dolandırmalı idi. Millətin dövlət işində dəxaləti yox idi. Biz bu adəti dəyişməli idik. Dövlət millətin səadətini təmin etməli idi. Biz bərnəmədə göstərmişdik ki, bu necə olmalıdır. Bu, işçilərin şəxsən demokrat olmaları ilə əncam tapa bilməz, bəlkə əməldə belə olmalıydı ki, xalqın istədiyi əmələ gəlsin. Biz təşkilat üzəri ilə dövləti təşkil verib vilayət və bülok əncümənləri vasitəsi ilə idarə işlərində maliyyə səhiyyə işlərində xalqa nəzarət etməyə imkan verdik.

İkincisi bələdiyyələr məsələsidir. Keçən dövrdə şəhərdari (4) əncümənləri dövlət təşkilatına təbdil olub bələdiyyə rəisi dövlət tərəfindən təyin olurdu və zahirsazlıq üçün ona əncümən adı qoymuşdular. Biz xalqı müstəqim surətdə bu əncüməni seçib və bələdiyyə işlərində dəxalət etməsinə imkan verdik. Əlbəttə, bu təzə bir işdir. Bir müddət lazımdır ki, düzgün surətdə çalışsın və biz bunu qəti surətdə edə biləcəyik. Mənim yadıma gəlir ki, (aǵa y i Yekani buradadır ya xeyr) keçən il bayramdan qabaq Xoy şəhərinə getmişdim. Bələdiyyə süpürgəçilərinin paltarları yox idi, aylıq maaş da almamışdılar. İstəyirdilər, şəhərin küçələrində olan ağacların başını kəsib satmaqla onların aylıq maaşlarını təmin etsinlər. Mən indi başı uçalıqla deyə bilərəm: Bələdiyyəmizin işi o qədər yaxşılaşıb ki, nəinki hüquqların da verirlər, bəlkə şəhərin içərisində də islahat başlanıbdır.

Maraǵa şəhəri İranın məşhur şəhəri hesab olmayıb, demək olar ki, mütəvəssit şəhərlərindəndir və mutərəqqi şəhər deyildir. Bununla bərabər Maraǵada bələdiyyə əncüməni mali vəziyyətin yaxşılığına istinadən

təsmim tutub ki, dövlət teatrı bina etsin. Bu çox əhəmiyyətli bir işdir. Çünki İran hökuməti indiyə qədər hətta Tehrandə dövlət teatrı əmələ gətirə bilməyib. Lakin indi xalq, əncüməni öz evi və öz ailəsi bilir. Miyandabda bələdiyyə Avropa üsulu ilə böyük bir hamam düzəltmək istəyir. Bu fikri biz və məclis onlara verməmişik. Xalq özünü ehsas edir ki, burada hamam məsələsi müşküldür, gərək muasir bir şəkildə bu məsələni islah və həll etmək. Əlbəttə, bu kimi işlər asan işlər deyildir. Belə bir hamam neçə min tükənə, şayəd 80-90 min tükənə başa gələn bir işdir. Bu da Miyandab üçün böyük bir puldur.

Təbrizdə bələdiyyəni təhvil alanda oranın sandığına pul yox idi. Lakin indi biz bacara biləcəyik ki, yaxın zamanda Təbrizdə su lüləkeşliyi əmələ gətirib və xiyabanlarımızı asfalt edək. Biz onların vəsilələrini də almışıq. Təbriz birinci İran şəhəridir ki, onda su lüləkeşliyi olur. Mən demək istəyirəm ki, hökumətin xalqa yaxınlaşmasının nətiçəsi və mənfəəti budur. Hələ Azərbaycanda əncümənlər məsələsi təzədir. Lakin buna baxmayaraq, çox az bir yer vardır ki, orada əncümən təşkil verməyə müvəffəq olmamışıq. Çünki, indi bilirsiniz qışdır, soyuqdur, gedib- gəlmə vəsilələri də yoxdur. Hələ indi də Əhərdən nümayəndələr gələndə şayəd at vəsiləsi ilə gəlirlər. İndi əncümən təşkilatı qurulub və tərhı də vücuda gəlir. Onu yavaş- yavaş müntəzəm hala salmaq lazımdır. Mən fikir edirəm ki, üç- dörd ayda bundan artıq iş görmək olmaz. Əlbəttə, möhtərəm nümayəndələrin və dövlət işçilərinin fəaliyyəti və hüsniyyəti üzərində bu nəticələr əldə edilə bilər.

Ondan sonra bəxşdarlıq və fərmandarlıq məsələsidir. Əlbəttə, onu bu tezliklə də müntəzəm bir şəkildə salmaq mümkün olmazdı. Dövlət məmurlarının içərisində hənuz aşına olmayanlarımız az deyildir. Mən mükərrər surətdə mənimlə həmkarlıq edən vəzirlərə demişəm ki, biz divanxana qurmuruq, bəlkə idarələrimiz qanuni icra etmək üçündür. Fərmandarlarımız da gərək qanunun naziri və icraçısı olsunlar. Amma bunu layiqincə başa düşən bu cür adamlar çox azdır. Çünki köhnələr başa düşməzlər, təzələr də idarə işlərinə aşına deyillər. Ona görə də idarələrdə, bəzi yerlərdə köhnə adamlar və təzə adamlar məqsədimizi layiqincə icra edə bilmirlər. Bizim ümidimiz budur ki, gələn dövrdə bəxşdar, dehdar və kəndxudaları öz idealımız üzərində tərbiyə edib və iş başına qoyacağıq. Bəzi mütərəqqi yerlərdə dövlət işçiləri tərbiyə etmək üçün mədrəsələr açılır. Lakin indi bu işdən ötrü bizdə müşkilat çoxdur. Buna görədir ki, indi biz inandığımız adamı iş başına qoyuruq. Çox yerlərdə görürsən ki, o işçilər bir para işlərdə vəzirə müraciət etmək yerinə Firqəyə müraciət edir. Yəni, Firqəyə müraciət etmək yerinə hökumətə müraciətdir.

Mürurzaman lazımdır ki, biz idarə işçilərimizi başa salaq ki, Demokrat Firqəsi siyasi bir rəhbərdir. Gərək onun dediyi sözə qulaq asaq. Lakin hökumət işi başqa bir işdir. Gərək bu ikisi qarışılmasın. Məsələn, çox vaxt olur ki, bir işçi mənə mərbut olmayan işlər barəsində birininin dalınca mənə on teleqraf göndərir. Mən məzəmmət etmirəm. Demək istəyirəm ki, xalq hənuz milli hökumətin həqiqi mənasına pey aparmayıbdır. Gərək xalqı mürurzamanla hazırlamaq və onları tərbiyə etmək. Əlbəttə, məsələdə münaqişə yoxdur. Bu iş bir vəhşi atı

tutub minmək və ya işə salmaq kimidir. Adamı ata təşbeh etmək olmaz. Amma mən bunu demək istəyirəm ki, gərək təzə adamları işə alışıraq. Bu bir gün, iki gündə olan bir iş deyildir. Siyasi cəhətdən əlavə təlim və tərbiyə məsələsinin də burada dəxaləti vardır. Biz min cür çətinliklərə baxmayaraq bu az zamanda yenə də bir qədər işçi tərbiyə edə bilmişik. Biz ümid edirik ki, onlar tez bir zamanda demokratik vəziyyətə aşına olacaqlar. Çünki niyyət xalis olub, xalqa xidmət etmək fikri olursa, əvvəl dəfədə onlar iştibah etsələr də axırda həqiqəti tapacaqlar.

Hökumət quruluşundan sonra ənçümən təşkili, bəxşdarlar və fərmandarlar ictimai adamlar tərbiyə etmək yolu ilə yavaş- yavaş xalqı milli hökumətə yaxınlaşdırma biləcəyik.

Bununla əlaqədar olan məsələlərdən biri də əmniyyət məsələsidir. Biz əvvəlcədən demişdik ki, var qüvvəmizlə çalışacağıq ki, xalqın malı, canı, namusu hifz olsun. Çünki əmniyyət olmadıqda bizim heç bir tədbirimiz nəticə vermiyəcək idi. Buna görə də milli hökumət təşkilində hamımız çalışdıq ki, əmniyyət olduğu kimi təmin edilsin. Mən kənarlarda kəndlilərlə danışırdım. Hətta çoxusu mənə tanıyırdı ki, kiməm və əmniyyətdən razılıq edirdilər. Hətta, Marağada bir para adamlar deyirdilər ki, dastanlarda deyilən kimi əmniyyət o qədər yaxşı olmuşdur ki, gərək gecələr dükanları açıq qoyaq. xalq görsün ki, bu iş həqiqətdir.

Biz milli hökuməti əsas əmniyyət üçün qurmuşuq və əmniyyətlə isbat edə bilərik ki, düşmənlərimizin əvvəldə bizə dedikləri (Azərbaycan nehzətini əmələ gətirənlər oğru, canı, yalançıdırlar) sözləri uydurmadır. Biz bunu da isbat etdik və əməldə də göstərdik ki, əmniyyət icad etmək, xalqı rahatlığa çatdırmaq olar. Əlbəttə, nəvaqis çoxdur. Tək- tək fədailərimiz, Firqə üzvlərimiz və idarələrimizdə bir para nöqsanlar vardır. Qoy bəzi yoldaşlarımız bilsin ki, hər kəs öz günahının cavabını şəxsən verməlidir.

Biz Əhərdə iyirmi il, bəlkə qırx il quldurluq edən Səmədxan və Abdulla xanları mücazat etdik, xalq bizi alqışladı. O bildi ki, milli hökumət xalqın rahatlığı üçün çalışır. Seyid Ziya ruznamələri qarnıyırtıq Kazıma (5) «şəhide rahe azadi» adı qoydularsa da xalq onlara güldü.

Milli hökumətimizdə bu cür adamlara meydan ola bilməz. Gərək onlar qanun müqabilində çox möhkəm surətdə mühakimə olsunlar. Gərək hər kəs öz cürmünün mücazatını çəksin. Ata mücrüm olduğu surətdə, mücazat edildikdə onun oğlunu tərbiyə etməliyik.

Gərək məclis nümayəndələri vilayəti və bülök əncümənləri vasitəsi ilə onlara bildirsin ki, milli hökumətdə bir adamın bir şahısını qanunsuz almaq olmaz. Biz azadlığa və xalqa düşmən olanların mallarını müsadirə edirik. Əlbəttə, azadlıq əleyhinə olan adamlar gərək mətrud olsunlar.

Lakin bu, qanun mövcubincə və müəyyən olmuş komisiya vasitəsi ilə əməl olunur və onların malları

müsadirə və dövlət üçün yardım. Əlbəttə bu mallar tək- tək adamlar tərəfindən yox, məhz xalq tərəfindən məsrəf olmalıdır.

Mümkündür tək- tək adamlar bəzən müsadirə olmuş mallardan istifadə etsinlər. Bu çox nadir hal ola bilər. Bu işləri görənlər şədid surətdə mücazət olmalıdırlar. Onların dostluğu ayı dostluğudur, bizə düşmənlikdir. Gərək kamilən təmini qəzai olsun. Tək- tək adamlar da belə işlər görmüş olsalar da gərək Məclisi millidə onların qabağı alınsın. Qoy xalq azad yaşasın. Xalq nə qədər azad yaşarsa, daha artıq hökumətimizin dalında möhkəm durar. Lakin belə olmadıqda təşkilatımız tezliklə aradan gedər. Biz gərək xalqın etimadını özümüza cəlb edək ki, xalq heç təsəvvür etməsin ki, Demokrat Firqəsində və milli hökumət idarələrində pis iş görən adamlar ola bilər. Bu fəlsəfələr havadan deyil, min illərlə imtahan olunubdur. Hər yerdə qanun var, yaşayış var. Hər yerdə zülm var, istərsə orada olan dövlətin ünvanı demokrat, istərsə mürtəcə adı ilə adlansın, insanlar səadətə yetişə bilməzlər. Milli Hökumət bu işə böyük əhəmiyyət verir.

Bizim milli dövlətimiz əmniyyət cəhətdən çox işlər görüb. Fikir edirəm ki, şəhər əmniyyəti və ətrafda əmniyyət az- çox yaxşılaşdır. Keçən hökumətlərdə xalqın əksəriyyətini təşkil verən kəndlilər üçün heç cür cani və mali təzmin yox idi. Bunlar nə tək oğru və quldurlar, bəlkə dövlət məmurları və jandarmalar tərəfindən də təzyiq altına alınmışdılar.

Milli hökumət zamanında heç vaxt bir məmur qanunsuz birinin evinə gedə bilməz. Belə işlər görünərsə get-gedə qabağı alınacaqdır.

Keçən zaman kəndlilər bir təmiz paltarlı görürdüsə özünü gizlətmək istəyirdi. Lakin indi belə deyil, onlar başlarını yuxarı tuturlar. İndi kamil əmniyyət olunubdur. İndi qaçaq və quldurluğun qabağı alınmışdır.

Düşmən nə qədər çalışırsa ki, bizimlə Kürdüstan xalqının münasibətini bulandırsın, lakin biz bunun qabağını alırıq və həqa Kürdüstan Firqəçiləri də dostluğa çalışırlar. Bizimlə Kürdlər arasında ixtilaf salmağa çalışanların pis hərəkətləri də məlum oldu ki, Ərfə (6) əlilə olub, Marağada və Çardoluda bir dəstə Kürd paltarında, Miyanada və Marağa hüdudu arasında isə 300 nəfər bizim əleyhimizə təchiz olunmuşdur. Biz tezliklə onları aradan aparıb, az zamanda fədailərimizin xidməti sayəsində sadə bir surətdə onları bərtərəf etməyə müvəffəq olduq. Bu, Azərbaycanda görünməyən bir əhəmiyyətli işlərdəndir. İndi Əhər və Maraqa ətrafında milli dövlətə nisbət müxalif heç bir hərəkət yoxdur. Ərdəbil və Germi mahallarında bəzi təhriklər olmuşdu, biz onu da aradan aparmışıq. Xalqın günahsız uşağının başını kəsən hökumətə heç kim torəfdar olmaz. Ədalət və qanun düzgün surətdə icra olunmalıdır.

Mən istəyirdim bunu da deyəm ki, dövlət quruluşundan sonra əmniyyət məsələsində xalqımız köhnə

jandarmaları aradan aparıb və qanuni nəzmiyyə təşkilatı vücuda gətirmişik. Ümidvarıq ki, bir iki aya qədər nəzmiyyənin bu təşkilatı çox münəzzəm bir hala düşəcək və jandarm təşkilatından əsər qalmayacaqdır.

Sonra iqtisad və maliyyə mövzudur. Milli hökumət vücuda gəldikdən üç ay qabaq biz sadə bir tədbirlər görmüş idik ki, hökumət dəyişdikdə borca, ya ianə yığmağa məcbur olmayaq. Keçən inqilablarda çox ittifaq düşmüş idi ki, inqilabi əmələ gətirənlər məcbur olmuşdular mütəməvvüllərdən böyük ianələr yığsınlar. Biz bankları tutmalı idik. Lakin biz əgər bir az əcələ etsəydik mümkün idi ki, 21 Azərbaycanda milli təşkilatımızı qurmağa müvəffəq ola bilməyəydik. Çünki Tehran çalışırdı ki, bizi təhrik və əsəbi etsin və iş bitməmişdən bizi boğsun. Ona görə də biz bankları tez tuta bilmədik və 21 Azərbaycanda bir həftə qalmış tutduq.

Biz bankları işğal edəndən sonra məlum oldu ki, Tehran hökuməti anlamamazlığından və yaxud qəsdən uzun müddətdən bəri Təbriz bankına bir şahı da olsun pul göndərməmişdi. Pul əvəzinə həvalə göndərmişdi. Təbriz bankı da özü əskinas çap etmir ki, dövlət işçilərinə versin. Bəlkə tacirlər və başqa adamlar banka etibar edib qoyduqları pulları dövlət işçilərinə xərc edirdi. Buradan çıxan maliyyatlar Tehrana göndərilib. 14 milyon tümən borc pul ödəməli halda Tehrandan ancaq həvalə göndərilibdir.

Bankı təhvil aldığımız zaman 2 milyon 2 yüz min tümən dövlət bankında və yarım milyon da ayrı banklarda var idi. Müqabilində 15 milyon tümən xalqa borclu idi. Bundan başqa biz məcbur idik ki, əqəllən dövlət işçilərinin Azərbaycan ayı hüquqlarını verək və bu hüquq da 3 milyondan artıq olurdu. Demək ki, gərək maliyyat yığıb, onlara və xalqın borclarına verəydik. Milli Hökumət hər şeydən artıq iqtisada, pula baxıbdır.

İndi demək olar ki, dünyada pul məsələsi insan bədənində olan qan kimidir. Bir ictimada pul olmazsa mümkündür ki, o ictimai süqut etsin. Buna görə də biz pul barəsində aşağıda göstərəcəyim ciddi tədbirləri görürdük.

Əvvələn, biz bankların adamlara pul verməsini müvəqqəti halda qadağan etdik. Çünki bir para adamlar banklardan pul alıb Tehrana aparırdılar. İki milyon mövcud olan pul da bu tərtib ilə kifayət etməzdi. Əvvəldə belə nəzərə gəlirdi ki, bazarda böyük böhran əmələ gələcəkdir. Mən işdə mütləq etmişəm, mənimlə işləyən vəzirlər bilirlər ki, mən əvvəl bank, maliyyə, iqtisada və sonra başqa işlərə baxıram. İndi tacirlər ola bilir ki, özləri buna etiraf etməsinlər. Lakin bizim bu işimiz bəis oldu ki, Azərbaycanda tacirlər vərşikəst olmasınlar. Halbuki, bu müddətdə beynəlmiləl müharibəsi qurtardıqdan sonra İranın başqa şəhərlərində yüzlərlə tacir vərşikəst oldu. Əlhəmdüllillah bizdə vərşikəst olan yoxdur. Biz əgər o vaxt iki milyon tüməni paylasaydıq, xalq banka tökülüb, bir hərcmərəc əmələ gələrdi. Lakin tədbirlərimiz nəticəsində iki milyon mövcud əvəzində indi biz xalqa tələbləri bəbətindən iki milyondan yuxarı, bəlkə də 3 milyon tümən vermişik. Maliyyatdan yüzdə iyirmi beş Tehrana vermək əvəzinə onu tələbkarlara veririk. Biz bir milyon pəsəndəz bəbətindən xalqa vermişik.

Əlbəttə, bu, mürur- zamanla olubdur. İndi biz hiss edirik ki, mali vəziyyətimiz yaxşılaşır. İndi bələdiyyə idarələrində bir inqilab vücuda gəlibdir. Əlbəttə, bu inqilab fəqət dövlətin mali tədbirləri vasitəsi ilə olunan bir işdir. İndi bələdiyyə vəziyyəti də düzəlir və bütün Azərbaycanda yavaş- yavaş bələdiyyələr fəlakət halından qurtarırlar. Bəs demək ki, mali tədbirlərimiz bankları və başqa idari işlərimizi də dirilti.

Maliyat bər dər amədə gəldikdə, bu maliyat düzgün qurulsaydı, adılanə bir iş idi. Müharibə zamanında bir nəfər mal alırdı, onu sabah on bərabərinə satırdı. Dünyada mali işdə işləyənlər belə məsləhət görmüşdülər ki, dava zamanında bu qanunu qoysunlar və bir adam ki, bir gündə cüzi bir müamildə 10 min tümən qazanırsa, 8 min tümənin dövlətə verməli olsun ki, dövlət qüvvətlənsin, məmurlarına və başqa idarə işlərinə xərc olsun.

Əlbəttə, ticarətdə yüzdə 9 yüz qazanc adılanə deyildir. Təzə gəlirdən vergi qanunu qoyulanda doktor Milisponun (7) nəzəri şayəd əvvəl dərəcədə düzgün idi. Lakin Tehran məclisini təşkil verənlər böyük tacirlər və mütəmməvvüllərdən idi ki, onlara böyük maliyatlara əlaqə tuturdu. Buna görə onlar işkallar çıxartdılar və maliyatın nəqşəsini bir ayrı yola saldılar. Nəticədə qarmaqarışq bir şəklə düşdü və belə oldu ki, tacirlər dəftərlərini dəyişdilər və bir ticarətxanadan mühüm ticarətxana vücuda gətirdilər. Burada böyük tacirlərimiz vardır ki, böyük qazancları olmuşdu və indi and içirlər ki, aidatım yoxdur. Lakin əməldə hamı bilir və görür ki, onların nə qədər aidatı var imiş. Buna görə maliyat idarələri də çox maliyat vüsul edə bilmirdilər. Təşxis verilən maliyatın qabağına bir sıfır qoyurdular ta bəlkə bir şey vüsul edə bilsinlər və beləliklə hərcmərc tolid olurdu.

Məlumdur ki, milli hökumət təşkil tapdıqda bizim mali mütəxəssislərimiz yox idi. Və çarə yox idi ki, maliyatı təşxis vermək üçün komisiyon seçilsin. Tehran məclisi sərvətmənd adamlardan təşkil olunduğuna görə orada elə bir üsul götürmüşdülər ki, illərlə maliyat vüsul etmək olmazdı. Məsələn, əgər bir adam təşxis verilən maliyata etiraz etsəydi gərək ali komisyonda ona rəsidəlik olaydı ki, bu komisiyon da Tehrandadır. Beləliklə, böyük tacirlər və böyük maliyatlara şamil olanlar ki, özləri bu qanunu keçirmişdilər, neçə illər idi ki, bu qanundan istifadə edib maliyatlarını təxirə salırdılar.

Biz müntəzir ola bilməzdik ki, Tehranın ali komnsyonu illər boyu etirazlara baxmayaraq, maliyat komisiyonunu süründürsün və bizi iqtisadi fişara salsın. Buna görə bu işi məhəlli şəraitə uyğun bir təzdə icra etməyə qərar verdik. Adılanə surətdə biz bir qədər maliyat vüsuluna da müvəffəq olduq. Biz bir ali məhkəmə qurduq ki, maliyat icrasına etirazları olanlar, o məhkəməyə müraciət etsinlər və bu məhkəmədə rəsidəlik olunduqdan sonra, artıq maliyat alınmış olsa sahiblərinə qaytarılsın. Biz beləliklə, Tehran hökumətinin maliyat vüsulunda öz əlilə yaratdığı işkalı ortadan götürmüş olduq.

Biz qeyri-müstəqim işlərlə kuponçuların⁷ qabağını almaq, qəndin və şəkərin qiymətini adılanə bir yola salmaqla iqtisad işinə kömək etdik və bu malların qiymətini mütədil bir şəklə saldıq. Bu işimizin, hətta

Tehranın bazarına da şədiddət təsiri oldu.

Əlbəttə, bu mallardan çıxan sərmayəni ayrı yerə xərc edə bilməzdik. Çünki onda mövcud pul da aradan gedib, dövlətə zərər olardı. Məsələn, gərək idi ki, çay alınıb yerinə qoyulaydı.

Biz qələt qanun istixdamı aradan apardıq. Keçən zamanda qələt qanun- istixdam üsulu ilə məsələn, bir nəfər zəbbat böyük bir hüquq alırdı. Müqabilində bir nəfər təhsil etmiş iki yüz tükən hüquqla istixdam olunurdu. Ona görə biz ləyaqətli olmayan adamların hüquqlarını azaltdıq və öz yoldaşlarımıza da dedik ki, az hüquq alsınlar. Əlbəttə muharibə zamanında qoyulan hüquqlar indi ola bilməz və bu iş də qeyriadilənə deyildir. Çünki səthi-zindəganlıq aşağı gəlirdi. Məsələn, bir adamın otuz tükən hüququ yetmiş tükən mədəd xərc və fəvqəladəsi idi. İndi ki, səthizindəganlıq aşağı düşüb və yüzə qırx cinslər aşağı gəlir, demək olar ki, bizim bu işimiz kamilən adilanədir. İndi, məsələn, Təbrizdə yağın qiyməti 25 tükəndir, dərurətiki keçən illərdə altmış tükən idi. İki qranlıq yumurta indi 12 şahıya satılır. İndi hər parça ki bazarda məsələn on tükənə satılırdı, dövlət mağazalarında üç tükənə satılır. Biz daava zamanındakı kimi hüquq versəydik onda həm adilanə olmazdı, həm də xalqı soymağa məcbur idik. Həm də səthizindəganlıq yuxarı gedərdi.

Sonra böyük bədbəxtlik ki, İrənin başında vardır, budur ki, işçini işə görə qoymurdular və qədimdən Süedlilər və Beljikalilər (isveçrənilər və belçikalılar-red.) necə üsul qoymuşlarsa elə də qalırdı. Məsələn, bizim idarələrımızdə on nəfər adama 12 nəfər ev xidmətçisi işləyir. Sizin nəzərinizə belə gəlməsin ki, ev xidmətçisinin hüququ az olub, dövlət büdcəsinə elə təsiri yoxdur. Lakin Azərbaycan dövairində ev xidmətçilərinin sayı iki yüz min tükən olur. Biz bu pulla yaxşı qoşun saxlaya bilərik və yaxşı karxana idarə edə bilərik. Əlbəttə, məqsudumuz ev xidmətçiləri ilə müxəlifət etmək deyildir. Lakin idarənin hər bir kiçik işinə bir şöbə ayırmaq ki, məsələn bu şöbələr ilin başında şayəd yüz tükənlik dövlətə nəfi yoxdur və onların hüquqları kəndlilərə və qoca arvadlara təhmil olunur. Əlbəttə, bu iddənin hamısının təqsiri yoxdur. Lakin demək olar ki, işi quranlar qabaqcadan bunu fikir etməyiblər.

Biz birinci dəfə tamam idari təşkilatı dəyişə bilməzdik. Buna görə də bir az işçilərin iddəsində təxfif verdik. İndi isə bekarlığın qabağını almaqdan ötrü bütün işçiləri saxlamaq məcburiyyətindəyik. Bu adamlara başqa yerlərdə müfəd bir işlər verəcəyik. Bununla bərabər naçarıq ki, onları bir müddət də idarələrdə saxlayıb küçələrə tökməkdən pəhriz edək. Bu ilki büdcəmizdə bir nəfər də idarə işçisini idarədən çıxarılmasına yol verməmişik. Bərkəs, bəzi təzə müəssisələr təşkil etməklə işçilərimizin sayını artırmışıq.

İndi hesab bizim əlimizdə vardır, büdcəmiz də tənzim olunubdur. hamınız bilirsiniz ki, İrəni dövləti necə ildir ki, kamil bir büdcə təsvib edə bilməmişdir. Ancaq bir aylıq və iki aylıq naqis büdcə məclisə gətirmişdir. Lakin bizdə üç aylıq naqis və ləng büdcələr məclisə gətirilməmişdir. Bu dövrdə kamil surətdə büdcəmizi Məclisi-

Millimizə gətirmişik. Hələ bir para illətlər vardır ki, onları sizə göstərəcəyəm.

Biz keçən gəlirdən vergini dəyişdirdik. Çünki bilirik ki, indi keçən illər kimi istifadə etmək olmaz və bundan adi bir halda istifadə etmək çətindir və ancaq küclü tacirlər bazarda istifadə edə bilərlər. Biz bu üç ayın içində mali cəhətdən işlərə müsəllət olduq. Üç yüz min tükən fəqət Miyana-Zəncan dəmir yol idarəsinə verdik. Bunu verməsəydik də olmazdı. İndi bu cəhətdən Milli Hökumətin vəziyyəti-malisi yaxşıdır.

Tədbirin birnsi də budur ki, bir milyon xəzanə qəbizi çap etmişik. Bu, ondan ötrüdür ki, cinsi ucuz verək. Məsələn, on tükən çins müqəblində doqquz tükən alınır. Bunun faydası budur ki, əvvəla xalqdan bir milyon tükən borc etməyə məcbur olmadıq. Əlbəttə, bu pul borc olunsaydı istehlak olana qədər böyük miqdarda gərək faiz veriləydi. Bundan başqa cins də satdıq. Bu bir milyon işə ilin axırına qədər neçə dəfə dolanar və neçə bərabər olar.

Bu gün ki, ayın 16-sıdır, mali cəhətdən daha vəhşətimiz yoxdur. Biz bilirik ki, pulumuz var. Bu böyük bir müvəffəqiyyətdir ki, büdcəmizi tənzim etmişik və büdcə kəsirimiz də yoxdur. Bu iş hətta Avropa dövlətlərində də çox çətindir. Bizim büdcəmiz keçmiş dövlətin tərəfindən yazılan büdcədən neçə qat artıqdır. Büdcəmizdə min nəfər artıq işçi istixdam etmişik. Biz idarə işçilərini saxlayırıq ta iş tapıldıqda onlara başqa iş verək. Əlbəttə, bu iş mali siyasətimizin düzgünlüyünün nəticəsidir...

Bu məsələdən sonra fikrimizi məşğul edən iqtisad məsələsidir. Biz hələ fikir edirik ki, Milli Hökumət təşkilindən sonra Azərbaycanda böyük ehtikarlar başlanıb və mümkündür ki, azuqə azala, ondan sonra müxaliflərimizin təbliğatının nəticəsində vəhşətə düşmüş tacirlər xaricə azuqə aparalar və özlərinə sərmayə edələr. Bu qorxu Milli Hökumətdən qabaq var idi. Ona görə biz homişə şəhərin azuqəsini kontrol edirdik. Firqənin inanılmışları iqtisad işlərini neçə müddət təmin edirdilər. Firqənin təşkilat yolu ilə Dirəxşanını şəhər anbarlarından nəzmiyyəyə azuqə intiqal verilməsi qabağının alınmasına çalışırdıq. Biz bilirdik ki, siyasi narazılıqlar, böhranlar əgəb çörək məsələsindəndir. Biz çalışdıq, azuqənin yolunu Azərbaycandan xaricə məsdud edək. Bilirdik ki, bu iş bəzi əşxasa zərərliyədir. Lakin qoy beş nəfər, on nəfər zərər görsün. Müqəbilində işə əhali vəhşətə düşməsin və Milli Hökumətdən bahalıq görməsin. Necə ki, dedim, bu işdən biz yaxşı nəticə aldıq. Çörək və sair şeylər ucuzlandı. Lakin Tehrandə əksinə oldu. Hətta dedilər ki, Azərbaycan azuqə vermir, acliq olur. Dərsurəti ki, bu fəryadlarla o birisi tərəfdən çalışırdı ki, mali böhranlar bizi boğsun və pullarımızı çəkib aparsın. Mütəvəhhiş olan varlı adamlar pulları aparırdılar, bizi fişarda qoymaq istəyirdilər. Bu iş səbəb oldu ki, bazarda cinslər daha ucuz olsun. Xalqın əksəriyyəti ucuzluqdan razı olurdu. İdarə işçiləri, zəhmətkeş və kargərlər razı qalırdılar. Bu, uzun müddət davam edə bilməzdi. Məhsulun bahalığı pis olduğu kimi, həddən artıq ucuzluğu da belə zərərliyədir. Gərək kəndli öz işinə ürəyi qızсын və məhsulunu adılanə qiymətdə sata bilsin. Biz cürbəcür yollarla bunun qabağını aldıq.

1-Sadirate əvariz təyin etmək məsələsi idi. Çünki cins Azərbaycandan xaricə getsəydi, birdən, səri surətdə bahalıq tovlid olardı. Buna görə çoxlu müzakirədən sonra inqilabi bir tədbir götürdük və belə qərar verdik ki, sadirat müqabilində əvariz alınsın. Azərbaycandan gedən cinslərə bir miqdar kirayə və bir miqdar da nəf üstünə gəlir və beləliklə bu cinslər həmişə Tehrandə ucuz olur.

Biz əvvəl xoşkəbarın sadir olmasına icazə vermirdik. Sonra xalqa sədəmə dəydiyinə görə ona da icazə verildi. Əvvəldə biz sadirata icazə vermirdik, lakin indi vermişik. Bununla bərabər, yenə layiqli qədər sadir olunmayı. Demək olur ki, dünya vəziyyətinə bağlıdır və gələcəkdə biz qiymətli cinslərimizi sadir etməyə yol tapacayıq. Ümumiyyətlə demək olar ki, İran dövlətinin xarici ticarət siyasəti yoxdur. Tehran hökuməti xaricdən gələn malların qabağını alması və öz mallarına dünyada bazar tapmağı bacarmır. İndi məsələn, tikili paltar və avtomobil sel kimi İran bazarına tökülür və dəstə-dəstə tacirləri vərsikəst edir. Xaricdən gələn köhnə paltarları geymək bizə təhqir və təhindir. Biz onları geyə bilmərik. İran hökuməti özü bilir, nə edirsə etsin. Lakin biz öz qiymətli cinslərimizi sadir edib və əvəzində bizə lazım olan şeylərdən, məsələn lastik, şəhərlərimizin abadlığı üçün lülə, asfalt və başqa şeylər varid edəcəyik. İran dövləti özünə lazım olan şeyləri ehtiyacı qədər varid edə bilmirdi və bilmir. Çünki Tehran işləri oğrular əlindədir. Bir tacir yüz min tümən verir, varidat icazəsi alır. Beləliklə, mən deyə bilərəm ki, biz xarici ticarət məsələsində də müsəllət olmuşuq.

Ümid edirəm belə bir iqtisadi siyasətə malik olan bir hökumət tərəqqi edir və hər bir müşkülata faiq gəlir. Müharibə zamanı təchizat və silah qayıran karxanalar indi hamısı ticarətdən ötrü işləyir. Bu xətərnəkdir. Bunlar xalqın qanını soracaq. İndi bunun nəticəsində bizim sənətkarlarımızdan mühüm bir hissəsin bekar qalmağa məcbur olmuşdur. Əgər möhkəm iqtisadi tədbirlər körə bilməzsək sənətkarlarımız aradan gedər.

Bekarlıq dünyanı təhdid edən böyük bir bələdir. Bundan böyük etisablar, böyük iqtisadi böhranlar əmələ gəlir. Əlbəttə, ölkənin dövrəsinə hasar çəkmək olmaz. Lakin varidat və sadirat işlərini belə tərtib vermək olar ki, istədiyimiz şeyi alıb və istəmodiyimizi almayaq. Necə ki, Sovet ölkəsində beşillik nəqşələr üzrə bu çətinlikləri aradan aparırlar.

Keçən dövrdə də bizdə amar mövzuu çox pis şəkildə idi. Məsələn, bəzi evlərdə neçə dənə artıq sicil tapılırdı, Hələ indi də vardır. İndi biz düzgün ehsaiyyə təhiyyə edirik. Bilirik ki, məsələn xaricdən gətirilən kibritə ehtiyacımız yoxdur və bəlkə karxanalarımızda təhiyyə edilən artıq kibritə gərək xaricdə bazar tapaq. Bir də bunu bilməliyik ki, milli hökumət divanxana deyil, onun vəzifəsi xalqın həyatını təmin etmək üçün yollar tapmaqdan ibarətdir. Böhran selinin qabağını almaq bu vəzifənin gündəlik icabatından ən mühümü hesab oluna bilir. Biz çalışırıq ki, ticarət sahəsində öz məhsulumuzu xarpcə yetirə bilək və o şey ki, ticarətimizə zərərli dir onun varid olmasından cilogirlik edək. Biz bu yolda çox müvəffəqiyyətlərə nail olmuşuq. Lakin hələ bəzi şeylərdə, həddi-əksər istifadəni bilmirik. Mümkündür ki, bir nəfərin 3-4 avtomobili olsun, lakin biürzə olduğu

üçün, onlardan hiçgünə istifadə edə bilməsin. Lakin 3-4 qatırı olan bir adam eləyə bilər o qatırlardan kifayət qədər istifadə edib, əvvəlki şəxsdən qabağa düşsün. Ağayi Rəsuli ilə Miyandab qənd karxanasına getdikdə, gödüm ki, 7 dənə traktor işsiz və istifadəsiz halda saxlanılıbdır. Şübhəsiz ki, İran hökuməti heç vaxt özünün əlində olan imkanlardan xalqın asayışı üçün lazımi istifadə fikrində olmamışdır. Bildiyimizə görə, hər traktor iki hektar yer sürə bilər. Mən gördüm ki, bunun əvəzində traktoru, kamyonu çaydan çıxarmaq üçün bağlayıblar. Halbuki. bu traktorların hər birisi 20 min tükənə başa gəlir və bu böyük bir sərvətdir.

Biz gərək çalışaq ki, iqtisadi imkanlardan yaxşı istifadə olunsun. Məsələn, çox yerdə çaylar vardır ki, əgər sədd bağlansa onlardan böyük istifadə oluna bilər.

Biz gərək sənəti fəlahət əmələ gətirək. Məsələn, pambıq, barama, kətan və qənd çuğundurunu yetirək. Bizim iqtisadi və ticarəti işçimiz azdır. Əgər dövlət məmurları Firqəvi və siyasi işçidirlər. Gərək mürr zamanla bu işçilər iqtisadi və ticarəti işlərə aşına ola bilsinlər.

Bizim iqtisadi tədbirlərimizdən ən mühümmü yer bölgüsüdür. Bu vasitə ilə bir milyon kəndli yer sahibi olacaqdır. Əlbəttə bu tezliklə o yerlərdən kifayət qədər istifadə etmək olmaz. Lakin biz inanırıq ki, dövlət fəlahət bankını qüvvətləndirib, dörd-beş ildən sonra fəlahət məhsullarımızın yüz qat artmasına imkan verəcəkdir. Yer bölgüsü barəsində indi ola bilər ki, hampa və qara (8) arasında ixtilaf olsun. Lakin yerli məmurlara dəstür verilir ki, onları bir-biri ilə yaxınlaşdırmağa çalışsınlar ta bir-birinə kömək etsinlər ki, qara ayağa qalxsın və hampa ilə də ixtilaf çıxmasın. Azərbaycanda yer çoxdur və Azərbaycan camaatı da zəhmətkeş və çalışqan bir camaatdır. Xülasə, xalisə yerlərin bölünməsi və yer bölgüsü çox böyük iqtisadi kömək olacaqdır. Bundan belə Mazəndoran və başqa yerlərdə olan azərbaycanlılar vətənlərinə qayıdib, ziraət işinə baxacaqlar. Əlbəttə, bu işin siyasi nəticəsi də çox böyükdür. Siyasət ilə iqtisad bir-birinə mərbutdur. Əgər bir hökumət iqtisadi cəhətcə qüvvətlənsə, siyasi cəhətcə də qüvvətlənir. Tehran hökuməti xalqı qüvvətləndirməkdən qorxur. Mən fikir edirəm ki, xalqı ac saxlamaqda da təəmmüdü vardır. Bizim hökumətimiz xalq hökuməti olduğuna görə, gərək biz xalqı ayaqlandıraq. Məsələn, gərək belə ola ki, bir nəfər xalq qoşunları sırasına getdikdə, ailəsindən nigaran qalmasın. Lakin ac olduqda, o gərək gecə-gündüz maaş fikrində olsun və belə adamdan fə dai, nizami çıxmaz.

Başqa bir iqtisadi mövzu da sənaye məsələsidir. Milli Hökumət qurulmadan əvvəl bizim mühüm karxanalarımız tətıl və yainki tətıl olmaq xə tərində idi.

Biz üç dörd ayda onların işə salınmasını təmin etdik. İndi hamısı işləyir. Bu bir mənfəətdir və mühüm bir işdir. Bu yaxın zamanda bu karxanalar edə biləcəklər ki, belə parçalar versinlər ki, mühüm qismət libasımızı təmin etsin. Bu karxanalar xəyanət, oğurluq nəticəsində dayanmışdılar. Məsələn, yunu beş tükənə alıb

karxanaya 15 t m n  satmıřdılar. Xalq səhmlərini bir t m n qızıl pula almıřdılar. Lakin milli hökumət qurulmadan qabaq onlara 2 qıran pul verirdilər. İndi o x yan tl ri görənlər qaçirlar. Lakin m cuzatdan qaça bilməyəcəklər. Hacı Qulam corabçı v  bařqaları  z gördüyü pis iřl rin padařını görəcəklər. Milli hökumət t řkilind n sonra məsələ sadə bir surətdə həll oldu. İndi karxanalarda 400 nəfər iřçi 800 nəfərin gördüyü iři əncam verməyə müvəffəq olur. İndi həm keyfiyyət və həm də miqdar cəhətcə keçən zamandan çox artıq məhsul götürülür. Bu məsələ eyni zamanda siyasi bir məsələdir. S rbazlarımız çox yaxşı təlimat alırlar. Lakin paltarları yox idi. İndi biz onlara paltar verməyə müvəffəq olmuşuq. Biz  alıřırıq ki, birinci dərəcədə sənəti mařın iřin  və sonra ikinci dərəcədə  l iřl rin  baxaq, amma bu ađır iřdir.

Dövlət gərək bu  atinlikl r  faiq gəlsin və biz faiq g l c yik.

Bekarlıq məsələsi bizim  c n ađır y kd r. Biz gərək bunu aradan götürək. Biz buna da tədbirlər g rm ř k. İndi çox pis halda olan yollarımızı düzəltmək  c n iqdam olunur. Məsələn, Astara-Ərdəbil, Sayınqala-Miyandab, Zəncan-Miyana-Təbriz yolları d z lm lidir və burada neçə min əmələ iřl y  bilər.

Bađbanlıq v  ziraət məsələsi gəlib  atıbdır. Kəndlilər  z zira tl rin  gedəcəklər. Bundan bařqa, bələdiyyə də ř h rin abad olması  c n bir çox əmələ iřl d  bilir. Bizim arzumuz budur ki, bekarlıq aradan getsin. Bir də  alıřırıq ki, bekarların siyahısını tutaq. İndi bekarlıq dad-f ryadı çoxdur. Lakin hələ elə bir ehsaiyy  əldə yoxdur. Bəzi adamlar vardır ki, ancaq miz bařında oturmaq istəyirlər və ayrı iři görməyə hazır deyillər, bunlar parazitdirl r. Əlbəttə, həqiqi bekarlar vardır ki, karxanalar bađlı olmaq nəticəsində vəziyyətləri yaxşı deyildir.

Bařqa məsələ də  mumiyyatc  milli hökumətin davam v  b qasi  c nd r. Milli hökumət təsis olduqda ř arımız əyalət v  vilayət əncümənləri ətrafında idi. Lakin əməldə gördük ki, bu milli həyatımızı təmin edə bilməyəcəkdir. Biz məcbur olduq ki, milli məclis və milli hökumət yaradaq. İndi g r k bu milli t řkilatı saxlayaq.  unki, bu t řkilat xalqın ehtiyacı v  istəyi üzərində əmələ gəlibdir. Xalq milli hökuməti özününkü bilir və onu saxlamađı  z n  borc bilir.  vv ll rd  bir para m ğriz adamlar dedilər ki, guya biz İran Azərbaycanını řura Azərbaycanına yapıřdırmaq istəyirik, yainki Demokrat Firqəsi Azərbaycanı Sovet hökumətinə satıbdır. Lakin biz göstərdik ki, onlar hamısı yalandır.  m ld  də onu sabit etdik. İndi Qızıl Ordu buradan gedir. Hamı bilir ki, Qızıl Ordunun v rudu səbəb oldu ki, istibdad hökuməti yıxıldı. Buna görə gərək ondan t ř kk r edək ki, Riza xanın istibdadı onun gəlməsi ilə yıxıldı. Bu da Qızıl Ordunun bizə olan xidmətidir ki, milli  sar ti sındırdı. Hələ mən demirəm ki,  g r Almanlar qalib olub, Azərbaycana g ls ydil r, burada hətta bir ev də qalmazdı. Qızıl Ordu Stalinqrada, Moskva, Leninqradda istibdad qüvvəsini sındırmaqla, dünya xalqları ilə bərabər xalqımızın azadlıđını təmin elədi v  ölkəmiz qan dəryasına d nm kd n xilas oldu. İndi bu ordu gedəndə gərək alqıřlarla onu yola salaq. Biz bu müddətdə gördük ki, Qızıl Ordu çox n cab t v  mətanət v   xlaqla rəftar etdi və onların rəftar v  əxlaqı hamıya s rm řq oldu.

Fikr edin, əgər arteş-şahənşahi olsaydı nə işlər çıxardardı və bir şəhərə Qızıl Ordu kimi fateh olaraq daxil olsaydı xalqın başına nə kimi fəlakətlər gətirərdi.

Qızıl Ordunun getməsi bizim üçün nəgəhani deyildir. Biz çox gözəl bilirdik ki, o ordu torpaq almaq və ya şəhər işğal etməkdən ötrü sərhədimizi keçməmişdir. Onun məqsədi dünyanı əsarət altına almaq istəyən faşizmin İranda olan asarını rişədən kəsmək idi və buna da iftixarla müvəffəq olubdur. İran xalqı, məxsusən Azərbaycan camaatı o qəhrəman ordunun böyük xidmətini hərgiz unuda bilməz. Xalqımız o ordunun mənəvi köməyinə həmişə minnətdar qalacaqdır. Biz arzu edirik, Qızıl Ordu həmişə dünya azadlığı və dünya demokratiyasının nigahbanlığı vəzifəsini öhdəsində saxlayacaqdır.

Qızıl Ordunun getməsini biz mürtəcelər kimi istiqbal etmirik. Biz onu ehtiram və izzət ilə yola salırıq. İrtica isə onun getməsində özünün əl-qolunun açılmasını axtarır.

Biz açıq deyirik ki, Qızıl Ordunun getməsi ilə mürtəcelər çox da ümidvar olmasın. Azərbaycan xalqı aldığı azadlığı saxlamağa qadirdir. Qızıl Ordunun getməsi ilə bizim millətimiz öz iradəsilə əldə edilən azadlığı xələdar etməyəcəkdir. İndi milli hökumətimizi gərək saxlayaq. Azərbaycan xalqı hətta çox az cəmənyət olsa da, azadlıqdan difa edəcəkdir.

Buna görə mən sizdən rəyi-etimad istəyirəm (vəkillər, biz rəyi-etməd yox, canımız və malımızı da verəcəyik!) Biz indiyə qədər milli azadlığımızı saxlamışıq. Bunun birinci zamini Firqə təşkilatımızdır. İndi Təbrizdə çox az bir ev vardır ki, ev əhlindən heç olmasa bir nəfər Demokrat Firqəsindən olmasın. Gərək o Firqənin rəhbərliyinə etiraf edək. Bunun ikinci zamini də bizim fədailərimizdir. Onlar az bir müddətdə qiyam etdilər və indi də azadlığımızın zaminidirlər. Bizim fədailərimizin tarixi çox yaxın tarixdir. O məsnui təşkilat deyildir və onun təşkil tapması keçən hökumətin fişarları nəticəsində olub və indi isə bunlar milli hökumətimizin dalında durmağa hazır dılar. Onlar Zəncanda Zülfiqari, Ərdəbildə, Əhərdə və başqa yerlərdə olan müxalif dəstələrini əzdilər. İndi biz fədailərimizə imkan verəcəyik ki, kotan və xış dalında işləyə-ışləyə, eyni zamanda tufəngi əllərindən yerə qoymasınlar. Ta Azərbaycan var, Fədai var. Çünki o, azadlığı qoruyubdur. Lakin bu təşkilatı saxlamaq bir tək fədailərlə olmaz. Bizim münəzzəm qoşunumuz da gərək olsun. Biz az bir zamanda münəzzəm və qüdrətli bir qoşun təşkil etmişik. Əgər indi bir nəqsi olsa da, tezliklə düzəldəcəyik. Qoşunu və fədaisi olmayan bir millət heç vaxt azadlığı hifz edə bilməz. Biz gərək hər bir şeydən kəsək, fədailəri və qoşunlarımızı qüvvətləndirək.

«Azərbaycan» qəzeti no 166, 174, 17-26 aprel 1946-cı il.

1 Cənubi Azərbaycan hakiminin iqamətgahı

2 Tərçüməsi«Yaşıl bağıın qapısını».

4 Bələdiyyə

5 Təbrizin məşhur əxlaqsız qoçularındadır.

6 İran hərbi qüvvələrinin baş qərargah rəisi olmuş gensral Ərfə nəzərdə tutulmuşdur.

7 Amerikalı iqtisadçı doktor Milispo ikinci dünya müharibəsi dövründə bir müşavir kimi İran hökuməti tərəfindən qulluqa götürülmüşdü.

8 Torpaqsız kəndli.

TƏBRİZ RADİOSUNDAN BƏYANAT

Möhtərəm həmvətənlər!

Bir ay davam edən danışıqlardan sonra xalqımızın və ümum iranlıların səbirsizlik ilə gözlədikləri saziş əməli olub, ağayi Qəvames-səltənənin siyasi müavini ağayi Müzəffər Firuzun təhti-riyasətində şəhərimizə gələn heyət ilə aramızda tarixi bir qərardad imza edildi. Qərardadın məzmunu bir neçə dəqiqədən sonra ümumi elan ediləcəkdir.

Bu qərar cənab ağayi Qəvames-səltənə kabinetinə və Azərbaycan Məclisi-millisi tərəfindən təsdiq edildikdən sonra mövqeyi icraya qoyulacaqdır.

Biz danışıqların gedişi və imza edilən qərardadın mənə və əhəmiyyəti barəsində çox tez bir zamanda Firqə və xalqımıza geniş bir surətdə məlumat verəcəyik.

Bu qərardadın tək Azərbaycan deyil, bütün İran xalqı üçün çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Bu vasitə ilə yarım qərn İran azadixah və vətənpərvərlərinin arzu etdiyi torpaq məsələsi haqqında böyük və əsaslı bir qədəm götürülmüş oldu. Bütün İranda demokratik üsulunun icrası və azadlığın təmini üçün yeni intixabat qanununun yaradılmasını dövlət təəhhüd etdi. Tamam hüquqi ictimaidən məhrum edilmiş ana və bacılarımızın intixab olub, intixab etmək haqqına etiraf elədi və bunun əməli olması üçün dövlət tərəfindən sərhi təəhhüd imzalandı.

Azərbaycan xalqının əməli etdiyi dilin rəsmiyyətlə qəbul edilməsini məxsusən qeyd etmək lazımdır. Bundan sonra Azərbaycan öz dilində təlim və tərbiyyə tələbi kimi, öz idarələrini də özünün intixab etdiyi

azərbaycanlılar vasitəsi ilə öz dilində idarə edəcəkdir.

Bünların hamısından daha qiymətli nehzətimizin dövlət tərəfindən demokratik bir nehzət tanınmasıdır...

Bu qərardad ilə xalqımızın mübarizə tarixində yeni bir dövr başlanır. Ola bilsin ki, bu mübarizə daha çətin və daha ağır şərait altında idamə tapsın. Lakin azadlıq yolunda hər bir fədakarlığa amadə və hazır olan bir xalq heç bir vaxt müşkülət və çətinlikdən qorxmaz. Xalqımızın inam və etimadını çəlb edən Firqəmiz onu düzgün yol tapıb, sağlam rəhbərlik etmək sayəsində təqib etdiyimiz müqəddəs hədəfə yetirəcəkdir.

İndi Firqə və xalqımızdan daha artıq birlik, daha artıq etimad, daha artıq qəhrəmanlıq gözlənilir. Yükümüz ağırlaşmış, vəzifəmiz böyümüşdür. İndi biz bütün İranda demokrasi üsulunun bərpası yolunda mübarizə edirik. Bu mübarizədə bütün İran camaatının sağlam və vətənpərəst əfradı bizim ilə həmrəh olduğu üçün müvəffəqiyyət də bizim ilə olacaqdır.

Yaşasın xalqımızın sarsılmaz iradəsi!

Yaşasın başladığı mübarizəni axıra yetirən Firqəmiz!

Yaşasın bütün İranda azadlıq və demokrasi bayrağın ucaldan Fədai dəstələrimiz!

Yaşasın İran istiqlaliyyətinin və İran azadlığının məşəəldarı olan qəhrəman Azərbaycan!...

«Azərbaycan» qəzeti № 225, (23 iyun 1946-cı il).

TƏBRİZ RADİOSU VASİTƏSİLƏ NİTQ

Əziz həmvətənlər, möhtərəm azadixahlar! Tehrandə aparılan danışıqların nəticəsini oradan müraciət etdikdə müfəssəl surətdə sizin nəzərinizə yetirmişdim. O gündən indi 35 gün keçir. Bu müddətdə Tehran mühitində zahiri də olsa nəzəri cəlb etməyə bilməyən çoxlu təbəddülat vücudə gəlmiş, ağayi Qəvames-səltənə namına intişar verilən müxtəlif bəyaniyyələr vasitəsi ilə irticai ünsürlərə qarşı şədidd mübarizə elan edilmişdir.

Beləliklə, fasid və zərərli ünsürlərin meydan- fəaliyyətini müvəqqəti də olsa məhdud edən dövlət rəisi Azərbaycan xalqının başladığı böyük islahat nəqşələrindən ən əsaslısı olan torpaq məsələsini kəndli və zəhmətkeşlər xeyrinə irəli çəkməklə bizim mühntimizdə dərin təsir icad etdiyi üçün yeni danışıqların bir daha

səmimanə bir surətdə başlanıb daha tez bir zamanda müsbət nəticə ilə qurtarmasına imkan vermişdir.

Yuxarıda işarə etdiyim danışıqlarımdan izhar etdiyim cümlələri məxsusən təkrar edirəm:

«Dava hamısı Molla Nəsröddinin yorğanı, yəni kəndlinin aldığı torpaq üstündədir, xalisə yerlərinin dehqan və əkinçi arasında bölünməsinə qanuni-əsasi qadağan etməmişdir. Azərbaycan kəndlisi öz iradəsi ilə bu yerləri bölmüşdür. Dövlət isə bütün İrani Azərbaycan ilə həmrəng etmək üçün bu işi bütün əyalət və vilayətlərdə əməli etməlidir».

Bu cümlələr aydın bir surətdə göstərir ki, o vaxt bizim fikrimizi işğal edib sui-zənnimzə səbəb olan ən mühüm məsələ haman kənd və torpaq məsələsi imiş. Bu gün etiraf etmək lazımdır ki, bu böyük və bu əsaslı məsələnin həlli üçün ağayi Qəvames-səltənə çox ciddi bir qədəm götürməyə məcbur olmuşdur. Bu vasitə ilə arada olan fasilə azalmağa başlamış, ortada ciddi bir hüsn-təfahüm zəminəsi təhiyyə edilmişdir. Əgər dövlət tərəfindən edilən ayrı güzəştlər olmasaydı belə, yenə biz bu böyük işin xatirəsinə ürəyimizi sıxıb fikrimizi narahat edən sui-zənni mühitimizdən uzaqlaşdırmalı idik. Birinci qədəmi cürət ilə götürməyə müvəffəq olan dövlət rəisi ikinci böyük qədəm ilə onu daha da möhkəmləndirməyə müvəffəq oldu. O isə bizim dilimizə olan ehtiram və onun təkamülü üçün meydana sürdüyümüz təqzanın qəbulu idi.

Ağayi Qovames-səltənə ömründə heç bir iş görməmiş olsa belə, bu bir iş ona nisbət Azərbaycan xalqının qəlbində ehtiram hissi tovlid edəcək...

Doğrudur xalqımız, Fədailərimiz, qəhrəman Firqəmiz bu haqqı özünün möhkəm iradəsi və təzəlzülnapəzir imanını, xəta etməyən silahı vasitəsi ilə təhsil etmişdir...

Hamınız çox gözəl bilirsiniz ki, azərbaycanlılar üçün dil məsələsi həyat və mümat məsələsidir. Lakin İranlılığı Farslıqqa qarışdıran cahillər bunu düşünmək istəməyib Azərbaycanlıların qəlbini dillərinin zəhərli xəncəri ilə məcruh etməyə çalışmış və çalışırlar. Biz hələ unutmamışıq ki, doqquz ay bundan əvvəl elamiyyəməzdə dil azadlığı barədə meydana sürdüyümüz şüar münasibəti ilə bu axmaq mütəəssiblər nə əndazədə hay-huy salmış və nə adlar ilə bizi töhmətləndirib meydana çıxarmağa can atmaqda idilər.

Bu gün başımızı uca tutub iftixar ilə deyə bilərik, xalqımızın möhkəm iman və sarsılmaz iradəsi sayəsində, o tilsimi sındırıb, dilimizin nə tək ibtidai mədrəsələrdə, bəlkə orta və ali elmi ocaqlarda belə rəsmi olaraq tədrisinə yol açmışıq və idarələrimizdə dövlət dili olan Fars dili ilə ana dilimizin yanaşı işlədilməsinə rəsmiyyət verməyə müvəffəq olmuşuq. Əlbəttə, bu böyük işin iftixarı əsasən Firqəmizə və xalqımıza aiddir...

Üçüncü böyük müvəffəqiyyətimiz Azərbaycanda dövlət məmurlarının öz tərəfimizdən intixab edilməsidir.

Bu yolda xalqımız uzun müddət mübarizə etmişdir.

Şəhərlərimizin xərabəzar halda qalması, el və xalqımızın fərhəng və behdaşt və sadə yaşayış vəsailindən məhrumiyyəti qətən bu səbəbdəndir ki, Tehrandan gələn məmurların bizə ürəyi yanmayıb, fəqət ciblərini doldurub geri qayıtmaq məqsədləri olmuşdur. Bundan sonra bu namətlub rəsm qəti surətdə ortadan gedəcək. Xalqımız özünün intixab etdiyi əncümənlər vasitəsi ilə öz sərneviştini təyin etmək, öz idarə işçilərinin fəaliyyətini nəzarət altına almaq, öz gücü ilə fərhəng və behdaşt, iqtisad və maliyyə işlərini düzgün əsas üzərində qoymağa imkan tapacaqdır. Bu müvəffəqiyyətin mənası olduqca dərin, olduqca böyükdür.

Həqiqət halda aldığımız bu haqq hənuz elə də kamil hesab edilə bilməz. Apardığımız şədidd mübarizənin ərzişi də bundan böyükdür. Bununla belə mühit, zaman ilə məkanı nəzərə alarsaq görürük ki, çox böyük iş görmüşük və ağayı Qəvames-səltənə hökuməti isə bu həddi-əqəll haqqı bizə qail olmaqla gözlənilən böyük vətəndaş müharibəsinin qabağını almışdır...

Mən cüziyyata varid olmaq istəmirəm. Labüd siz dövlətin əvvəl intişar verdiyi 7 maddədən ibarət olan iblağiyəsini və bizim onun təkmilində imza etdiyimiz müvafiqətnaməni hamınız oxumuşsunuz. 9 ay apardığımız mübarizə əlbəttə ağır, şədidd və yorucu olmuşdur. Bu yolda verdiyimiz qurbanlar da az olmamışdır. Bir də mənim zənnimcə büdcə azadlığı diqqətə şayandır. Biz çox gözəl bilirik ki, pul olmazsa, heç bir işi qabaqdan aparmaq olmaz. Bu vaxtadək Azərbaycanın gəliri mərkəzə gedib orada əgər müxtəlis və oğrulardan artıq qalsaydı qeyri-zəruri işlərə məsrəf olunurdu. Bundan sonra gəlirimizin yüzdə yetmiş beşi öz daxili işlərimizə məsrəf ediləcəkdir. Gəlirimiz əlbəttə, çox böyük deyildir. Lakin sənaye və fəlahəti tərəqqi verməklə biz onu çox sürətlə artırmağa müvəffəq olacağıq.

Bu vasitə ilədir ki, biz ümid edirik başladığımız böyük islahatı əncam verib, xalqımızı fəlakət və bədbəxtlikdən qurtarıb, səadətmənd və müasir bir xalq halına salmağa müvəffəq olacağıq.

Təkrar edirəm, çəkdiyimiz zəhmətlər nə qədər ağır və yorucu olsa belə, aldığımız nəticə ondan daha böyükdür. Məxsusən o cəhətdən böyükdür ki, biz bu nəticəni daavasız və qan tökülmədən əldə edə bilmişik.

İndi müxaliflərimizin, mürtəcelərin arasında cürbəcür danışıqlar və dedi-qodu vardır. Bəziləri deyirlər ağayı Qəvames-səltənə ələ aldığı hökuməti saxlamaq üçün demokratların ətəyinə düşmüş, Azərbaycana pənah gətirmişdir.

Biz bu kimi sözlərə əbədən əhəmiyyət verməməliyik...

Burada heç kəs heç kəsə təslim olmamış və kimsə də Azərbaycanı təsxir etməmişdir. Biz təşxis vermişik

ki, xalqın qəlbindən qalxan böyük demokratik nəhzətimiz o vaxt nəticə verə bilər ki, bütün İrana sirayət edərək qanuni şəkil alsın. İmzaladığımız müvafiqətnamənin bundan başqa bir təbir və təfsiri ola bilməz.

Xarici siyasətdə isə bizim mərkəzi dövlət ilə sazişimiz azadlıq düşmənlərini tərksilah etdi...

Axırda bir neçə kəlmə Xəmsə və Zəncan məsələsi haqqında danışmağa məcburam. Hamınız bilirsiniz ki, bu vilayətin əhalisi dil, adab və rüsum cəhətdən tamamilə Azərbaycanlıdırlar. Hətta, axır vaxtlara qədər oranın hakimi Təbrizdən təyin olunardı. Bundan əlavə milli nəhzətimiz başlanan zaman Zəncan bizim müdaxiləmiz olmadan qiyam edib, jandarm cəlladlarını və Xəmsə camaatını illər boyu zülm və əsarət altında saxlayaraq onların qanlarını soran Zülfüqari və onun quyuqlarını oradan qovub çıxarmaqla, nəhzətimizin irəliləməsinə səbəb olmuş, Azərbaycanın ayrı nöqtələrində daha böyük fədakarlıqla irtica qüvvələrinin ölkəmizə soxulmasının qabağını almağa çalışmışdır.

Bizə məlum deyil nə səbəbə dövlət nümayəndələri Xəmsənin Azərbaycandan ayrılmasında israr edirlər. Hələ bilmirik ağayi Qəvames-səltənə hansı amillərin təsirindən Zəncan əhalisini bu qanuni haqdan məhrum etməyi qərara almışdır.

Hər halda biz danışqzamanı, bu xüsusda uzun-uzadı münaqişəyə və mübahisəyə məruz olduqdan sonra, ümumi işin xatirəsi üçün ağayi Müzəffər Firuzun müvafiqətnamədə mənim adıma yazdığı rəsmi məktuba istinadən müvəqqəti olsa da Xəmsəyə Təbrizdən hakim təyin edilməyəcəyinə imkan verdik.

Ağayi Müzəffər Firuz, ağayi Qəvames-səltənənin siyasi müavini, Zəncanda demokratik nəhzətində hərəkət edənlərin hər növ təcavüzdən qorunsalar da oranın əmniyyətini təmin etmək üçün yerli Fədailərdən istifadə olunması, həmçinin Zülfüqari, Yəmini və Əsləhdarbaşı kimi xalq düşmənlərinin Xəmsəyə yol verilməyib, onların hər növ təhrikatının qabağı alınmasını yazılı və rəsmi təəhhüd etmişdir.

Əlbəttə, bizim nöqtəyi-nəzərimizcə bu kafi deyildir. Mən teleqrafxanaya toplanan Zəncan əhalisinə əmniyyəti hifz edib Firqə və nəhzətimizi idarə edənlərin hüsn-niyyətinə inanmalarını tövsiyə etdim. Biz bütün İranda azadlıq və əmniyyətin davam və bəqası yolunda mübarizə etdiyimizə görə Xəmsə və Zəncanda qabağa çıxma bilən hadisələrə bitərəfanə bir göz ilə baxa bilməyəcəyik. Ona görə danışq hər cür qurtarır-qurtarsın, Xəmsə və Zəncanda olan Firqə təşkilatımız günü-gündən fəaliyyəti artırıb, baş qaldıra bilən irticai ünsürlər ilə əsaslı bir surətdə mübarizə edəcəkdir.

Xəmsədə Demokratları incitmək üçün uzadılan əllər kimin tərəfindən olur-olsun əbədi olaraq kəsiləcəkdir. Madam ki, bizim dilimiz, ehsasatımız və adabi-rüsum, biləxərə müqəddəratımız birdir, heç bir müvəqqəti tədbir bizi bir-birimizdən ayırmağa səbəb olmayacaqdır.

Möhtərəm həmvətənlər! Bu sözləri danışmaqdan mənim məqsudum xudsitalıq, həmasəguluq deyildir. İndi bizim söz və ibarətpərdazlıq ilə məşğul olmağa vaxtımız yoxdur. Mən haliqəziyyəni olduğu kimi sizə şərh verməklə gələcək vəzifəmizi aydınlaşdırmaq imkanını zənn edirəm əldə edə bildim.

Gələcək vəzifə, aldıqlarımızı saxlamaq və ondan xalqımızın səadəti üçün istifadə etməkdir.

Bu məqsədə çatmaq üçün qabağımızda duran ən mühüm vəzifə Məclisi-Şurayi-Milli intixabatının azadixahlar xeyrinə əncam tapmasıdır. Bu işdə müvəffəqiyyət tapa bilməsək, mən demirəm qazandıqlarımızı saxlaya bilmərik, lakin işimiz çox çətin olar. Onda naçar olarıq yenə də silahı ələ alıb vuruşma və çarpışma ilə məqsədimizi əldə edək. Demək, məsələ hələ qurtarmamışdır, fəqət mübarizənin şəkli dəyişmişdir. Bu mübarizədə hansı tərəfin fəaliyyəti, tədbiri daha artıq və təşkilatı daha muntəzəm isə qələbə onunla olacaqdır. Zənn edirəm Firqə və xalqımız bu işdə imtahan vermiş olduğundan müvəffəqiyyətimizə şübhə yeri qalmır. Bununla belə yenə də fəaliyyət, yenə də gözüaçıqlıq, yenə də fədakarlıq lazımdır. Mütəəssifanə söz çox, vaxt isə azdır. Bununla kifayətlənib bütün İran azadixahlarına birlik, müvəffəqiyyət arzu etməklə onun ələmdarı olan Azərbaycan xalqına əbədi səadət təmənnə edərək sadə bir dil ilə deyirəm:

Məhv olsun onun azadlığını məhdud etmək istəyən xain və mürtəce istemar nöqərləri!

Yaşasın Azərbaycan!

«Azərbaycan» qəzeti no 228, 28 xurda 1325, (26 iyun 1946-cı il.)

İRAN MƏŞRUTƏ İNQİLABI VƏ FİRQƏMİZİN BUGÜNKÜ SİYASƏTİ HAQQINDA NİTQ

Məşrutə nehzəti İran tarixində böyük bir hadisədir. Bu vasitə ilə qərinələr boyu zülm və əsarət zənciri altında əzilib haqq və ixtiyardan məhrum olan xalq ayağa qalxıb özünün mövcudiyyətini nişan verib, öz qüdrət və qüvvəsini anlamağa müvəffəq olmuşdur. Əgər məşrutə hərəkətindən ayrı bir nəticə əldə edilmiş olmazsa belə, bu hadisə, yəni millətin özünü tanıyıb, öz qüdrətini dərk etməsi, o qədər böyük, o qədər qiymətli bir işdir ki, fəqət ondan ötrü də olsa, məşrutə fərmanının imza gününün hər il təntənə və şükuh ilə cəşn tutulub bayram edilməsi lazım gəlir. Halbuki, bundan əlavə məşrutənin daha dəyərli faydaları da çox olmuşdur. Xalqın

gözünün açılması xalqın səadəti uğrunda fədakarlıq göstərmək, xalqa xidmət etməklə kəsb-iftixar etmək, ictimai cərəyanlara başçılıq etməklə xalqın məhəbbətini qazanmaq, zahiri! olsa da məmləkətin qüvveyi aliyyəsinin millət ixtiyarına keçməsi, dövlət idarələrinin dəxl və xərcinin millət nümayəndələri tərəfindən təyini, fərdi hakimiyyət yerində qanuni və milli hakimiyyətin bərqərar edilməsi kimi nəticələrin hər biri öz yerində müfid və dəyərli işlərdəndir.

Məşrutə nehzətini idarə edənlər mütləqə fədakar və xeyirxah adamlar olmuşlar. Onların gördükləri işlər həmişə İran azadixahlarına ilham vermiş, onları daha böyük fədakarlıqlar göstərməyə hidayət etmişdir. İnqilab hər şüar altında olur-olsun müqəddəsdir. İnqilabı idarə edən böyük simalar hər təbəqədən ayağa qalxır-qalxsın millət tərəfindən ehtiram və sitayiş ilə yad edilməlidirlər. Bizim müstəqimən xalqımızın arasından qalxıb azadlıq yolunda böyük ləyaqət və iman nişan verən Səttarxan, xariqülədə fədakarlığa hazır olan Bağırxan, öz şəhaməti sayəsində Təbriz mücahidlərinin sərəmədliyi məqamını kəsb edən Kərbəlayi Hüseyn Bağbanlarımız ilə bərabər istibdad mübarizəsində İran ruhanilərində rəhbərlik edib xalqı məşrutə almağa hidayət edən böyük ruhani alimlərimizdən Behbəhani və Təbatəbai, Şeyx Kazım Xorasani-ni də təqdis etməliyik. Bizim nəzərimizdə xalqı yeni həyata və yeni mədəniyyətə dəvət edən Mirzə Mülkümxan İsfahani və Mirzə Ağaxan Kirmani, Seyid Camal Əsədabadi tarixi adamlardır. Bunların adları gərək məşrutə tarixində iri xətt ilə qeyd edilsin. Məşrutə və azadlıq yolunda canlarını fəda edən Mirzə Cahangirxan və Məlikülmütəkəllimin və sair azadixahların da adları gərək ehtiram ilə yad edilsin. Biz ölüpərəst deyilik, lakin xalq yolunda canbazlıq edənləri yaddan çıxardan bir millət canbaz və fədakar oğullar tərbiyyət edə bilməz. Keçmiş inqilabçıları böyüdü, onları milli qəhrəman tanıdı bilməmiş bir millətin içərisindən qəhrəmanlar çıxmaz. Tək bu nöqtəyi-nəzərdən olsa belə, biz məşrutə inqilabının başçıları və o inqilabda müəssir bir surətdə fədakarlıq göstərən insanları çox böyük ehtiram ilə xatırlamalıyıq.

Məxsusən bizim üçün, biz Azərbaycan Demokratları üçün qəhrəman mücahidləri xatırlamaq, onların adlarını əbədləşdirmək, onların mücəssəmələrini vücuda gətirmək, onların fədakarlıqlarını saymaq, onların şəhamətlərini təsvir edən dastanlar vücuda gətirmək ən ciddi, ən mühüm, ən vacib vəzifələrdəndir.

Biz onların müstəqim varisi hesab olub və onların başladıkları böyük işi kamalə yetirməyə qiyam etmişik. Ona görə işimizin başlanmasını həmişə iftixar ilə yad etməliyik.

Məşrutə qəhrəmanlarının içərisində çox böyük adamlar vardır ki, mütəəssifən onların adları unudulub gedir. Şayəd burada hazır olan Demokrat yoldaşlarımızdan elələri vardır ki, o gün gördükləri böyük işlərin yadlarından çıxarmışlar. Şayəd içərimizdə Təbriz mühasirəsində ac bir halda silah əldə yorulmaq bilmədən mübarizə edən qəhrəman mücahidlərdən az olmasın. Onlardan bu gün ola bilər ki, lazımınca qədirdanlıq etmirik. Bəziləri də artıq qocaldıqlarına görə əllərindən bir iş gələ bilmir. Lakin elələri də var ki, sinnlərinin

çoxluğuna baxmayaraq, bizim milli nehzətdə ciddi və əməli surətdə iştirak etmişlər.

Hər halda qırx il, tarix nöqtəyi-nəzərindən böyük bir müddət deyildir. Ona görə, tarixi hadisələr dildən-dilə danışılıb gedir.

Bir zaman gələr ki, xalq məşrutə inqilabında şirkət edən bir mücahid axtarar ki, özünün məhəbbətini ona izhar etsin. Bəlkə bir müddətdən sonra o da tapılmayacaqdır. O vaxt xalq fəqət tarixə müraciət edəcək. Oradan böyük hərəkəti öyrənmək istəyəcəkdir. Bu cəhətdəndir ki, tarixə ciddi surətdə təvəccöh etmək, əldə olan əsnad və mədariki toplayıb kələcək nəsil üçün saxlamaq lüzumu meydana çıxır.

Hələ müstəbid padşahın ixtiyaratını qarşısının alınması, xalqın öz sərnevişini kağız üstündə olsa belə əldə etməsi kiçik iş deyildir.

Məşrutə imzası ilə biləxərə İrənin istiqlal və tətamiyyətinin tətmini üçün əmələn mühüm və ciddi bir vasitə vücuda gəlmişdir ki, onu qırx il müddətində məmləkət və millətə keçirdiyi tarixi hadisələr canlı bir surətdə isbat etməkdədir. Məşrutə kiçik bir iş deyil idi və onun yolunda canfəşanlıq edən azadixahlar da indiyədək öz pak vicdan və azadixah ruhlarını saxlamış olsalar onların qədrini bilməli, onlara ehtiram gözü ilə baxmalıyıq. Çünki, onlar bizim bugünkü demokratik nehzətimizin pişahəngləri olub, bizim bu gün tikmək istədiyimiz böyük azadlıq binasının bünövrə daşını qoymuşlar.

Yeri gəldiyi üçün burada şirkət edən azadlıq və məşrutə qəhrəmanlarını Firqəmiz tərəfindən təbrik edərək deyirəm: İstibdad və zorakılıq rejiminə zərbə vuran məşrutə mücahidlərinə eşq olsun!

Hörmətli məsləkdaşlar!

Tarixi hadisələri xatırlamağın iki böyük faydası vardır. Əvvəla, bu vasitə ilə biz keçmişlərin gördükləri böyük və müfid işləri öyrənib, onları gündəlik mübarizəmizdə sərməşq qərar verib irəli kedirik. Saniyən, o hadisələrdə nəzərə çarpan böyük iştibahların müstəqim və qeyri-müstəqim təsirini hesaba alıb, onların təkrarından özümüzü saxlamaqla, gündəlik xətt-hərəkətimizi düzəltməklə işlərimizdə üz verə bilən iştibahlar təkrarının qabağını alırıq.

Məşrutə inqilabı, vətənimizin azadixahlarının gördükləri işlər və göstərdikləri rəşadətə qəhrəman fədailərimiz üçün sərməşq olduğu hamıya məlumdur. Bunu biz həmişə iftixar ilə deyib dost və düşmənlərimizə bildirmişik. Ancaq, az deyilib az söylənən, məşrutə inqilabından xalq düşmənlərinin istifadə etmələrinə yol verilməsi məsələsidir.

Biz bu mövzuya artıq dərəcədə əhəmiyyət veririk. Hətta deyə bilərəm bu məsələnin bizim bugünkü xətt-

hərəkətimizdə geniş dairədə təsiri ola bilər. Məşrutə inqilabı Tehrandan başlayıb, Azərbaycan onu həyata keçirdi və təkmil etdi. Azərbaycan mücahidlərinin qəhrəmanlığı, Səttarxanların möhkəm iradəsi olmasaydı əvvəl Eynüddövlə və sair dərbar müstəbidləri, sonra da Məhəmmədəli Mirzə azadlıq asarını tamamilə ortadan aparıb, azadixah və məşrutətə adlananların rüşəsini kəsib məhv edəçək idi. Lakin Azərbaycan bu irticai hərəkətin qarşısını aldı. Bununla belə, azərbaycanlıların məşrutədə qazandığı əcəba nə oldu? Zülm, fişar, bədbəxtlik, Müstovfi çörəyi, şəhərlərin bərhad hala düşməsi, kəndlilərin jandarm cəlladlarının çəkməsi altında inləməsi! Azərbaycanın məşrutədən aldığı pədaş məgər bunlar olmamışdır? Hələ Azərbaycan qalsın, məşrutə alındıqdan sonra biçərə İran xalqları ondan nə anladılar? Zənn edirəm siz məşrutədən sonra müstəbidlərin məşrutə namına gördükləri cinayətkarənə işləri məndən daha yaxşı bilirsiniz. Məşrutə alındı, lakin azadixahlar onun saxlanması üçün bir tədbir görmədilər. Ona görə ondan gözlənilən ümid əldə edilmədi. Bizim sözüümüz də bunun üstündədir.

Mən bizim milli nehzətimiz ilə məşrutə nehzətini müqayisə etmək istəmirəm, bu uzun bir məsələdir. Əlbəttə, zaman dəyişdiyinə görə bizim nehzətimizin də şəkli və hədəfi dəyişmişdir. Bununla belə hər iki nehzət arasında böyük bir şəbahət vardır. Firqəmizin hovmə iclaslarının birində yoldaşlarımızdan birisi öz nigaranlığını bu cümlə ilə izhar etdi: «Biz bir dəfə silah götürüb istibdadı sərnigun etdik. Bir neçə ay xalq azadlıq ilə öz işlərinə məşğul oldu. Sonra müstəbidlər maskalarını dəyişib məşrutəçi olmaqla, bizi əvvəlki hala qaytarıb, azadlığımızı pozub, əmin-amanlığımızı əlimizdən aldılar, Olmasın ki, indi də bu oyun təkrar edilsin».

Bu sözdə bir həqiqət vardır. Lakin, əvvəl deməliyəm ki, bizim yoldaşımız bir şeyi unutmuşdur. O da bizim Firqəmizdən ibarətdir. Poladdan möhkəm intizama malik olan Firqəmiz durduqca,, müstəbidlər bu çirkin arzuya heç vəchlə müvəffəq ola bilməzlər və bilməyəcəklər. Amma, söz dərin sözdür. Biz onun mənə və əhəmiyyətini dərk etməmiş deyilik. İndi iki aya yaxındır ki, biz Tehran ilə müvafiqətnamə imza etmişik. Tehran bizim milli nehzətimizi demokratik bir nehzət tanıdığını rəsmi surətdə elan etmişdir. Firqəmizin nüfuzu isə bütün İranda gündən-günə artmaqdadır. Bütün İran xalqı Azərbaycandan nicat gözlədiyini inkar etmir. Məclisin qərarına görə, gərək müttəfiqlər İranı tərək edən kimi 15-ci dövrənin intixabatına (şüru olunaydı.) Bundan əlavə, hənz bizim qoşun və fə dai məsələmiz həll edilməmişdir. Dövlət nümayəndələri işi süründürməyə və bu gün-sabaha salmaqdadırlar. Tehrana intixabat komissiyonunda şirkət etmək üçün göndərdiyimiz nümayəndə intixabatın başlanmasından məyus olub müraciət etdi. Bunların hamısı göstərir ki, Tehran hənz bizim milli nehzətimizin həqiqi mənə və təbii qüdrətini dərk etməmişdir.

Biz ağayı Qəvames-səltənənin hüsn-niyyətinə inandıqımızı söyləmişdik... Lakin iş belə gedərsə xalqın nigaranlığı artar, bu nigaranlığın isə iş üçün faydalı ola bilməyəcəyi məlumdur.

Tehran gərək gözlərini yaxşı açıb, zaman və məkanı yaxşı təşxis versin. Biz İran azadixahlarını

səmimiyyətlə sevirik və onların müvəffəqiyyətləri də bizim müvəffəqiyyətimizdir. Lakin bizim özümüzün də bir hesabımız vardır, onu unutmaq olmaz.

«Azərbaycanlılar rəşiddirlər, azərbaycanlılar qəhrəmandırlar. Azərbaycanlılar öz nehzətləri ilə İrana nəcat verdilər və ila- axir».

Hənzür Tehran bizə bu sözlərdən başqa bir şey verə bilməmişdir. Sözdən Fatıya tuman çıxmaz,-demişlər. Əməl lazımdır. Mütəəssifənə biz hənzür əməl az görürük. Bu isə, mütəəssifənə bizə məşrutə nehzətindən alınan acı təcrübələri xatırladır. Biz o təcrübələrdən ibrət alıb, aldığımız azadlığı göz bəbəyi kimi qorumalıyıq. Mütəəssifənə biz təarüf çox etmişik. İndi iş vaxtıdır.

Müvafiqətnamədən sonra Azərbaycan, məmləkətdə görülən işlərə bitərəflik nəzəri ilə baxa bilməz. Beş milyonluq bir xalqı görülən işlər və aparılan piç-dərpiç siyasətlər ilə kölgədə saxlamaq vaxtı keçmişdir. Farslar demişkən (hesab hesab əst, kaka bəradər) (1). Qardaşlığımız öz yerində amma, hesabı gərək nəzərdə tutmaq. Azərbaycanlı şirin sözlər çox eşitmişdir və onlardan acı təcrübələr daha çox almışdır. Qoy mürtəcelər və azadlıq düşmənləri aydın və açıq surətdə öz təkliflərini düşünüb anlasınlar ki, bu qara o qaradan deyildir. Azərbaycan fəqət öz azadlığını təmin etmək sayəsində İranın istiqlal və İran camaatının azadlığının zamini ola bilər. Atalarımız məşrutəni alıb, müstəbidlərin əlinə tapşırdılar, ya imkan verdilər müstəbidlər məşrutəni onların əllərindən alsınlar. Biz bu acı təcrübədən ibrət dərəsi almışıq. Azadlığı təmin etmək və cürbəcür rənglər və növbənöv niqablar altında qabağa çıxan mürtəcelərin burnunu əzmək üçün əsaslı bir səngər vücuda gətirib kəskin bir silah təhiyyə etməyə müvəffəq olmuşuq. O da qanlı və yorulmaz mübarizə meydanında böyüyüb gündən-günə yüksəlməkdə olan Firqəmizdən ibarətdir.

Azərbaycan Demokrat Firqəsi elə bir əsasdır ki, onun vasitəsi ilə məşrutə inqilabının fəci xatəməsinin bir daha təkrar edilməsinə imkan verilməyəcəkdir.

Mürtəcelərin gördükləri şirin və dadlı yuxular çoxdur. Qoy onlar məğrur olmasınlar. Azərbaycan Demokrat Firqəsini yaradan Azərbaycan xalqı yaşadığıca, Azərbaycan azadlığına əyri baxmaq istəyən gözlər əbədi olaraq işıqdan düşəcəkdir.

Azərbaycan azadlığı payıdar olduqca, İran azadlığını boğmaq da olası işlərdən deyildir. Buna görə, hamımızın sevib və təkrar etdiyimiz şüarları təkrar etməklə sözümə xatəmə verirəm.

Yaşasın Azərbaycan Demokrat Firqəsi!

Yaşasın xalqımız!

Yaşasın xalqımızın, bütün İran azadlığının təmini üçün başladığı böyük demokratik nehzətimiz!

«Azərbaycan» qəzeti no 267, 14 mordad 1325, (15 avqust 1946-cı il.)

1 Tərcümə: «hesab hesabdır, kaka da qardaş»

TEHRANA ÇAĞIRILMIŞ AZƏRBAYCAN XALQ NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN MÜŞAYİT MƏRASİMİNDƏ QISA BƏYANAT

Hamımıza məlumdur ki, bu heyət üçüncü heyətdir ki, Azərbaycanın sərnevişti və İran istiqlalının təmini üçün Tehrana göndərilir. Əlbəttə, bu nümayəndələr bizim etimad etdiyimiz adamlardır və bu adamlar bizim demokratik nehzətimizdə şirkət ediblər. Biz bu nümayəndələri göndərməkdə özümüz təşəbbüskar olmamışıq. Bu nümayəndələr cənab ağayi Qavames-səltənənin dəvəti üzrə Tehrana gedəcəklər.

Bu nümayəndələrə biz etimad edirik. Çünki bunlar bizim milli nehzətimizdə şirkət ediblər və özləri də çox yaxşı bilirlər ki, xalqın zəhməti nəticəsində bu nehzət vücuda gəlmişdir... Bu işdə 5 milyon xalq iştirak etmişdir və bu xalq onu saxlamağa da qadirdir.

Bu nümayəndələr Azərbaycan xalqının əfkarının nümayəndəsidirlər. Gərək Azərbaycan xalqının istədiklərini mərkəzi hökumətə yetirələr. Biz Tehran hökumətindən şəhərlərimizin abadlığını istəmirik. Biz Azərbaycan xalqının Tehrana getmiş pullarını istəyirik. Biz 8 ayın içərisində pul olmamağa görə layiq iş görə bilməmişik. Bir tərəfdən də Azərbaycanın əmniyyətini hifz etməkdən ötrü Fədai və pasiban saxlamağa məcbur olmuşuq. Bir surətdə ki, bu iş mərkəzi hökumətin vəzifəsidir. Biz indi gərək maarif və behdaşt və şəhərlərimizin abadlığını təmin edək. Nümayəndələrimiz gərək artıq dərəcədə bizim milli nehzətimizin həqiqi mənasını Tehran hökumətinə düşündürsünlər. Tehran düşünsün ki, bizim xalqımız nümayəndələrinin o vaxt sözünə baxar ki, nümayəndələr xalqın mənfəətinə işləyələr. Çünki bizim nehzətimizi xalq yaradıb, Firqəmizi xalq qurub və əgər Firqə də yaxşı işləməsə xalq onun ətrafına toplanmaz. Tehran hökuməti bilsin ki, Azərbaycan həqiqi surətdə İran azadlığının zəminidir. Əgər Azərbaycan xalqının ciddiyyəti olmasaydı, indi bütün İran şəhərlərində əyaləti əncümən qurulmazdı. Bunların hamısı Azərbaycan xalqının mübarizəsi sayəsindədir. Xalqımızın mübarizəsi sayəsində İndi İranda mərkəziyyət vücuda gəlib. Hərgah Azərbaycanda qan tökülməsəydi, indi Tehranın özündə də azadlıqdan bir əsər yox idi.

8 ay bundan qabaq İranda başqa şəhərlərdə olan azadixah yoldaşlarımız həbslərdə çürüməkdə idilər. İndi isə onlar məmləkətin müqəddəratında şirkət edirlər. Bu xalqımızın ciddiyyəti sayəsində olmuşdur. Əgər Tehran hökuməti bizim nümayəndələrimizin istədiklərini verməyə, onu almaq üçün xalqımız öz nümayəndələrinin arxasında durmuşdur. Əgər Tehran hökuməti aldığımızı qanun şəklinə salmazsa, nehzətimiz davam edəcəkdir.

Bir də gərək nümayəndələr çalışsın bütün azadixahlar ilə aramızda səmimi rabitə vücuda gəlsin, ta irticai ünsürlər baş qaldıra bilməsinlər. İndi Azərbaycan Demokrat Fırqəsi hər bir tərəfə öz qüvvəsini qoysa o tərəf ağırlayacaq. Buna görə lazımdır bu qüvvəni azadixahlar üstünə qoysunlar ta İranda məşrutəyə əməli olsun (Gurultulu alqışlar). Sonra qabağımızda duran məsələlərdən birisi də intixabat məsələsidir ki, Məclisi-Şurayi-Millinin intixabatı tezliklə başlansın. Ta Azərbaycan xalqının təklifi müəyyən olub məmləkətin qanuni-əsasları ki, çoxlu nöqsanları vardır, islah edilsin.

Bu qanuni-əsasları 40 il bundan qabaq təsdiq olunduğuna görə, bugünkü ehticacatımıza uyğun gəlmir. Məsələn, bizim milli ixtiyaratımız bu qanun vasitəsi ilə təmin ola bilmir. Gərək o dəyişilsin ta əyaləti əncümən öz gücü ilə o vilayəti abad etsin. Biz xalq hökumətinin tərəfdarıyıq. Gərək qanuni-əsasları yol versin ta öz idarələrini ələ ala bilsinlər. Əgər bizim Tehran ilə bağladığımız müvafiqətnamə qanun şəklinə salınmazsa, nehzətdən nəticə ələ gəlməz. Bu isə olası işlərdən deyildir. Gərək istədiklərimiz qanun vasitəsi ilə təmin olunsun. Məşrutəyə bayramı münasibəti ilə dediyim kimi (hesab hesab əst, kaka bəradər) (1). Bizim qardaşlığımız öz yerində, lakin gərək hesabımız düz olsun. Biz Tehran ilə qardaş, lakin bu qardaşlıq qarşılıqlı olmalıdır. Xalqımız İran xalqının üçdə birini təşkil edir. Gərək hökumət işlərində bu hesab üzrə bizim dəxalətimiz olsun. Azərbaycan xalqı gərək bütün İranın siyasi işlərində dəxalət etsin.

Əziz nümayəndələr! Siz Tehranı başa salın ki, bizim nehzətimiz valini dəyişmək üstə deyildi, bizim nehzətimiz xalqın istədikləri üstə idi.

İndi biz nümayəndələrimizə deyirik: Bizim sizə imanımız var ki, bizim istədiklərimizi Tehran hökumətindən aları və biz də sizin arxanızda durmuşuq.

«Azərbaycan» qəzeti № 278, 28 mardad 1325, (27 avqust 1946-cı il).

1 Tərcümə: «hesab hesabdır, kaka da qardaş»

ŞEYX MƏHƏMMƏD XİYABANİ ABİDƏSİNİN AÇILIŞI MÜNASİBƏTİLƏ NİTQ

Şeyx Məhəmməd Xiyabani kimi şəxsiyyətlər meydana çıxmaqla xalqın fikrinin və milliyyətinin meydana çıxmasını təmin edir. Azərbaycan əgər iftixar edirsə azərbaycanlılar özləri o iftixarını təmin edirlər. Sərdar milli Səttarxan və Bağırxanın, habelə Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin məşrutə barəsində götürdükləri qədəmlər heç bir vaxt yaddan çıxma bilməz. Hər vaxt Azərbaycanın və Təbrizin adı zikr olunur, onların iftixarlı adı da araya gəlir. Xalq Azərbaycan adına, onlara da ehtiramla baxır. Biz gərək onların asarın əbədiləşdirək. Xüsusən Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin asarı çox qiymətlidir. Sərdar milli Səttarxan əgər silah gücü ilə Azərbaycanın adını ucaldıb, Şeyxin alimənə nitqlərinin bu xüsusda daha artıq təsiri olub. Şeyx böyük mütəfəkkir idi. Onun nitqlərini oxuyanda insan təzə şeylər öyrənir. Onun sözləri dərin və mənalıdır. Onun nitqlərinin içərisində artıq sözlər çox azdır. Lakin bir çox əməli pişnahadlar vardır. Çox təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, Şeyxin mühiti müsaid deyildi. Azadixahlar o zaman hələ imtahan olunmamışdılar. Şeyx özü iman və əqidə üzərində fəaliyyət göstərdiyi halda, onun yoldaşları içərisində bəzən elə adamlar da tapılırdı ki, onunla işlədiyi halda, ona arxadan zərbə vururdular. Mən fikir edirəm Şeyxin qiyamı hər cür qurtardısı, İranda böyük bir əhəmiyyətə malikdir. Bizim nehzətimiz onun tamamlayıcısıdır. Şeyx bizim istədiklərimizi açıq surətdə meydana ata bilməmişdi. Çünki, mühit ona icazə vermirdi. «Təcəddüd» rüznaməsinə baxanda bunlar açıq görünür. Şeyx öz nitqlərində Azərbaycanın adını həmişə təkrar etmişdir.

Azərbaycan milləti özü məxsus bir millətdir. Hətta, məşrutənin əvvəlində Müzəffərəddin şah azərbaycanlılara xitabən göndərdiyi teleqrafda Azərbaycan Milli Əncüməni deyə yazmışdır: Kəsrəvi də Azərbaycan nehzəti barəsində müəyyən mənfi fikirlər varsa da, onun yazdığı tarix yaxşı nişan verir ki, Azərbaycan xalqı həqiqətən öz xüsusiyyətini həmişə saxlayıb, həqiqətdə də özü bir millətdir. Şeyxin yaşadığı mühit icazə verməyib ki, çox açıq surətdə bunları desin. Şeyxin dedikləri bizim istədiklərimizin müqəddiməsidir. İndi biz üç böyük simanın yadigarlarını əbədiləşdirmişik. Rəşidlik nəzəri ilə baxsaq, Səttarxan qəhrəman imiş. O, düşmən qabağında təslim olmamışdır. Amma fikir, elm və məlumat nöqtəyi-nəzərindən baxsaq, Şeyxin məqamı fəvqəladə böyükdür. Sərdar rəşidimmiş. Şeyx o xasiyyətlərə malik olduğu halda bir də onun alimlik məqamı var idi. Şeyx bəlkə də cəngi adam deyildir. Amma tüfəng atanları o təşciy edirdi. Şeyx qiyamdan qabaq da məşhur idi. Şeyxin nitqləri böyük şöhrətə malik imiş. Xüsusən məşrutə dövründə məclisdə irticai cərəyanlar meydana çıxan zaman Şeyx şədid surətdə onun əleyhinə nitq edirdi. Şeyxin nitqi çox qəvi, olduqca məntiqi idi. Demək olar ki, quru bir səhrada bir gülə təsadüf edirsən. Şeyx də o cür güllərdən idi. Bu nehzət Şeyx və onun ətrafında olan əşxasa münhəsir idi. Şeyx o zaman ətrafındakılara etimad edə bilmirdi. Çünki, xainlər var idi və meydana çıxırdı. Xüsusən Riza xan iş başına gəldikdən sonra bu məsələ daha artıq

məlum oldu.

Dediyim kimi, Şeyx quru çöldə bitən bir gülə bənzəyirdi. Şeyxin nitqlərinin tamam məfhumunu o mühitdə başa düşən çox az idi. Şeyx özü də bunu hiss edirdi. O, öz nitqlərində həmişə birlikdən, inzibatdan, səmimiyyətdən danışdı. Ondən ötrü ki, onun arxasında duran adamların bir çoxusu inanmalı adamlar deyildilər. Şeyxin zamanının nəqslərindən biri də təşkilatsızlıq idi. Düzdür o vaxt Firqə var imiş, lakin Firqə bu mənədəki biz deyirik o zamanda yox idi. Hökumət başında isə mürtəcelər dururdular. Bundan əvvəl o nehzətin nəqslərinin biri də hərəkətin fəqət Şeyxin adına deyilməsidir. Şeyx o zaman tək imiş, hər işə özü baxırmış, gələn teleqraflara və namələrə də özü cavab verməyə məcbur idi. Bunun nəticəsində o nehzət tez aradan getdi. Amma, əgər qüdrətli bir təşkilat olsaydı, nehzət o tezlikdə aradan getməzdi.

Bir də bunu demək lazımdır ki, Şeyx mürtəcelərə bir az inanırdı. Deyirdi: Ola bilər ki, məsələn, hacı, Müxbirülsəltənə də demokratdır. Şeyx əgər bunu yaxşı tanısaydı, ola bilərdi ki, bu asanlıqla ölümə getməsin.

Bir də birinci dünya müharibəsindən sonra Vüsuqüddövlənin xəyanəti xalqın etimadını təşkilatlardan səlb etdi.

O zamankı demokrat Firqəsi iki hissəyə bölünmüşdü. Vüsuqüddövlə bir iddə azadixahları və bir iddə də Seyid Ziya və Mələkül Şüəra Bahar kimi adamları aldatmışdı. Onun nəticəsində bunların əxlaqi fasid olmuşdu. Bəzi işlər də bunların fasid əxlaqının nəticəsi idi. Riza xanın iş üstə gəlməsinə də səbəb bu olmuşdur. Dediyimiz kimi, xalqın arasında təfriqə salmaqla onların etimadını təşkilatlardan səlb etmişdilər.

Bizim nehzətimiz ona görə müvəffəqiyyətlə başa çatdı ki, möhkəm təşkilatımız və onun disiplini var. Biz edə bilmişik möhkəm inzibat və xalqa etdiyimiz xidmət sayəsində xalqın etimadın Firqəmizə nisbət artırmaq. Biz birinci konqresdə qərara gəldik ki, hər kəs Firqəyə xəyanət edərsə edam olunacaqdır. Onun təsiri böyük oldu. Düzdür bu cür xırda işlər olur. Lakin o, aşkara çıxır. Xalq onunla müxalifət edir və onu ortadan aparır.

Bizim nehzətimizin qabağa getməsinin bir illəti də budur ki, xalqın əfkarın özümüzə ayna qərar vermişik. Xalqın istəyi üzrə rəftar edirik. Şeyxin zamanında altı ay müddətində islahat sahəsində bir qədəm də götürülməmişdir. Azərbaycanın bugünkü demokratik nehzəti keçmişin əksinə olaraq hər dəqiqə əməl tələb edir.

İndi şəhərlərimizin abadlığı sahəsində ciddi iqdamlar olur. Təzə xiyabanlar salınır, yeni binalar tikilir, şəhərlərimizin xiyabanları asfalt olur. Bunun isə abadlıq sahəsində böyük əhəmiyyəti vardır. Beləliklə, şəhərin təmizlik və nəzafəti təmin olunur. Saniyən təbliğati cəhətcə də böyük əhəmiyyəti var. İndi xaricdən gələn siyasi adamlar görür ki, biz doğrudan-doğruya iş görürük. Onlar görür biz təzə işlər əncam veririk.

Biz qəhrəmanlarımızın mücəssəməsini qoyuruq, əsərlərini dirildirik. Bununla nişan vermək istəyirik ki, xalq onun yolunda fədakarlıq edənlərin qiymətini bilir. Səttarxan, Bağırxan və Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin mücəssəməsini qoymaq xalqı təşviq edir və onlarda azadlıq və vətənpərvərlik hissi vücuda gətirir. Məşrutə nehzətindən bu tərəfə Dəvəçi məhəlləsinə mürtəcə məhəllə deyirlər. Amma bu, düzgün deyildir. Oraya təvəccöh olmamışdır. Bir yer öz-özünə mürtəcə ola bilməz, o da Dəvəçi kimi bir kasıb məhəllə. Biz indi Dəvəçidə məktəb tikdiririk. İndi bizim tikdirməkdə olduğumuz yeni məktəbə gündə səhərdən axşama qədər 500 adam tamaşaya durur, artıq əlaqə nişan verir. Çünki, yaxın gələcəkdə orada onların övladı oxuyacaq. Xalq bunu görür, Firqəmnzə inanır və bizim dalımızca gəlir. Bizim kəndlərdə olan islahat .da Şeyxin zamanında olmayıbdır.

Bir də Şeyx nitq edən zaman xalq onun başına yığışib ehsasat nişan vermişlər və Şeyx də ona inanırmış. Amma, o ehsasat ani olaraq evlərinə getdikdən sonra xamuş olub aradan gedirmiş.

Gərək xalqda azadlıq ruhiyyəsi və ehsasatını oyatmaq və qüvvətləndirmək. Bunun üçün şərait və mühit yaratmaq və xalqın ehsasatından istifadə etmək. Bunun üçün də qüdrətli və möhkəm təşkilat lazımdır. Elə bir təşkilat ki, onun yaratdığı mühit sabitqədəm və mətin azadixahlar tərbiyə etsin. Lakin o dövrdə belə təşkilat olmadığı üçün belə bir mühit də vücuda gələ bilməmişdi.

Bunlar Şeyxin böyük şəxsiyyətini əskiltmir. Biz bundan ibrət almalıyıq. İndi bizim vəziyyətimiz İranın başqa yerlərindən yaxşıdır. İndi Şirazda, Xozustanda və cənubun başqa yerlərində bəzi cərəyanlar gedir. Biz bu xüsusda izhar-əqidə etməyi tez bilirik. Vaxtında Firqə öz nəzəriyyəsini izhar edəcəkdir. Biz indi ona əminik ki, ağırlığımız İranda .hansı tərəfdə olsa, o tərəf aparacaqdır.

Bizim nehzətimiz ilə Xiyabani qiyamının arasında çox fərq vardır. Xiyabani nehzətində xalq münəzzəm bir təşkilatın rəhbərliyi altında mübarizə etmədi. Lakin indiki nehzətimizə möhkəm bir intizama və böyük qüdrətə malik olan Azərbaycan Demokrat Firqəsi rəhbərlik edir.

Firqəmiz əməl göstərməklə xalqın etimadını özünə cəlb etmiş və onu səhih taktik üzrə qabağa aparır.

Xalqımız azadlıq qəhrəmanlarının mücəssəmə və məqbərələrini onların fədakarlıqlarına layiq bir şəkildə inşa etməklə milli qəhrəmanlarına nisbət vəzifəsini ifa edir.

Bu iş eyni zamanda göstərir ki, xalq və onun azadlığı yolunda fədakarlıq göstərənlər, onun tərəfindən qədirədanlıq olunurlar.

AZƏRBAYCAN DEMOKRAT FIRQƏSİ TƏBRİZ ŞƏHƏR TƏŞKİLATI KONFRANSININ BİRİNCİ CƏLƏSƏSİNDƏ NİTQ

«Konqresnin tapşırığına görə əyaləti və vilayəti əncümənləri açmaq bizim ən mühüm vəzifələrimizdəndir. Buna görə konfransda hazır olan Firqə nümayəndələrinin bu qismətdə hər cürə pişnahad və sualları varsa söyləməyə haqlıdırlar. Biz bu konfransın əyalət və vilayət əncüməni haqqında qəbul etdiyi qərarı mərkəzi komitəyə güzəriş verib onun nəzəriyyəsi ilə həyata keçirəcəyik. Əyalət və vilayət əncüməni qanuniasasi mövcubincə, haman qanun ki, mərkəzi hökumət ona əsaslanıbdir, bizim qanuni haqqımızdır və kimsə onun qabağını alsa qanuniasasiyə xain sayılacaqdır. Bu qisim şəxslər əleyhinə mübarizə aparmaq ümum iranlıların vəzifəsidir.

Bizim bu qanuni təqazamıza Tehranın satqın ruznamələri min cürə böhtan atmağa can atırlar və elə təbliğ edirlər ki, guya bu vəsilə ilə təcziyə fikrindəyik. Lakin onlar bilməlidirlər ki, əncüməni əyaləti ya muxtariyyət daxili təcziyə demək deyildir. Biz əbədi olaraq bu fikirdə deyilik və İranın hər bir əyaləti də əncümən əyaləti təşkil verməyə haqlıdır. Tehran bizə irad edir ki, niyə Azərbaycan bu qismətdə qabağa düşübdür. Bu sualın uşaq sualı olmağı hamıya məlumdur. Biz fəqət onlara deyirik: «Əgər atanın bir oğlu tənbel və o biri oğlu zirək olsa, onda gərək zirək oğlu bu səbəbə ki, o biri qardaşı tənbeldir, öz zirəkliyindən əl kötürə?»... Əncümən əyaləti və vilayəti təcili surətdə intixab və təşkil olduqdan sonra biz məclisi- şuraya öz vəkillərimizi seçəcəyik. Əksəriyyət vəkillərin xainanə iqdami bizi öz qanuniasasımızı hifz etməkdən mən edə bilməz. Məşrutiiyyət qanununda neçə ki, əncümən əyaləti və vilayəti tətibərdar deyil, parleman da tətibərdar deyildir. Qanuni qəbul edənlor bu qismətdə elə dəqiq olmuşlar ki, ömrü qurtaran məclis tətibərdar olduğu günün arxası gün gərək təzə məclis açıla. Onlar ki, məşrutiiyyəti tətibərdar etmək fikrindədirlər, vətənə, millətə nisbət xaindirlər. Millət özü öz qanuniasasını hifz etməyə məcbur qalıb və buna görə də biz öz parleman vəkillərimizi seçəcəyik. Qoy Tehran onları qəbul etməsin. Bir də məramnamə mövcubincə vəkillərimizin sayı gərək əhalinin az- çoxluğu ilə mütənasib olsun. Bu qismətdə Azərbaycan haqqında keçən dövrlərdə zülm ediblər. Biz nüfusunuzun tənəsübilə gərək 40 nəfərdən ziyadə vəkil intixab edək və belə də edəcəyik... Tehran hökuməti azadixah ruznamələri bağladıqdan sonra mürtəcə satqın ruznamə yazanlara həttə kömək etməkdən boyun qaçırırlar. Bu vasitə ilə Tehran xalqımızın və cavanların fikrini zəhərləmək fikrindədir. Biz millətin bir çox qismətinin bu barədə olan müraciətlərini ki, Tehranın iqdamatının qabağında Tehran ruznamələri burada baykot olsun, mərkəzi komitəyə güzəriş verəcəyik. Ağalar bilməlidirlər ki, İran milləti ümumiyyətlə zor və zülm əleyhinə qiyam edib öz

qanlarının bahasına tamam olan qanuniəsasilərini hifz etməyə çalışırlar.

İran xalqı bu barədə haqlıdır. Necə ki, hamının ittilai var keçən dövrdə olan özbaşınalıqları kimsə unutmayıbdır.

Keçən dövrdə İran xalqının çox qisməti mərkəzi dövlətin və onun şəhərlərdə olan nümayəndələrinin fişar və zülmündən qurtulmaq üçün vətənlərindən qaçıb özgə dövlətlərə pənah aparırdılar. İyirmi il güzərnəməsini İstanbulda, yaxud Qafqazda nəzafətlə hifz edib, İran təbəəsi olmağına fəxr edən igid oğullarımız dövlət məmurlarının fişarı nəticəsində həтта Əfqan dövlətinə kimi pənahəndə oldular.

Tehran bu vəsilə ilə yenə də o büsati tazalamaq fikrindədir. Əgər millət bu gün özünü nicat verməyə cəhd etməyə, o mənhus dövrdən bədtəri qarşımızdadır. Buna Görə də gərək hamı müttəhidən zülm və əsarət zəncirlərin qırmağına çalışsaq, təzədən millətimiz özgələre pənah aparmasın.

«Azərbaycan» qəzeti № 43, Təbriz, 1 noyabr 1945 ci il.

Firqə Və Dövlətin Məsələləri Haqqında Mərkəzi Komitənin Ümumi İclasında

Mərkəzi komitənin keçmiş ümumi iclası nə şərait altında toplanmışdı?

Mərkəzi komitənin keçən ümumi iclası ağır bir vəziyyətdə təşkil olunmuşdu. O vaxt kəndlilər və firqə şö'bələri jandarm cəlladları vasitəsilə böyük təzyiq və fişarlara mə'ruz qalmış idi. Gündə yüzlərcə kəndli jandarm zulumundan fərar edib firqə komitəsinə pənah gətirir oradan imdad və kömək tələb edirdilər. Zindanlar cürbəcür bahənalara üzrə tövqif edilən kəndlilərilə doldurulmuşdu. Biləxərə bütün dövlət dəstgahı bizim milli hərəkatımızı boğmaq üçün ayağına qalxmışdı. Tehran hökuməti firqə təşkilatını məhv etmək, firqəmizin rəhbərlərini öldürüb meydandan çıxarmaqdan ötrü var qüvvəsilə çalışır və bu yolda heç bir cinayətdən çəkinmək istəməirdi.

Fədəi dəstələri təza təşkil olmağına başlamışdı. Bugün böyük bir qüdrətə malik olub Tehran murtəcelərinin canlarını lərzəyə salan bu milli qüvvə təza ayaqtutmaqda idi. Həтта bu iş o qədər kiçik, o qədər sadə idi ki, biz cürət edib mərkəzi komitə iclasında o xususta geniş mə'lumat verə bilmədik. Bonunlabelə keçmiş ümumi iclas tarixi bir iclas idi. İclasda firqə özünün qət'i sözünü deyib difa'dan həmləyə keçmək fərmanı sadır etdi. İftixarilə deyəbilərəm ki, o cəlsədə firqənin mənə olan təvəccəhinə və etmədinə dayanıb ümumi iclasda milli

mübarizəmizədə yeni bir dövrə başladığını e`lam etdim, arzularımızın yaxınlaşdığını söylədim. Əgər fəramuş etməmiş olsuz o gün mən açıq surətdə dedim ki, artıq mudafiə dövrəsi keçmişdir. İndi biz dağın qulləsinə çatmışıq məqsəd və hədəfimiz gözüümüzün önündədir. Fədai qüvvələri artıq jandarmaların cinayətlərinə xatimə vermək üçün işə başlamış, kəndliyə intqamçəkmək icazəsi verilmişdir. O gün firqə və milli hərəkət böyük xətər qarşısında idi. Azərbaycanın mühümm şəhər və nizamı məntəqələrində tehran irtcai dövlətin cinayətamız əmrlərini icra edən nizamı qüvvələr bizim hərəkətimizi boğmaq fərmanı almışdı.

Təbriz, Ərdəbil, Urmu, Miyandab, Şahindəj və sayir nuqtələrdə müntəzəm qoşun hissələri bizə nisbət xəsmənə mövqe tutmuş sərtib Dirəxşani, sərhəng Vərəhram, sərhəng Zəngənə tipləri ölkəmizi qan və atəş dəryasında qərq etməyə müsəmməm olmuşlardı. Belə bir qoyma qda mərkəzi komitəmizin ümumi iclası bizə həmlə fərmanı verdi və milli azadlıq mübarizəsinin başlanmasını bütün firqə əfradına e`lam etdi. Bunilə firqə səflərində hərbi iş başladı. Təşkilatın bütün sağlam üzvləri silaha sarılıb fədai dəstələrinin çərdəgini və rişəsini təşkil verdi. Bütün xalq mərkəzi komitənin ümumi iclasının açıq təsmimi üzrə hərəkətə gəldi, ayağa qalxdı, milli arzularını həyata keçirməyə başladı.

Fədai dəstələrinin təşkili

Fədai dəstələrinin barəsində mütəəssifənə bu vaxtadək çox az eşidilmişdir. Bu təşkilatın təfsili milli tariximizin ən şanlı səhifələrindən birini vucuda gətirmişdir. Fədai təşkilatı çox təbii bir surətdə xalq hərəkətindən doğmuşdur. Kəndlərdən intiqam almaq qəsdilə meydana çıxan bu cərəyanda firqə təşkilatlarının göstərdikləri fədakarlığı inkar etməyə lüzum yoxdur. Doğrudur kəndli jandarm zülmündən cana doyub onun şərrini dəf` etmək üçün silah əldə mübarizəyə qiyam etmişdi, lakin onu təşkil edən, onun başında duran, onu düzgün hədfə sövq edən firqəmizin yerli təşkilatlarının tərtib etdiyi qəhrəmanlar olmuşdur.

Mən e`tiraf edirəm ki, fədai hərəkətində böyük nüqsanlar da olmamış deyildir. Çox yerlərdə yabançı və kəsif ünsürlər də bu müqəddəs addan sui istifadə etməyə çalışmamış olmamışlar. Bə`zi yerlərdə gecə - gündüz yoxusuz və ac qalan fədai qüvvələrinə kömək yetirmək qəsdilə əhali tərəfindən davtələbanə köməklər də olmuş hətta anbar dağıtmaq və ya bə`zi ərbaqların atlarını müvqəti olaraq tutmaq da nəzərə çatmışdır. Lakin Bonun ümumiyyəti yoxdur. Ümumiyyətlə fədailər çox yerdə ac və möhtac olduqları halda xalqın malına tamah etməmiş, özlərini dünyamalından biniyaz göstərmişlər.

Bizim firqə komitəsində bə'zi fədailərin yararlıq göstərmələri və pak rəftarları haqqında elə mə'lumatlar var ki, ayrı mövqə'də ona inanmaq belə ola bilməz. Ac, yoxsul fədailərin əllərinə keçən külli miqdarda nəqd pulları gətirib dövlət idarələrinə vermələri nadir ittifaq düşənl hadisələrdən deyildirmi?

Bonunla belə indi artıq fədai təşkilatının öz vəzifəsini əncam verdiyini qeyd etməliyik.

İndi çox yerdə fədai başçıların öz vəzifələrindən xaric olmaları da müşahidə edilməkdədir. Milli Hökumət çox tez bir qoymaqda milli qoşun yaratmaq işinə şuru' etdikdən sonra bu işin qabağı tezliklə alınacaqdır və bu tə'ssüfli nüqsan da rəf' olacaqdır. Bu vasitə ilə fədailərin bir qismi ölkənin əmniyyətini himz etmək üçün nəzmiyyə təşkilatına keçəcəkdir.

Jandarm təşkilatının usulən qələt və azadlıq əleyhinə qurulduğunu nəzərə alaraq Milli Hökumət bu təşkilatı təmmilə məhv etmişdir. Jandarm istər Rizaxan zamanı, istər onun suqutundan sonra kəndliləri zülüm və əsarət altında saxlamaq üçün cəllad rolu oynamışdır.

Qanuni bir məmləkətdə daxili əmniyyət qeirnizamı bir təşkilat olan daxilə vizartənə tapşırırlar. Dər vaqə' jandarm və ya nəzmiyyə mə'murları ədliyyənin intizamət mə'murları sayırlar. Bizdə isə Bonun əksinə olaraq jandarm mustəqıl nizamı bir təşkilat olmaq üzrə vizərti cəngə tabe' tutulur ya müstəqimən diktatorların iradəsilə məmləkəti qarət etmək üçün onun fasıd niyyətini mövqə' icraya qoyardı.

Biz artıq bu təşkilatı bir dəfəlik öldürüb elə dəfn etməliyik ki, birdaha xortlayıb ayağa dura bilməsin. Onun yerində isə daxilə vizarətinin şö'bəsi olan nəzmiyyə təşkilatı qurulur, gərək şəhərlərdə olduğu kimi kəndlərin əmniyyəti də onun öhdəsinə mühöl edilsin. Bu nəzər elədir ki, yerli fədailərdən sağlam bir hissəsini istixdam edib vizarət daxilənin ixtiyarına qoymaq lazımgəlidir. Fədailərin qalan hissəsi isə ya qoşona alınacaq, ya murur qoymaqla öz xüsusi işlərinə qayıdacaqlar. Bu vasitə ilə istər kənd, istər isə şəhərlərdə vəziyyət adı hala düşəcəkdir.

Biz fədai təşkilatına başladığımız zaman Milli Hökuməti yaratmaq üçün cürbəcür pişnahadlar var idi. Bə'zi firqə üzvləri müəyyən bir gündə qiyam edib dövlət idarələrini tutmaq, qoşun hissələrini silah guci ilə darmadağın etməyi pişnahad edirdilər. Bə'ziləri isə Tehrana təlqraf vurmaq kuçə və xiabanlarda böyük nümayiş və mitinqlər təşkil etmək yolilə bu böyük məqsədin ələ gətirməyini mümkün sayırdılar. Hətta bundan ollki ümumi iclasadək bizim bə'zi firqə üzvlərimiz mərkəzi komitəni mühafizəkarlıqda muttəhəm edib deyirdilər mitinq və numayiş olmadığına görə firqə üzvləri ruhdan düşüb, mə'yus olmağa başlamışlar. Əgər tez bir zamanda təzahür və numayişlərə başlamasaq irtica' bizim təşkilatımızı təmmilə munhəll edəcək və bəsətimizi pozacaqdır. Hələ mərkəzi komitənin özündə bədbinlik gündən günə artıb və ciddi firqə üzvlərindən bizim

kəndlini başına buraxıb onun dərdinə yetişmək istəmədiyimizi üzümüzə vurur və oyunu uduzduğumuzu söyləyib dururlardı.

Bu narazılığa baxmayaraq biz fədai dəstələrinin quruluşuna böyük ümid bağlayıb işin içərisindən xəbəri olmayan firqə üzvlərinin acı sözlərin udub öz işimizə davam edirdik. Biz o gün his etmişdik ki, xalq bizimlədir. O bizim ardımızca gedəcəkdir. Lakin əgər biz əcələ edib təzhürə başlasaq ya mitinq və nümayişlə düşməni ayıq salsaq onda o hərc- mərc və şuluxluq yaratmağı bahana edib hərəkətin qabağını alar, nəticədə xalq mə'r'ub və ya mə'yus olub arxamızdan çəkilər. Ona görə acı tənqidlər və şədiddət təərrüzlərə baxmayıb kəmal xunsərdlikilə xalqı təşkil edib, fədai dəstələri firqənin inanılmış adamlarının rəhbərliyi altına çəkməyə çalışırdıq. Nəhayət hərəkət xalq içərisindən başlayıb bütün ölkəni bürüyüb Tehran irtica'ının qoşun qalalarını üzüyün qaşı kimi mühasirəyə alıb milli qüdrətimizin qabağında diz çökməyə məcbur etdi.

Dövlət quruluşu haqqında

Bizim milli dövlət quruluşu haqqında götürdüyümüz qədəmlərin sürəti dünya tarixində az görülən ittifaqlardandır. Əgər inqilab və kudeta təriqilə işə başlanılmış olsaydı şayəd bizim sərf etdiyimiz müddət az nəzərə gələydəydi. Söz burasındadırki, biz tam mə'nasilə təşkilat yolilə işi qabaqdan aparmağa müvəffəq olmuşuq. Bu yolda düşünüb tərtib verdiyimiz xalq iclaslarının böyük köməyi olduğunu qeyd etməliyik. Mitinqlər və olarda toplanan imzalar sübut etdi ki, xalqın ürəyi bizimlədir, istədiyimiz vaxt ümum millət ayağa qalxıb bizim ardımızca gləcəkdir.

İki həftə hazırlıq gecəsində müəyyən bir gündə Azərbaycan kənd və şəhərlərində təşkil tapan bu mitinqlər firqənin böyük yaradıcılıq qüdrətinə malik olduğunu da isbat etdi. Bu mitinqlərin parçalar üzərində çıxartdığı qərarlarda yüz minlərdən mütcaviz imza vardır ki, bunlar Azərbaycan milli muzəsinin ən dəyərlə əsnadı hesab olonacaqdır.

İnanın ki, əgər xalqın təvəccəh və rəğbəti olmasaydı bu qədər imzanı az müddətdə toplamaq olmazdı. Bundan başqa mitinqlərdə şirkət edənlərin sayı milyonlara balıq olmuş bu təriqilə milli azadlıq şüarımız ümum xalq tərəfindən meydana atılmışıdır. Firqə və mərkəzi komitəmiz bu böyük və tarixi işilə həmişə iftixar edəcəkdir.

Mitinqlərdən sonra bilafasilə böyük milli konqrənin təşkili və onun özünü Məclis Müssisan adlandırması da tarixi bir işdir. Bildiyiniz üzrə bu konqrədə yeddi yüzdən əlavə nümaində iştirak etmişdir. Bu, təşkilatçılıq nüqtəyinəzərindən şayan diqqətdir. Bütün Azərbaycanın dərin guşələrindən nümayəndələr toplayıb milli konqrə

təşkil vermək deməkilə qurtaran işlərdən deyildir. Burada böyük təşkilatçılıq və şədidd bir intizam hökm sürmüşdür.

Firqənin fə'al və qəhrəman üzvləri bu yolda böyük fədakarlıq edib insanqüvəsindən ziyadə yararlıq göstərmişlər. Konqranin qərarları isə fəvqəladə mühümm, fəvqəladə qiymətlidir. Burada milli dövlətimizin əsası qurulub Məclis Milli və Milli Hökümət şüarı meydana atılmaqla fəvqəladə mövqeyə icrayə qoyulmuşdur. Bir birini az tanıyan yeddi yüz nəfəri biri birinə bağlayan əcəba millətin iradə və arzusu deyildir, nədir?

Konqranin gedişi fəvqəladə mətin və münəzzəm olduğu halda onu çıxardığı qərarlar da fəvqəladə mə'nalıdır. Konqranin milli dövlətimizin əsasını qurduqdan sonra onu bütün dünyaya tanımaq üçün verdiyi tarixi ə'lamiyyə də şayan əhəmiyyətdir. Biz bu deklarasionu İran Məclis Millisinə və şaha da itmam höccət qəsdilə göndərdik ki, bəlkə ləccəət daşını ətəklərindən töküb bizim haqq və azadlığımızı təsdiq etsinlər. Lakin həmişə olduğu kimi hər növ azadlığa muxalifət göstərən Tehran irticai gözünü açıb həqiqəti görməkdən aciz qaldı və əlamiyəmizə cəvab vermək əvəzində rəis dövlət vasitəsilə bizim başçılarımızı macəracu adlandırıb hərəkətimizi silah gücü ilə boğmaqla təhdid etdi. Bizim üçün ayrı bir yol yox idi. Tehransız öz tutduğumuz işi axırayetirməli, öz milli azadlığımızı tə'min etməli idik. Onun üçün cəvaba müntəzir olmadan üçüncü böyük qədəmi götürüb Məclis Milli intixabatına başladığımız. Bu, firqə və millət üçün böyük imtahan idi. Bu imtahandan firqə və xalqımız başıuca çıxdı. Təhdid və tətmi' olmadan keçirilən məclis seçgilərində müdətlin azlığı və firqənin hazırlıq vaxtı olmadığına baxmayaraq yüz minlərlə əhali şirkət etdi. Rə'y verənlərin sayı bə'zi yerlərdə yüz qat qabaqki seçgilərdən artıq oldu. Bütün xalq təbəqə və sinif nəzərdə olmadan öz rə'yini verməklə şüarlarımızı qəbul etdiyini göstərdi. Ana və bacılarımızın intixabatda şirkəti millətimizin vəhdətini və müasir bir millət olduğunu isbat etdi. Nəhayət, arzu etdiyimiz Məclis Millimizin iftitahilə Milli Hökümətimiz təşkil tapdı. Məclisimizin birinci dövrə iclasıyəsə Təbriz şəhərində olan qoşun hissələrinin təslimi və idarələrin Milli Hökümət ixtiyarına keçməsilə böyük bayram şəkli aldı.

Məclis Millimiz birinci dövrə iclasında mə'nalı qərarlar çıxardı, az bir müddətdə çoxlu qanun layihələri qəbul edib milli dövlətimizin binasını möhkəmləndirdi və özünün daxili nizamnaməsini mutalı'ə və təsdiq etdi. Əlbəttə məclis Azərbaycan üçün sabiqəsiz bir təşkilat idi. Bu təşkilat get - gedə təkamil olunub daha münəzzəm şəkilə düşəcəkdir. Tə'cili bir surətdə tənзим əolonan qanun layihələrimiz nüqsansız ola bilməz. Lakin çox tez bir zamanda iş cərəyanına düşüb adi yolunu tapmaqla bütün nəvaqisimiz rəf' olonacaqdır.

Milli Hökümət və onun tə'qib etdiyi əsas məsələlər

Milli Hökümət təşkil tapan gün özünün bəranaməsini Məclis Milliyyə təqdim etdi. Bu proqram firqənin o günə dək müntəşir və təbliğ etdiyi şüarlar üzərində tənzim olunmuş idi. Orada birinci növbədə dövlət quruluşu və dövlət təşkilatının xalqa yaxınlaşması, çürüyüb fasid olmuş keçmiş dövlət dəstgahının pozulub demokratik əsaslar üzərində qurulması qeyd edilmişdi. Bu isə fəqət əncümənlər təşkililə mümkün ola bilərdi. Ona görə əsasi islahatdan sonra bu işə iqdam olundu. Ümidvarıq bu ayın iyirmisinə dək bütün Azərbaycanda bölük, mahal və vilayət əncümənlərinin təşkilinə müvəffəq olabilək. Bu, çox mə'nalı və çox böyük bir işdir. Bu vasitəilə xalq hökümətdə müstəqimən şirkət edib dövlət mə'murlarının işlərini nəzarət altına alabiləcəkdir. Bundan əlavə əncümənlərin xalqa siyasi tərbiyə və siyasi rüşd vermək cəhətdən böyük qiyməti vardır. Bölük əncümənlərindən sonra kəndistan əncümənlərinin təşkili məsələsi meydana çıxır ki, bu da bir qədər mutalı'ədən sonra şayəd əməli olabiləcəkdir. Bundan daha əhəmmiyyətli hökümətimizin dünyaya tanıtılması məsələsidir. Bu xususda Milli Hökümət var qüvvəsilə çalışmaqdadır.

Biz moskovda təşkil olunan muttəfiq dövlətlərin vəzirləri şurasına müraciət edib Milli Hökümətimizin quruluşunu və Azərbaycan xalqının arzularını bəyan etdik. Azərbaycan məsələsinin həlli fəqət Azərbaycan xalqının haqqı olduğunu ümum dünyaya bildirdik və yenə də bu sahədə Milli Hökümət çalışmaqdadır. Bunlardan əlavə dövlət proqramında bir çox iqtisadi islahat irəli sürülmüşdür. Bu sahədə Tehran hökumətinin xainanə siyasəti nəticəsində böyük çətinliklərə rast gəlirik. Olən xain mə'murlar və onlardan daha xain olan bə'zi tacirlər vastəsilə Azərbaycanda olan nəqd pulun mühümm bir qisməti çəkilib Tehrana aparılmış, bazarı soymaq və Azərbaycanı təxliyə etmək qəsdilə ticarət mallarımızın əvəzsiz olaraq Tehrana çəkilib getməsinin qabağı alındığı üçün bazarda müvvəqəti bir böhran daxı vucuda gəlmişdir. Bu işin dövlət işlərində təsiri vardır. Xalqda pul az olduğu üçün maliyatı toplamaq və ya dövlət ixtiyarında olan ticarət mallarını pula çevirmək asanlıqlə mümkün olmur. Bu isə dövlət bəranaməsinin ayrı qismətlərinin icrasına mane'ə törədir.

Bonunla belə dövlət bir tərəfdən nəqd pul təhiyyə etmək, ikinci tərəfdən ticarət yolları aramaq üçün ciddi tədbirlər görməkdədir. Hətta yeri gələrsə tüccar və malıqlərin təqzasını əməli edib xarici ölkələrilə müstəqimən ticarətqərdadı bağlamağa qədər dövlət hazır olacaqdır. Biz çox gözəl bilirik ki, hökuməti ələ almaqdan onu saxlamaq və bunların hamısından əlavə hökumət vasitəsilə xalqı tərəqqi və tə'alayə sövq etmək daha müşküldür. İndi böyük fədayılıq və böyük təşkilatçılıq iste'dadına daha artıq ehtiyac vardır. İndi böyük müşkülət dövlət idarələrini dolandırmaq üçün xibrə və bacarıqlı işçilər tapmaq məsələsidir.

Köhnə işçilər bizim məqsəd və məramımızı başa düşə bilmirlər. Onları bu niyaranlıq artıq qurudub fasid etmişdir. Az fişar verdikdə başlarını itirib və qalırlar. Yeni işçilərin olən sayı çox azdır, sanıən onların əksəri idarə işrilə aşına deyildirlər. Ona görə firqənin qarşısında duran ən mühümm məsələ inanılmış, savadlı işçi tərbiyə etmək məsələsidir. Bu vasitəilə fəqət dövlət idarələrində firqə rəhbərliyi tə'min olona bilər.

Dövlət əlimizə keçdikdən sonra yerlərdə çox iştibahlar olmuş, bə'zən firqə təşkilatı hökumət idarəsinin işini mənimsəməmişdir. Bunun isə işə artıq dərəcə ziyanı ola bilər. Bunun tezliklə qabağı alınmalıdır. Bə'zi yerlərdə fədailir firqə və hökumət işlərinə qarışıb öz başlarına işlər görürlər. Buna isə ciddi axır qoyulmalıdır. Firqə gərək xalqı intizama və qanunu ri'ayət etməyə adət versin. Əmniyyət və qanun olmayan bir ölkədə azadlıq ola bilməz. Biz gərək xalqı qanun muqabilində müsəvi tutmaqla həqiqi qardaşlıq, doğru bərabərlik vucuda gətirək. Şəxsi imtiyaz, şəxsi boynuyğunluqla ciddi və amansız mübarizə aparılmalıdır. Firqə işləri ilə dövlət işləri gərək bir - birindən ayrılın. Həmçinin bir vizarətxananın işçisi başqa vizarətxananın işçisinin işinə qarışmasın.

Maarif və mədəniyyət məsələsi

Gündəlik iş sabit edir ki, millət öz həqiqi hakimiyyətini əldə saxlamaq üçün savadlı olmalıdır. Keçmiş siyasətdən kifayət qədər bəhs olunmuş indi isə gləcəkdən danışmaq lazım gəlir. Bizdə fərhəng işinə çox az əhəmiyyət verilir. Gecə kəlaslarında təhsil edənlərin sayı çox azdır. Hələ, mədrəsə qurtaranlarımızın çoxusu zindəganlıqda və idarə işlərində artıq dərəcədə zəifdirlər. Biz gərək cavanlarımızın tərbiyəsini iş və ehtiyac üzərində quraq. Bu yolda çox az iş görülmüşdür. Maarif vizarəti gərək gələn təhsil ilində öz proqramında əsaslı islahata yol versin. Milli darulfunun barəsində ciddi qədəmlər götürülmüşdür. Bu böyük arzu əgər əməli olarsa millətimizin üzünə tərəqqi yolları açılmış olacaqdır. Biz məxsusən darulfununda pedaqoji şö'bəsinin təşkilinə əhəmiyyət veririk. Çünki əsas müəllimlərdir. Müəllimsiz fərhəng tərəqqi edə bilməz. Fəllahət və tibb şö'bələrinin tə'sisi ehtiyacımızın təqazası ilə meydana çıxan məsələdir.

İş çox, meydan vəsi', fəqət işçi və kadr istəyir ki, bu mus'əd vəziyyətdən istifadə etsin. Firqə təşkilat məsələsi ilə məşğul olduğu halda bu işə də ciddi əhəmiyyət verəməlidir. Hər bir sahədə işçi lazımdır. İşçisiz iş qabaqdan getmir.

Firqə və dövlətin qabağında duran mühüm məsələlər

Firqə beş ayın müddətində böyük işlər görmüş, nəhayət, milli demokratik bir dövləti bu dövlətə dayaq olan tam mə'nasilə mü'asir bir millət yaratmışdır. Beş ay bundan ol Tehran murtəcə mətbuatının və Fars mutə'sibblərinin icad etdikləri övham və xurafat bulodları arasında Azərbaycanlı üçün bu sadəliklə millət və ya dövlət iddiasına düşmək asan işlərdən deyil idi. İndi artıq millətimizi subut edib dövlətimizi milli əsas üzərində qurmuşuq. Get - gedə xalqımız və xaricilər bu adları eşitməyə adət etmişdir. Artıq Azərbaycan milli dövləti bir həqiqətdir. Tehran hökuməti özünün cahilanə siyasəti vasitəsilə bizim işimizi asanlaşdırmışdır. Muttəfiq

dövlətlərin qoşonları İranda olduğu müddətdə məclis intixabatının tə'xiri, Fərxun Azərbaycana böyük ixtiyar ilə tə'yin olunması pərdəni yırtdı. Fədailəri qəl' və qəm' etmək üçün qoşun göndərilməsi, məclisşövrə və mətbuatda əleyhimizə işlədilərən narəva sözlər bizə artıq dərəcədə kömək etdi. Bu vasitə ilə xalqımız anladı ki, bu asanlıqla ona azadlıq və muxtariyyət verilməyəcəkdir. Ona görə özü öz başına çarə axtarıb milli dövləti vucuda gətirdi. Bu işə əlbəttə kafi deyildir. Gərək hökumət möhkəm qanun üzərində əsaslansın. Biz məxsusən Məclis Müssisanda (milli konqradə) hazırladığımız qanunəsasını layihəsini müzakirəyə qoymadıq. O vaxt fikir edirdik ki, şayəd Tehran irticai hökuməti gözlərini açıb həqiqəti görməklə bizim milli dövlətimizi təsdiq edəcəkdir. İndi isə onun xaric və daxildə gördüyü işləri etdiyi təşəbbüslər aşkara çıxmışdır. O bizim millətimizi belə inkar etməkdən utanmır. Belə bir dövlətilə ayrı cür rəftar etmək olmaz. Biz əlimizi əl üstə qoyub oturma biləmərik. Başladığımız işi axıra aparıb milli dövlətimizin quruluş əsasını tə'yin etməli, xalqı hədəfə aparəmalıyıq. Bilatəklif qalmağın mə'nası yoxdur. Çox tez bir zamanda ikinci Müssislər məclisini də'vət edib ölkənin əsas qanunlarını təsvib etmək lazımdır. Bu xususda dövlətin və məclis millinin qərarı vardır. Qanunəsasını layihəsi tənzim etmək üçün böyük bir heyət intixab olunub işə başlamışdır. Bu qanun tam mə'nasılə demokratik əsaslar üzərində yazılmalıdır. Axırınıcı söz isə millətdir. Millət öz sözünü Məclis Müssisan vasitəsilə deyəcəkdir. Biləxərə «Azərbaycan Azərbaycanlılarıdır!»şüarı gərək əməli olunsun, biz özgə millətin təht qeymumiyyətinə girəmyəcəyik. Qoy bu şüarlar xalqımızın tarixində səbt edilsin. Dövlət və firqənin qabağında duran böyük vəzifə bu şüarı həyata keçirməkdir. Millət özünün iste'dad və ləyaqətini göstərmiş, xalqın əksəriyyətini təşkil edən kəndli bu müqddəs arzuya yetişmək üçün silahını can kimi bağına basıb saxlamışdır. Bundan sonra bizim qarşımızda fəlahət işlərini tənzim etmək, kəndli ilə ərbab münasibətini düzgün yolona qoymaq, Azərbaycan düşmənlərinə mülhəqq olan ərbablara kəndlərini, həmçinin dövlət yerlərini kəndli arasında bölmək kimi böyük bir məsələ durur. Əməldə göründü, bu iş olduqca müşkül bir məsələdir. Kəndlilər arasında böyük ixtilaflar tövliəd olabilər. Əldə kafi qədər mə'lumat yoxdur. Yeri bölüb kəndlinin ixtiyarına vermək üçün lazımı qədər muəxsis və xibrə işçi yoxdur. Hökumət tə'sis olan gündən fəlahət vəzirliyi bu işlə məşğuldur. Hənzür səhih və kamil bir layihə düzəltmək mümkün olmamışdır. Bu işdə yerli firqə təşkilatından ciddi kömək gözlənilir.

Əslən firqə təşkilatlarının iş usulu gərək dəyişilsin. Onların təbliğat mövzuları dövlətin məşğul olduğu islahat ilə tətbiq edilsin. Artıq heyət hakimədən bəhs etmək dövrü keçmiş, istibdad hökumətinin cinaytlərini saymaq xalqı qane etməz. Ona əməli surətdə milli dövlətin yaxşı işlərini sayıb göstərməliyik. Qoy, xalq öz gündəlik həyatında səadətə tərəf getdiyini hiss etsin. Firqə gərək öz işlərində bu həqiqəti özünə məş'əl qərar versin.

Sonra ölkənin müdafi'əsi məsələsi meydana çıxır. Fədailər yoxarıda dediyim kimi böyük xidmət göstərdilər. Lakin onlarla münəzzəm düşmənin qabağına çıxmaq olmaz, düşmən yatmamışdır. O, xarici

imperialist dövlətlərin köməyi ilə bizim azadlığımızı məhv edib millətimizi aradan aparmağa hazırlanırlar. Biz bir an gəflət edə bilmərik. Ona görə münəzzəm qoşun düzəltməliyik. Bunun üçün firqə gərək ciddi hazırlıq aparsın. Millətin bütün sağlam əfradı milli vəzifəsini əncam vermək üçün səfərbərliyə alınmalı, tam mə'nasilə müasir milli bir qoşun yaradılmalıdır. Firqənin qarşısında duran ən böyük məsələ bundan ibarətdir. Biz həmişə demişik, azadlığı verməzlər. Onu almaq lazımdır.

Bu işi biz görmüşük, lakin bu kafi deyildir. Alınan azadlığı saxlamaq və ondan lazımı istifadə etmək daha mühümdür. İndi firqə buna hazırlanmalıdır. Bu işə ancaq milli qoşun təşkililə ola bilər.

Bunlardan əlavə firqə sıralarını möhkəmləndirib, onu yabançı unsürlərdən təmizləmək də artıq dərəcə əhəmiyyətli məsələdir. İndi firqəmiz dövlətə rəhbərlik edir. Onun üzvləri xalqın e'timadını qazanmaqla cami'ədə ad və şöhrət qazanırlar. Bu işə hər kəsi firqəyə soxulmağa təşviq edə bilər. Firqəyə soxulan xaiin unsürlər oradan dövlət idarəsinə yol tapıb xainanə hərəkətləri ilə xalqı dövlətdən uzaqlandırır, ona görə yerlərdə firqə təmizliyinə artıq dərəcədə diqqət etmək lazımdır.

Bunların hamısından əlavə firqə təbliğatının qüvvətləndirilməsi lazımdır. Hər bir firqə üzvü gərək firqəmizin tarixi və onun şüurları və qabağında duran vəzifələrilə dərinlən aşına olsun və firqənin hədəf və məqsədini anlasın. Bu işə çox da asan bir məsələ deyildir. Hənzür mərkəzi komitə üzvləri arasında bizim dövlət tərəfindən müntəşir etdiyimiz rəsmi sənədləri oxuyub düşünə bilməyənlərimiz tapıla bilər. Adi firqə üzvləri işə zənnimcə bu xususda çox dalı qalmışlar. Bu nüqsanı çox ciddi surətdə rəf' etmək lazımdır.

Qoy yerlərdə firqənin birinci bəyannaməsindən başlayıb ta bu günkü ümumi iclasların qərarlarına qədər yazıb müntəşir etdiyi sənədləri hər bir firqə üzvü oxuyub, anlayıb, onun ətrafında mə'lumat verəbilsin, bu, firqə içərisində böyük intibah, bəlkə inqilab yaradar. Bunu gərək etmək.

Görünür qabaqda böyük işlər, ağır məsələlər vardır. Bunları ancaq bilik, mə'lumat və firqə əfradının birliyi, səmimiyyəti sayəsində həll etmək ola bilər.

Bir də firqə gərək Azərbaycan xalqı ilə yanaşı, milli mübarizə aparən başqa millətlərilə birlik yaratsın. Bu sahədə Kürdlərilə qardaşlıq yaratmaq və onların e'timadını cəlb etmək ən ciddi vəzifələrdəndir. Bu xususda firqə üzvləri arasında meydana çıxan bə'zi narazılıqların qabağı alınmalıdır. Kürdlər kimi Ermənilər və Asurularilə firqə birlik yaratmağa çalışmalıdır.

Bu millətlər gərək Azərbaycanda tam mə'nasiilə azad yaşayıb öz milli dillərində milli işlərini idarə etsinlər.

Milli Hökümətimiz milli əsarətə yol verməyəcəkdir. Öz millətimizin azadlığını istədiyimiz kimi özgə millətlərin də azadlığına imkan verəməliyik.

(«Azərbaycan» şumarə 110 ikinci dövrə 1 şənbə 7 Bəhmən 1324- nəcə il)

Maliyat Barəsində

Biz maliyat barəsində çox təkid etəməliyik və bu mövzu indiyə kimi neçə dəfə təkrar olmuşdur.

Maliyatı biz ondan ötrü alırıq ki, maliyat vasitəsilə ölkəmizin ehtiyaclarını rəf' edək. Buna görə lazımdır ki, tezliklə maliyat cəm' olsun və bir yerdə təmərküz tapıb ölkəmizin lazımı məsrəflərinə yetişsin. Aqayə Həbibullahi dedilər ki, «Ajir» ruznaməsində indiyə kimi maliyat bərdəramdin əleyhinə çoxlu məqalələr yazılmışdır. Amma bəcür deyildir. Biz oldən maliyat bərdəramdin verilməyinə tərəfdarıq, amma doktor Milispono maliyatdan əlavə siyasi işlərə qarışırdı. Bizim azadlığımızı da məhdud etməyə təşəbbüs edirdi. Maliyat idarəsində olan narəva hərəklərə əlbəttə biz həmişə muxalif olmuşuq. Biz «Ajir» ruznaməsinin olinci dövrəsində maliyat bərdəramdi müdafiə etməklə bərabər Milisponun siyasi işləri ilə mübarizə etmişik. Maliyat bərdəramd qanunu zamanı cəngdə adılanə bir qanundur. Qeiriadi gəlir və mənfəətlərə də maliyat almaq gəlirdi. Mühəribədən süi istifadə edib böyük pullar qazananlar bu adılanə maliyatdan boyun qaçırmaq üçün xalq içərisində fitnə və fisad tövlid etməyə çalışırlar.

Mən Tehranda bir nəfər tacirdən ləvazim təhrir alardım. Sonra gördüm o, ticarətxanasını bir neçə mağazaya təqsim edibdir ki, bu vasitə ilə maliyat bərdəramd verməsin.

Burada da bə'ziləri vardır ki, o cür edirlər və maliyat istəyəndə dad fəryad salırlar ki, verməsinlər. Amma maliyat yığılmasa işlər düzlməyəcəkdir. Biz ölkəmizi idarə edə bilmərik. Qoy cəng mövqəində xalqən qanını sorub milyonlarla qazananlar naməşru gəlirlərindən biraz da xalqın rahatlığından ötrü, ölkələrinin abadlığından ötrü, maliyat versinlər, onlar minlərlə adamların var yoxunu aparıblar. İndi də gərək adılanə surətdə maliyatlarını versinlər. Amma maliyat alanda heçəksə gərək tövhin olmasın, biz qabaqkı mə'murlar kimi xalq ilə pis rəftar etməyəcəyik. Biz maliyat yığmasaq ehtiyaclarımızı rəf' edə bilmərik, darulfunun düzəldə biləmərik, buna görə firqə gərək maliyat əleyhinə təbliğət aparınların qabağını alsın. Xalqa maliyatın verilməsi lüzumunu anlatsın.

Çoxları vardır ki, keçən dövrdə onlardan maliyat istəində hay - huy dad və fəryad salıb maliyat verməkdən boyun qaçırdılar. Biz qabaqcadan maliyatların alınmağına ondan ötrü israr etmirdik ki, bilirdik bu maliyatları xalqdan aldıqdan sonra oğurluyurlar. O maliyat vasitəsilə xalqın ehtiyaclarını murtəfə' etmirlər.

Amma indi maliyat alırıq ki, xalqa darulfunun, yol, karxana, səhiyə və sayırə düzldək. Mümkündür maliyat tə'yin olunduqda maliyat yazanlar yaxşı iş görməmişlər. Vəli bonun ümumiyyətiı yoxdur. Zamanə cəng maliyatı çox qanunu bir əməliyyatdır.

Bə'ziləri milyonlarca pul qazanan mövqə'də minlərcə fəqir uşaqlar və yoxsul arvadlar gecələr səhrə kimi çörəkçi dükanlarının qabağında növbəyə dururdular. Minlərcə adamlar aclarından, bekarçılıqdan ölürdülər..... Gərək indi onlar o hədsiz ayidlərinin həqiqi və adılanə maliyatlarını versinlər və bizdə bu qanunu maliyatları hətmi surətdə alacaqıq... (alqışlar)

(Azərbaycan» şumarə 112 (ikinci dövrə) 3 şənbə 9 Bəhmən 1324-cü il)

Danışsəra Salononda

Mən danışmaq qəsdilə buraya gəlməmişdim. Vəli bacılarımızın və qızlarımızın burada göstərdikləri ləyaqət və yararlıq məni məcbur elədi ki, bu ehsasatdan təşəkkür eləim, burada Milli Hökümətdən təşəkkür elədilər, mən deməliyəm ki, Milli Hökümət xalqımızdan başqa bir şey deyildir. İndi ki, siz taaruf eləyib təşəkkür elədiz, mən də Milli Hökümət adına sizlərdən səmimiyyətlə təşəkkür edirəm. İndi hamı xanımlar və ağalar ehsas ediblər ki, bizim yolumuz səadətə gedir. Mən iki il bundan qabaq birgün burada bir cəşndə var idim, onda faruqultəhsillər cəşnində danışılan sözlər quru və tutıvar idi. Burada Azərbaycan dilində danışmağa icazə verilmirdi və o dililə danışmaq bir eyb kimi nəzərə gəlirdi, onda mən çox kiçildim və sıxıldım. Amma indi mən görürəm ki, xoşbəxtanə bizim firqəmizin və fədakar arvadlarımızın zəhməti sayəsində o mövhüm pərdə və çürümüş zəncir və ənəkbut toru dağılıbdır. Bizim xanımlarımız nişan verdilər ki, bizim millətmiş mütərəqqi və istedadlı bir millətdir, həqiqətən bu neçə ayın içərisində millətin əxlaqı busbütün dəyişmişdir. Biz deyirik ki, xalqın qapılarını sındıranlar şayəd qorxu nəticəsində öz yerlərində oturmuşlar, bəs cibəgirənlər ki, qorxmurlar onlar nəyə yerlərində oturublar? Bu göstərir ki, xalqımız içərisində mə'nəvi bir inqilab və əxlaqı bir təhəvvül vücuda gəlmişdir. Mən bir nəfər xariciilə danışardım o deyirdiki, mən qabaqca kəndliləri ağır yük altında əzilmiş kimi başaşağı və kədərli gördüm. Amma indi haman kəndlilər paltarları cırıq və köhnə olduğona baxmayaraq başlarını uca tutub özlərini müstəqil insan hesab edirlər. Buradan anlaşılır ki, millətimiz öz şəxsiyyətinə pei aparıbdır öz şəxsiyyətini anlamışdır, bu milləti artıq təhqir etmək olmaz, Milli Hökümətimiz

qısa zamanda çox cəsuranə işlər görmüşdür, bizim əvvəlinci müraciətnaməmiz beş ay bundan əvvəl müntəşir olmuşdu. Firqəmizdə çox az adamlar varıdı ki, Azərbaycan dilinə bu gün xalqımızın göstərdiyi qədər rağib olsun, amma biz bu məsələni qəhrəmanlıqla həll edib dilimizi əsarətdən xilas etdik. Bu da götürdüyümüz cəsuranə qədəmlərdən birisi də tamam sahələrdə tam mə'nasılı xanımlara azadlıq və şirkət verməkdən ibarətdir. Bir dəfə ciddi təsmim tutub dedik: qoy onlar da seçgilərdə rə'y versinlər, intixabatda şirkət etsinlər, vəkil olsunlar və şayəd gələcəkdə onlardan vəzirimiz də olsun. Xanımlar da öz ləyaqətlərin göstərdilər. Təbrizdə xanımlarımızdan 4000 nəfərə yaxın rə'y verdilər. Bu vasitəilə Azərbaycanlının layiq bir millət olduğu dünyaya isbat edildi.

Bizim xalqımız əsasən qəhrəman bir xalqdır. Əgər indi İran hökuməti varsa onu iycad eləyən Azərbaycanın qızılbaş ordusu olmuşdur. Bu ölkəni beş altı şeyx Azərbaycan kəndlilərinin zoruilə yaratmışdır. Azərbaycan böyük bir qüdrətdir fəqət ona təkən vermək lazımdır. Bu təkəni demokrat firqəsi verdi. İndi İranın başqa yerlərində də biz böyük ehtiram qazanmışıq. Onlar öz ruznamələrində yazırlar: Qoy demokrat başçıları gəlib bizi də əsarətdən qurtarsınlar. Amma biz deyirik ki, yox, siz özuzə nəcat verin biz də sizə kömək eləyəcəyik. Amma bizim sizə heç ehtiyacımız yoxdur. Siz bunu biləməlisiz ki, əgər bizim milli azadlığımızı tanımasaz da biz özümüz sizsiz yaşaya bilərik. Neçə ay bundan qabaq keçən hökumət qarnı yırtıq kazımlara dəstur verirdi ki, mədrəsələr qabağında dursun və çadırəsiz dolanan muəlimələrə və mühsillərə əziyyət eləsinlər, bizim hökumətimiz qarnı yırtıq kazımları mucazata yetirdi və Tehran mürtəcə ruznamələri onları vətənpərəst adlandırdılar, indi bizim öz milli dövlətimizin sayəsində hərəkəs azad bır surətdə yaşamaq imkanına malik olmuşdur. Biz özümüzü tamam dünyaya tanıtdırdıq, tamam dünyada bir radio yoxdu ki, gündə beş altı kələmə də Azərbaycan barəsində danışmasın. Bu adı biz ucalara qaldırmağa müvəffəq olmuşuq. Biz bu günlərdə böyük bir işə iqdam etmişik o da milli qoşun yaratmaq üçündür. Biz müharibə etmək istəmirik. Gördüz ki, bu böyüklükdə inqilabı qan tökəmədn yaratdıq, amma əgər bizim azadlığımızı ayaqlamaq istəsələr mən elə zənn edirəm ki, sizlər də bizilə bərabər ayağa durub və öz məllit və hakimiyyətizi difa etmək yolunda mübarizə edəcəksiz. (şiddətli, uzun sürən alqışlar

Mən təsdiq edirəm ki, maarifsiz bir millət yaşaya bilməz. Dünya bilik, maarif və fərhəng üstündə dolanır. Bizim ölkəmiz gərək öz əlimizədə ola ta eləyəbilək özgə millətlər kimi tərəqqi eləyk, buna görə gərək maliyat yığıla və mədrəsələrə verilə. Bunların hamısı hökumətimiz öz əlimizədə olduğu surətdə əməli ola bilər. Əgər belə olmazsa özgə gələr bizim işlədiklərimizi və zəhmətimizin nəticəsini aparar, özünə park və apartman düzəldər.

Necə keçən dövrə azad yaşamağa, bir yerə yığışmağa, məclis qurmağa imkan vermirdilər yenə də məscid də əzadarlığa icazə verməzlər, biz gərək hökuməti saxlayaqu meydan verək ki, maarif və sayir sahələrdə millət

öz iste'dadını göstərsin, ta hamı onun məzahirindən istifadə edəbilsin. İndi bizim darulfununun məsələsi mühüm bir məsələdir. Gərək tə'sis edək və fəqət bu vasitə ilədir ki, bizim ləyaqətli mu'limlərimiz, mühəndislərimiz doktorlarımız ola bilər. Bunu, Millihökümetimiz öz əlimizdə olsa edəbiləcəyik, bizim Milli Hökümetimiz xalqdan ayrı deyil, göydən düşmə deyil, öz atalarımız və qardaşlarımızdı. İndi hər yerin qapısı hamının üzünə açıqdır. Bizim Azərbaycanımız çox sərvətli və qəni ölkədir. Onun mə'dənləri və fəllahət iste'dadı və tərəqqi etməyə böyük imkanları var, İndiyəqədər bu imkanlardan istifadə etməyə yol verməmişlər. Qoy bundan sonra millətimiz sərvətli olsun. Biz gərək teatra əhəmiyyət verək. Ona görə də Milli Hökumət tə'sis olmaq haman teatrı təqviyyət eləməyə başladı. İndi Azərbaycanın teatrını tövsiyə etmək üçün hökumət yaxşı büdcə ayırmışdır. Diri millətlər müharibənin ən çətin vaxtlərində sevinmək və şad olmaqdan sərfnəzər etmədilər. Biz isə həmişə ağlamışıq. Qoy bundan sonra ağlamaq yerinə xalqın üzü gülsün. İndi millətimiz birləşib. Görün beş ayın içərisində Təbrizdə heç böyük hadisə üz verməmişdir, bu qorxudan deyil, bəlkə, səmimiyyətdən və imandandır. Bizim müəllimlərimiz və maarifçilərimiz gərək kiçik və mə'sum balalarımıza vətən məhəbbəti və azadlıq eşqini təzriq etsinlər ta tərəqqi eləyək. Biz, buna əminik. Siz var qüvvənilə çalışın və dövlət də var qüvvəsiilə sizə imkan verəcəkdir. (şiddətli alqışlar)

(Azərbaycan» şümarə 124 ikinci dövrə 3 şənbə 23 Bəhmən 1324- nəcə il)

Birinci Kəndli Konfransında

Firqəmiz təşkil olonanda Azərbaycanın vəziyyəti çox çətin və ağır idi. Jandarmlar kəndliləri dəstə dəstə gətirib zindanlara salırdılar, əlbəttə bununla da məqsədləri o idi ki, kəndliləri soyub özlərinə tiryək pulu düzlətsinlər. O vaxt bizə kəndlilər hər tərəfdən şikayətə gəlirdilər, biz də firqə tərəfindən neçə nəfər ayırıb onların işlərinə ədliyyədə rəsidəlik etməkdən ötrü göndərdik. Hamıya mə'lumdur ki, o vaxt ədliyyə bizim işlərimizə necə baxırdı. Bunagörə də firqəmiz kəndliləri jandarm və sayir dövlət mə'murlarının fəcayələrindən xilas etmək üçün yol axtarırdı, bu yol çox sadə bir surətdə tə'yin edildi. Biz kəndlilərə dedik ki, əgər azadlıq istəyirsiniz gərək əlinizə tufəng götürəsiniz. Kəndli bizim göstərişimizi qəbul edib onun mal, can və namusona təcavüz edən jandarm dəstələrini kəndlərdən qovub çıxardı. Təcrübə də görüldü ki, bu kafi deyildir, Təbrizdə və sayir yerlərdə oturan mürtəcə mə'murlar bu sadəliklə kəndlinin canından əl çəkəmyiəcəklər, ona görə firqə ikinci qədəmi götürməyə məcbur oldu. Bu isə dövlət təşkilatını ələ keçirməkdən ibarət idi. Bu iş əlinə silah keçmiş kəndlilərin köməyiilə əncam tapdı, indi isə kəndli qabağında böyük bir vəzifə durur. O da alınan azadlığı saxlamaqdan ibarətdir. İndi kəndlilərimiz gərək öz ittihadları sayəsində daha böyük bir qüdrət vücud

gətirsinlər ki, o qüdrətin qorxusundan heçəks ona zor edə bilməsin, buna görə də gərək bizim tamam kəndlilərimiz siyasətə qarışsınlar, Milli Hökumətimiz fəaliyyəti sayəsində kəndlilərə sabit oldu ki, həqiqi kəndli azadlığı odur ki, kəndlilər özünün dərdinə dəgən bir dövlət düzləyib onun dalında dayansınlar.

Biz hələ mübarizə meydanındayıq. Lakin biz istəmirik qan tökülsün. Çünkü bir nəfəri öldürmək asandır, yaratmaq isə çətin! Vəli hərgah bizi məcbur etsələr əminik ki, bu mübarizədə kəndlilər bizim dalımızda dayanacaqqlar və elə də vardır. Kəndlilərimiz əllərinə keçmiş yerləri saxlamaqdan ötrü Azərbaycan toprağından qarış - qarış difa' edəcəklər, necə ki, indi Zəncanda və Mərağailə Miyana arasında kəndli fədailər irtica'ı qüvvələri sındırıb böyük miqdarda hərbi qənimət ələ keçirməyə müvəffəq olduğunu sevinclə eşidirsiz. Əlbəttə kəndli yaxşı bilir ki,aldığı toprağı göz bəbəyi kimi qorumaq lazımdır.

Biz kəndlilərə toprağı müftə verdik. Lakin bu il ayrı sahələrdə onlara kömək edəbilməyəcəyik, çünkü, kənd məsələsində tək topraq deyil. Biz gərək kəndlilərə lazımı kömək edib onlara traktor və sayir fəllahət maşınları verək. Toprağı pulsuz verdiksə də bunları müftə verəbilmərik. Əgər istəyək ki, bunları da müftə verək gərək xalqdan çoxlu vergilər yağmağa çalışaq. Bu isə olası işlərdən deyildir. Lakin gələcəkdə bu maşınları fəllahət bankının vasitəsilə alıb kəndlilərə əqsatılə verəcəyik, bu əlbəttə hökumətimizin qabağında duran əsas məsələlərdəndir, əgər dünya dağılsa da bu yerləri kəndlilərdən heç bir qüvvə geri alabilməyəcək. Necə ki, indi Tehran hökuməti də məcburən boynunu əyib Azərbaycanda silah gücüilə həll olunan kəndliilə ərbab məsələsini İranın ayrı nuqtələrində də əməli etmək istəyir. Lakin onlar bunu edəbilməzlər. Əlbəttə Milli Hökumət həmişə qalacaq və yaşayacaqdır. Çünkü, o edəbilir xalqın səadətini istədiyi kimi tə'min etsin, kəndlilər aldıkları topraqlarından keçməyəcəklər.

Biz kəndlilərdən əllərindəki silahları heç vaxt almayacağıq, qoy kəndlilərimiz azadlığını tə'min edən tufənglərini zəmilərdə yer şuxumlamağa gedəndə də özləriilə aparsınlar. Biz bilirik kəndlilərimiz bu silahlarını hətta öz qardaşlarına da verməyəcəklər. Kəndlilər yaxşı anlayıblar ki, həqiqi azadlıq olmasa onlar öz yerlərində azad yaşaya bilməyəcəklər. İndi Azərbaycan xalqı anlayır ki, hökumət öz intixab etdiyi adamların əlində olsa onlardan ötrü səadətli yaşayış ola bilər...zənn edirəm ki, bu barədə ağayi Padəqan lazımı tövzihat veribdir. Qoy kəndlilər bilsinlər ki, yer onların özlərinindir. Tehran hökuməti istəyirdi ki, xalisə yerləin məsələsini çətinliyə salsın və belə eləsin onlar da ərbab ixtiyarına keçsin. Vəli biz onu fəvri və sadəcə surətdə həll etdik, biz kəndlilərə dedik ipi götürüb yerləri bölün, kəndlilər dövləti təşkil edən bir qüvvə olduğu üçün topraq da onundur. Vəli Azərbaycanda bə'zi maliklər var ki, onların yaşayışları iki – uç dang xalisə yerdən ibarətdir ki, o da neçə il dolanıb keçdikdən sonra son zamanlarda onların əlinə çatmışdır və onların verdiyi pulları da visul olmamışdır. Biz haqq malikiyyəti pozmadığımız üçün bu işi dəftər üzülə təhqiq edib yerlərinin pulunu verəcəyik, biz heç kəsə zülüm etmək istəmirik, lakin zülüm və fəciyəyə də yol verəmyəcəyik.

Kəndli məsələsi fəqət topraqla kifayətlənmir, bizim kəndlilərimiz gərək başardıqca tütün, pambığ, qənd çuğunduru, çay və bu kimi qiymətli sənaye bitgiləri ziraət etsinlər. Azərbaycanın uzaq nuqtələrində əkilən arpa - buğdanı gətirib satmaq kəndlilərimizə sərf etmir, gərək daha faydalı ziraət və fəllahət işlərinə başlamaq. Biz gərək Nuh əyyamından qalan xışı buraxıb traktor və sayir fəllahəttə maşınlarla ziraət edək. Əlbəttə, dövlət istəyirdi bunu bu il əməli etsin, lakin müharibə təza qurtardığı üçün bu kimi maşınlar çox baha başa gəlirdi. Ona görə bu ili də səbr edib gözələmək lazım gəldi. İndi artıq kəndli üçün geniş bir azadlıq vicuda gəlmişdir. Hər kəs istədiyi kimi yaşayır və istədiyi məhsulu əkib biçə bilir. Daha heç kəs onun haqqına təcavüz edə bilməz, biz e'tiraf edirik ki, indiki azadlığımızın səbəbi kəndlidir, əgər kəndli oləməsydi biz bunu əldə edə bilməzdik, kəndlilər bu hökuməti yaratdıqları üçün onun dalında dururlar, əgər vəziət qabaqkı kimi olsaydı qışda qardan bağlanan yollar aylarla açılmazdı. Lakin kəndlilərimiz fədakarcasına qoymadılar bir gün də olsa rabitə kəsilsin, kəndli qüvvəsi böyük bir qüvvədir ki, sel kimi heç bir kəs onun qabağında dura bilməz. Nəqədər ki, Milli Hökumət dəvam edir Azərbaycanda kəndli birinci yer tutacaqdır. Azərbaycanın birinci və həqiqi ağası kəndlidir çünkü işimiz bərkə düşndə ona müraciət edirik, onlar azadlığın qədərini bilənlərdilər. İndi biz sizi ona görə çağırmışıq ki, yer bölgüsünü örgədək, gərək kəndlərdə bölgü zamanında hampailə qərə arasında narazılıq əmələ gəlməsin, bundan sonra gərək Azərbaycan kəndlərində qərə olmasın, hamısının ziraəti, təsərüfatı və xoş yaşayışı olsun. Hamımız qardaşlıq gərək hamımız əl ələ verib bu azadlığımızı saxlayaq. Qoy Azərbaycan kəndlisinin yaşadığı yerə jandarmların və mürtəcələrin murdar ayaqları dəyməsin.

Qoy Tehran hökuməti bilsin ki, hamı bu hökumətə bel bağlayıbdır, çünkü bunu idarə edən xalqın həqiqi adamlarıdır. Bizim dəstgahımızda oğru - əyirilərə yerivxdür.

Biz deyirik ki, hökumət başında gərək Azərbaycanlı olsun fəqət xalqın öz içərisindən çıxmış adam xalqın istəyini bilər.

İndiyə qədər İran və Azərbaycan tarixində görünməyib ki, xalq öz istədiyi kimi hökumətini qursun. Düzdür ki, dəfələrlə Azərbaycan xalqı eləm götürüb azadlığını alıb, lakin Milli Hökumət qurulmağa qədər ondan istifadə edəbilməmişdir. Milli Hökumət isə əməldə bu işi görməyə müvəffəq olduğunu isbat etdi. İndi bu dörd ayın ərzində heç kəs gəlib bir kəndlinin qapısını döyməyib ki, toyuq, yumurta, kərə və başqa şeyi tələb edə. Dörd aydır ki, xalqımız azadlıq və rahatlıq görür. Bu azadlığı biz sizin köməyinizlə saxlamalıyıq.

Yaşasın azadlığımız, yaşasın onun həqiqi püştibanı olan qeyrətli kəndlilərimiz!

(«Azərbaycan» ruznaməsi, 5 şənbə 29 Fərvərdin 1325-ci il numrə 176 ikinci dövrə)

Azərbaycan Xalqının Səlahətdar Şəxslərinin Konfransındakı Etdiyi Bəyanat

Əziz və möhtərəm həmvətənlər! Əsl mövzuya başlamadan əvvəl icazə istəyirəm bir qədər mövcud vəziyyətimizin keçmişi və onu icad edən səbəblər barəsində tövzih verəm.

Hamız bilirsiniz ki, firqəmiz 12 şəhərvərdə müntəşir etdiyi 12 maddəni ibarət olan tarixi bəyannamədə biz sərih və aşkar bir surətdə «İran daxilində İranın istiqlal və təmamiyyət ərzisini mura'at etmək şərtilə öz daxili işlərimizi öz əlimizə almaq və öz evimizi öz iradəmizlə idarə etmək, öz anadilimizdə milli fərhəngimizi mütərəqqi və mü'asir hala salmaq» tələbatını ortaya sürmüşdük. Həmvətənlər müharibəsi və süvitəfahümlərə yol verəməmək üçün İran qanun əsasisinə istinadən istədiklərimizi əyalət və vilayət əncümənliəri vasitəsilə əldə etmək, qansız və də'vasız olaraq sülh və təbliğat yolilə bu məqsədə nail olmağa çalışdığımızı da o gündən e'tibarən ciddi surətdə təbliğ etməyə başlamışdıq. İllər boyu təhqir, tövhin və əsarətə məhkum olan xalqımız firqəmizin bu şuarını açıq urək və ali ruhilə istiqbal edib sel kimy onun sıralarına axmağa başladığı halda Tehran irtica'i hökuməti və ümumiyyətlə xalqın əsarətini özü üçün səadət və şan - şövkət sayan alçaq və xayın dövlət mə'murları mürtəcə, müstəbid və xudxh ünsürlərilə səs - səsə verib bizim bu sadə və təbi'i sədamızı boğmaq və işıqlandırdığımız azadlıq məş'əlini söndürmək üçün dünyanı gurultuilə duldurmağa qiyam etdilər. Bildigiz kimi vətənimizin mərkəzi Təbriz şəhərində başlanan azadlıq sədası onların çığır - bağırına və iftiraamiz sözlərinə baxmayaraq çox səri' bir surətdə əvvəl İran daxilində, sonra da bütün dünyada münə'kis olmağa başladı. Hər bir tazalıq və hər bir mütərəqqi işi özünün məhv və izmehlalı hesab edən İran heyət hakiməsi isə xalqımızın qanunu və məşəru tələbatını tə'min etmək əvəzində və ona əlində olan dövlət təşkilatı vasitəsilə azadlıq əvəzində əsarət, ixtiyar və haqq və ədalət əvəzində, şallaq, həbs, təb'id və fəci'anə qətl və qarətilə cəvab verdi.

Hənuz Şəhrivər ayı qurtarmamışdı ki, kəndlərimizdə jandarm və şəhərlərimizdə polis və nizamı qüvvələrinə demokrat firqəsini silah gücülə dağıdıb onun başçılarını tövqif və məhv etmək əmri verildi. Bununla bütün azərbaycanı vəhşət və iztirab bürüdü. Məxsusən kənd əhalisinin malı, canı, heysiyyət və namusu tamahkar oğru və Rizaxan rejiminin ən kəsif, ən nacins və ən murdar məhsulu olan jandarm mə'murlarının ixtiyarına tapşırıldı. Bu tərqiqlə Azərbaycan xalqının şədiddə və ciddi mübarizəsi başlandı. İş firqə və təşkilat çərçivəsində xaric olub ümumiyyət şəkili aldı. El özünü zülüm və əsarət çəngəlindən xilas etməyə başladı. Azərbaycanlı bu işi çoxdan arzu edirdi, onun səbir və təhməmmül kasası ləbəriz olmuşdu, o Tehrandan ciblərini doldurmaq üçün göndərilən leşgəri və keşvəri mə'murların xəyanət, təhqir və tövhinlərinə xatimə vermək üçün elə bir günün gəlib çatmasını illər boyu arzu etmişdi, hətta bu arzu, tək Azərbaycan deyil, bütün İran millətinin

ürəyəni illər boyu əzib yoran ağır vəli müqəddəs bir dərd idi. İndi də bütün İran xalqı bu dərdin davası umudu ilə yaşamaqdadırlar. Azərbaycan xalqı bu arzunu yaxından hiss etməkdə idi. O, artıq özünə ciddi nüqti ittikə tapıb öz milli firqəsini vicuda gətirmişdi. O çox gözəl bir surətdə hiss etmişdi ki, onun möhkəm bir mərkəzi, təzəlzülnapəzir bir başı vardır. Bu mərkəz və bu baş, firqəmizdən ibarət idi. Duşmənlərimiz hətta dostlarımızın çoxu bizim ıldırım sürəti ilə irəli gedib böyük bir qüdrət kəsb etməyimizin illət və səbəblərini bilməyə hənz qadır ola bilməmişdir. Halbuki, bu çox sadə və aydın bir məsələdir. Bizim müvəffəqiyyətimizi təmin edən həmin xalqımızın illərlə bəslədiyi müqəddəs amal və arzularını pak vicdan və səmim qəlbilə həyata keçirmək istədiyimizdir. Buna görə də irtica'ı dövlət və mürtəcə ünsürlərin əleyhimizə başladıkları vəhşiyana həmləyə xalqımız qəhrəmananə bir hərəkətilə cavab verdi, anaların göz yaşları, qızların namusu, cavanların qanı bahasına ağılıq edən jandarm və sayir cəlladlar əvvəl kəndlər və sonra şəhərlərimizdən kənar edildi, xalq özü öz sərniviştinə hakım olmaq istə' dadını bu vasitə ilə subuta yetirdi. Kəndlərdən cəlladları ixrac edib, şəhərlərdən oğuru, kəsif və mürtəcə mə'murları qovub çıxarmaq kifayət etmirdi. Xalqı idarə etmək, çürümüş dövlət təşkilatı əvəzində xalqın ehtiyacatını təmin edib ümumun arzularını həyata keçirə bilən bir təşkilat vicuda gətirmək də lazım idi. Bu iş təbi'i bir surətdə meydana çıxdı, xalq konfranslarında yüzminlərlə imzayamalıq olan qərarlar Tehrana müntəzir olmadan milli azadlığı təmin edən muxtariyyət və Milli Hökumət təşkilatı tələb edən təsmimnamələr, sel kimi axıb Təbrizə gəldi, firqəmiz isə xalqımızın ruhundan qopan bu böyük səsə biqeyd qala bilməz və xalqı öz halına qoya bilməzdi. Onagörə çox səri' bir surətdə xalq konfranslarının arzularını əməli etmək və xalqın səsini təmərküz vermək üçün aban ayının iyirmi doqquzunda Təbriz şəhərində özünü Müəssislər məclisi adlandıraraq Milli Hökumətimizin əsasını qoydu, Milli məclisimizin fəvriyyətlə çağırılması qərarını çıxardı və bu qərarı həyata keçirmək üçün milli bir heyət intixab etdi və özünün böyük və tarixi e'lamiiyyəsinə İran məclisinə və xarici dövlətlərin nümayəndələrinə göndərməklə özünün qanunu və məşru' olan daxili hökumətini vicuda gətirəcəyini və bu yolda Tehran hökumətilə danışığa hazır olduğunu e'lan etdi. Bu e'lamiiyədən sonra Tehran hökuməti tərəfindən zahirən böyük ixtiyarətilə ustandar təyin olunan ağayi Bəyatilə milli heyətimizin nümayəndələri arasında bizim tələbatımızı təmin etmək mövzusunda müzakirə başlandı. Bu müzakirə indiki müzakirəmizin muqddiməsi hesab oluna bilər. Aqayi Bəyat əncümən əyaləti və vilayətilə muovıq olduğunu söylədi, lakin onun məclis şurayı milli tərəfindən təsvibini irəli sürüb bizə aydın bir cavab verə bilmədi. Biz ondan azadlığımızın mühafizə edilməsi və əncümənlərin fəaliyyətinin davamı üçün təmin istədik, o isə belə bir təmin verəməyə qadır ola bilməzdi. Ona görə Tehranilə danışığımız nəticəsiz qaldı. Bildiyiniz kimi Məclis Millimiz və Milli Hökumətimizin təşkililə ağayi Bəyatın artıq Azərbaycanda görəcəkdir bir işi olmadığı üçün Tehrana müraciət etdi. Bəyatilə aparılan müzakirə bizə isbat etdi ki, Tehran irtica'ı hökuməti bizim arzularımızı təmin etməyə heç vəchilə imkan verməyəcəkdir. Onun tək - tək mə'murları istəsələr belə, bu iş əməli deyildir.

Ona görə biz öz milli qüdrətimizə istinadən 21 Azər də Milli Məclis və Milli Hökumətimizi qurub azad bir surətdə işə başladıq. Mən Milli Hökumətimiz və Milli məclisimizin təşkili zamanı xalqın ibraz etdiyi ehsasat və hərarətdən bəhs etmək istəmirəm. Fəqət deyəbilərəm ki, o gün bütün xalq - istər şəhərlər, istər isə kəndlərimiz də ayağa qalxmışdı, tam mə'nasilə nəhzət ümumu, tam mə'nasilə milli qiyam və milli hərəkət vicuda gəlmişdi. 21 Azərdən indiyə qədər təqribən 5 ay keçir. Bu az müddətdə hökumətimiz, firqə və Məclis milli və xalqımızın hüsnü təvvəcəhinə dayanaraq böyük işlər görmüş və əsas islahata başlamış və bu vasitə ilə xalqımızı ayaqlandırıb, gələcək səadət münd bir həyata ümidvar etmişdir. Xalisə yerlərin kəndlilər arasında bilaəvəz bölünməsi karxanalarımızın ciddi surətdə işəsalınması, işsizliklə şədiddən mübarizə, şəhərlərimizin abadlanması, milli azadlığımız və vətənin əmniyyətini saxlamaq üçün təşkil tapan fədai dəstələrinin nizama salınması, nəhayət azadlığımızın dayağı olan milli qoşunun iki ay müddətində yaradılması mövcüzəsi, həmçinin fərhang, behdaşt və ticarətin tərqqisi və bazarın suqutunun qabağı alınması kimi götürülən qədəmlər millətimizin özünü idarə etməyə layiq olduğunu isbat etmişdir. Məncə bunların hamısından əhəmiyyətli xalqımız və hökumətimiz və firqəmizin əfradı arasında vicuda gələn möhkəm iman və qırılmaz birlikdir. Xalqımızın rəhbərləri arasında müşahidə olunan möhkəm birlik məncə bunların hamısından artıq millətimizin iste'dadını isbat etməkdədir. Xalqımız bu böyük müvəffəqiyyətlər və iste'dadları sayəsində tam mə'nasilə İran milətinin nicat vericisi hesab olunmaqdadır. Biz Tehrana varid olduqda jandarm və sayır müstəhfizlərin çəngindən xilas olub özlərini bizə yaxınlaşdıran əşxasın simasında və hərəkətində bunu aşkar surətdə görürdük. Təyyarə meydanına gəlib çıxmağa müvəffəq olan Tehran azadixahlarının şuarları bizim ruhumuzu titrədirdi:

Siz bizə nicat verdiz, siz İran xalığını əsarətdən xilas etdiz, amandı iştibh etməyin! Azadlığımız sizin düzgün hərəkət etməyinizə bağlıdır.

Yaşasın Azərbaycanın qəhrəman xalqı!

Yaşasın azadlığımızın məş'əldarı olan Azərbaycan azadixahları!

Bu şuarlar Azərbaycan xalqının başlarının ucalmasına, onların tək zünü idarə etmək deyil, bəlkə, bütün İran xalqına nicat vermək iste'dadına malik olduğunu bir daha isbat etmiş oldu. Hələ nehzətimiz başlanan gündən Tehran və sayır İran şəhərlərində müntəşir olan ruznamələrin «Gəlin bizə də nicat verin!» şuarlarını biz hənz unutmamışıq. Mən mütə'ssifəm burada İran zəməndarlarından birinin sözünü deməyə məcbur oluram. Danışığımızın ciddi və şirin bir yerində söz Azərbaycan valısının tə'yini ətrafına gəldi. Aqayi zəməndar «sizdəki valı olabilən bir adam yoxdur» dedi. Mənim ona verdiyim cavabı yəqin edirəm siz çox gözəl hiss edirsiniz, onu təkərar etməyə ehtiyac yoxdur. Bununla istəyirəm Tehran hökumətinin nə kimi adamlar əlində olduğunu göstərəm və istəyirəm biləsiz ki, şayəd o zəməndar səhvən bu sözü deməmişdir, onun düşüncəsi və anlağı bundan yuxarı ola bilməz. Tehran cəmaəti isə bu kimi zəməndarları öz başından kənar etməyə qadir

deyildir. Bu kimilərin bizə: «siz başladığınız böyük işləri yarımçıqlıq qoyub, gəlin bizim boyunduruğumuzun altına girin!» Deməsi, aya böyük haqqsızlıq deyildir? Çün biz İranın mərkəzi hesab olunurduq, ona görə də əşrəf məxluqatın, deməsi ən sadə bir insanın ruhunu üsyana vadar etməyə kifayət etməzmi?

Bununla belə məşhur riyazidan və alimin sözünü təkrar edib demək lazımdır ki, «ba vicudi in yer dolanır» yə'ni Azərbaycan xalqı mütəmməddin, fədakar və layıq bir millətdir, o özünü idarə etdiyi kimi bütün İran xalqının azadlığının ələmdarıdır.

Söz, bizim Tehranilə danışdığımız barəsində idi. Bildigiz kimi Sədr və Həkimin kabinələri kəklilik kimi başlarını qara quylayıb dünyadan xəbərləri olmadıqları üçün milli nehzətimizi silah gücü ilə dayandırmaq fikrində idilər. Onların nəzərində Azərbaycan xalqı Zülfqarı, Kor mir Cavad, Əbulqasım Cavan, Əmir Nüsərt və Sadıq Müctehidi kim xalq düşmənlərindən ibarət idi. Ona görə bizim haqq sözlərimizi eşitmək əvəzində onların barmaqla rəqs edib, bizim içərimizdə üsyan tövlid etmək kimi əhməqanə ümid üzərində hərəkət edirdilər. Nəhayət fədailərimizin zərbi şəsti onların arzularını puça çıxardı. Biləxərə Tehran anladı ki, zor ilə Azərbaycan xalqının iradəsini sındırmaq olmaz. Nəhayət ona görə irtica' ərkanında muxtəsər təzəzlül əmələ gəldi, nəhayət azadixah ünsürlərin köməyi ilə Həkimin hökuməti yıxılıb çox az bir əksəriyyətlə irtica' i məclis Qəvam us Səltənə kabinəsini vicuda gətirdi. Qəvam us Səltənə kabinəsi zor və güc siyasətini dəyişdirib sülh yolu ilə cavab verməli olduğundan onun rəsmi də'vətini qəbul edib Məclis Milli və Milli Hökumətimizin dəsturu ilə istədiyimizi sülh və musalimət yolu ilə əldə etmək üçün Tehrana getdik.

Bunu gərək hamı bilsin ki, biz Tehrandan yeni bir şey tələb etmədik. Çünki biz istədiyimizi almağa müvəffəq olmuşuq, qarşımızda duran məsələ adamlarımızı qan tökülmədən saxlamaq məsələsidir. Bir də biz istədiklərimizi İran hududunda həyata keçirməyi hədəf qərar verdiyimizi də unutmamışdıq. Bilirsiniz ki, hənz indiyə qədər biz xaricə və cəng vizarətxanaları təşkil etməmişik. Qoşunlarımız xalq qoşunları adlanır. Xalq qoşununun vəzifə və məqsədi rəsmi dövlət qoşunundan tamamilə başqadır, xalq qoşunu daxili əmniyyət və milli azadlığımızı tə'min etmək məqsədi ilə təşkil edilən bir qüvvədir. Pulumuz, baydağımız və ünvanımız isə biləxərə ümum İran əsasında, binabərin bu vəz' iyyət uzun müddət davam edəbilməzdi, biləxərə gərək mərkəzi hökumət ilə təklifimiz mə'lum olaydı. Bu təklifi müəyyən etmək üçün ağayi Qəvam us Səltənənin sülh əlini rədd etməyib Tehrana getdik, hətta mən özüm şədiddə məriz olduğuma baxmayaraq məsələnin daha tez həll olunması məqsədi ilə səmimi yoldaşlarımın və təbiblərin tövsiyəsinə baxmayaraq şəxsən ağayi Qəvamın də'vətini qəbul edib heyət ilə bərabər musafirət etdim. İstər xüsusu görüşlərimizdə, istərsə rəsmi görüşlərdə biz xalqımızın asayiş və sülh yolu ilə ixtilafatı həll etməyə hazır olduğunu söylədik. Aqayi Qəvam us Səltənə və sayir dövlət nümayəndələri ümumiyyətlə bizim fikrimizə muvafiqət izhar edirdilər, lakin əməldə dövlətin 7 maddədən ibarət olan təsvibnaməsindən təcavüz etməyə hazır olmaq istəmirdilər. Siz əlbəttə nümayəndələr heyətinin müzakirələr haqqında verdiyi rəsmi e'lamiyəni eşitmisiz. Bizim gizli siyasətimiz olmadığına görə

müzakirənin təfsilini dünyaya e'lam etdik və bildirdik ki, Tehran hökuməti bizdən məğlub bir qüvvə kimi qeyd şərtsiz təslim olmaq tələb edir. Bu isə gülünc vəziyyət meydana çıxarırdı. Biz dedik vaxtiki dövlət təsvibnaməsi ayei asımanı kimi təğyirnapəzirimiz, bu israr ilə bizi Tehrana də'vət etmək nəyə görə idi?

Tehran rəsmi məqamatının sözləri Təbrizdə ağayi Bəyat tərəfindən danışılan sözlərin eyni idi, onlar həmişə olduğu kimi qanun əsəsindən və usuldan bəhs edib səfsətə ilə mövzuu ört - basdır etməyə çalışırdılar.

Biz əvvəl gün dedik biz diplomat deyilik, vəli qanun əsası və sayir qanunlardan özümüzə görə itila'ımız vardır. Biz indiyə qədər qanun əsasının əsas məsələlərinin məskut qalmasını da bilirik, biz qanun əsasının Rizaxanın diktatorluğu üçün təğyir verilməsindən bixəbər deyilik. Biz İrani bürümüş biqanunluqların sərmənşəini də bilirik, biz Amerikadan gəlməmişik, İrənlıyq və iranda qanunların nə şəkildə icra edildiyindən xəbərimiz vardır. İndi də İranda kimlərin hökumət etdiyini və İran millətinin bu əşxasa olan nəzərini də bilirik. Gəlin sadə danışaq, Azərbaycan xalqı bir gün istibdad əleyhinə qiyam edib qanun əsasını vicuda gətirdi və Milli Hökumət binasını qurdu. Tehran mürtəceləri isə yarım qərn müddətində onu məskut qoyub cürbəcür vasitələr ilə xalqı hakimiyyətdən məhrum etdilər. İndi isə Azərbaycan ikinci hərəkəti ilə o haqqı dırılmək istəyir, fəqət buna cavab vermək lazımdır. Xalisə yerlərinin bölünməsi və dövlət yerlərinin ğasıblər əlindən alınıb və əkinçilər arasında təqsimini qanun əsası mən' etməmişdir. Qanun xalqın iradəsidir. Azərbaycan kəndlisi artıq öz haqqını almışdır, öz iradəsi ilə bu kəndləri bölmüşdür. Dövlət isə bütün İrani Azərbaycan ilə həmrəng olmaq üçün bu işi bütün əyalət və vilaytlərdə əməli eməlidir.

Biz hətta ixtilafı rəf' etmək üçün böyük güzəştlərə hazır olub dedik: Ancaq bizə imkan verin Azərbaycan xalqı öz əyalət əncüməni vasitəsilə dövlət idarələrinin mə'murlarını və əyalətin valisini dövlətə pişnahad etsin və bunların hökmü mərkəzi dövlət tərəfindən sadır olsun və bunlar sadə bir söz ilə desək Azərbaycanı idarə etsinlər.

Tehran hökuməti tək Məlek Mədəni, tək Əmir Nüsərt tək, Samsam Bəxtiyari üçün qayıllan bu haqqı Azərbaycanlılar üçün qayıllan olmaq istəmədi. Qanun əsasiyə muğayir olan idarei kull jandarmerini belə bizə qanunu müssisə adlandırır onun vəhşət tvölid edən nüfuzunu Azərbaycana qaytarmaq istədi. Xalq qoşunlarını adi nizamvəzifə hesab edib onun fərmandehlərini də Tehrandan göndərmək kimi pişnahadları meydana sürdü.

Biz çox gözəl bilirdik ki, Azərbaycan xalqı Şəhrivərin üçündə özlərinin həqiqi simalarını göstərən əfsər paltarı geymiş yalançı pəhləvanlara nə cür baxır və yenə də bilirdik ki, Səttarxan evladı Tehranın tiryəki sərhənglərinin mə'suqələrinin buqçasını hamama daşımağa artıq təhmmül edə bilməz. Ona görə də onların bu xususda etdikləri pişnahadı rədd edib dedik:

Dövlət tərəfindən bir neçə nəfər Azərbaycana gəlsin, burada məsələ tərəfeynin rizayəti ilə həll edilsin və bir də biz Tehran hökumətinə bildirdik ki, Azərbaycan qoşunu xalq qoşunu və azadlıq qoşunudur. Onu İran xalqının azadlığını məhv etməyə məcbur etmək olmaz. Xalqımız öz qoşununu idarə etməkdən aciz deyildir. Əgər Tehran doğrudan da Azərbaycanlıları İranlı bilirsə bizim pişnahad etdiyimiz əşxası qoşunun fərmandhliyinə tə'yin etsin. Bu isə onların xoşuna gələn deyil idi, onlar İrani Terandan ibarət bilir və İranda hakimiyyəti fəqət beş uç nəfərə münhəsir hesab edirlər.

Bir də bizə fərmandeh kull qüvanın və bə'zi qeir məsül məqamatın bu işə razı olabilməyəcəyini andırmaq istədilər.

Biz fərmandeh kull qüva məsələsini məşrutə əsası mucübincə təfsir edirik. Bizcə fərmandeh kull qüva fəqət məclis şurai millinin xaricilərə e'lan etmək istədiyi hərbi fərmanı imza edər. Onun cari işlərə qarışması geyrməsul olduğuna görə azadlıq və məşrutə qanununa muğayirdir.

Rizaxan həmin fərmandehlik ixtiyarından istifadə edib İranda azadlığın rişəsini kəsdi və İrani bildiyimiz kimi fəlakətlərə sövq elədi. İndi də fərmandeh kull qüvayi mütləq yaratmaq İran xalqının, İran azadlığının xilafınadır və qeiri məsül məqamlar əgər bu işdə israr edərlər isə İranda böyük hadisələr vicuda gələr və mə'lum deyil bu tamah qeiriməsul məqamatın nəf'inə tamam ola bilə.

Zahirdə sadə görünən saziş məsələsini bu nəhv ilə səfsətəyə döndərib bizi onbeş gün Tehranda mə'təl etdikdən sonra nəticəsiz Azərbaycana qayıtmağa məcbur etdilər.

Sözün qıساسı budur ki, Tehran heyə't hakiməsi bizim başladığımız böyük işləri tamamilə ortadan aparıb, beş ay bundan əvvəlki kimi şəhərlərimizi köhnə qəbristanlara, zülüm və fişardan təza xilas olmuş xalqımızı, jandarmı, oğru, müxnnəs və cani mə'murların ayaqları altına salmağa çalışırlar. Sözün canı da burasındadır ki, qanun əsası və sayir qanunları da bədbəxtanə bu məqsəd üçün alət qərar vermişdilər.

Bir də məsələ tək Azərbaycan məsələsi deyildir, söz bütün İranda azadlıq, demokratlıq usullunun yayılması üstündədir. Tehran heyə't hakiməsini və Tehran böyük feodal və yer sahiblərini qorxuya salan da burasıdır. Onlar qanun əsası ünvanı altında bütün xalqın hüququnu məhv etməyə çalışırlar.

Biz çox sadə adamlarıq, lakin sadəliyimiz o qədər deyildir ki, kasanınaltında gizlədilən yarım kasanı görəbilməyək. Biz diplomat deyilik, lakin xoruzun quyruğunu görməkdən icimiz yoxdur.

Də'va hamısı molla Nəsrəddinin yorğanı, yə'ni kəndlinin aldığı topraq və xalqın aldığı hakimiyyət üstündədir.

Bunu irtica' ünsürlərinin boşqablarının dibini yalayan Tehran irtica'i mətbu'atının züvzə çəkməsinə baxmayaraq bütün İran xalqı düşünüb anlamışdır, söz Azərbaycanın İrandan ayrılması barəsində deyildir, bunu iddi'a edən də yoxdur. Biz hərgiz bu iddi'anı irəli sürməmişik. Söz məşrutənin, demokrasi usulunun İranda icra edilməsi və bizim başladığımız böyük islahat proqramının bütün məmləkət hüdudunda həyata keçirilməsi üstündədir...

Bizim artıq ayrı yolumuz yoxdur, başladığımız islahatı poza biləmərik, Tehran isə bütün İran xalqının haqq hakimiyyətini təsdiq edib məmləkəti fəlakət hərc - mərəcdən nicat vermək yolunda ciddi qədəmlər götürməlidir.

Aqayi Qəvam us Səltənə gərək bilsin ki, dünya dəyişib, hətta İranda yeni nəsil vicuda gəlmişdir.

Bu nəsili yarım qərn bundan irəliki tərzitəfəkkür və usulu ilə idarə etmək olmaz. Bir də hiss olunurdu ki, heyət vüzərə arasında təvafüq nəzər yoxdur. Əslən vəzirlərin əksəri təsadüfi adamlardır ki, şəxs ağayi Qəvam us Səltənə xüsusu və dustanə münasibat mülahizəsi ilə kabinetə də'vət etmişdir.

Bunların da hər birisinin başı bir yerə bağlıdır, hətta şayi'at var idi ki, bə'zi taza ərsəyə gəlmiş «qoca» dərbar xanımlarının da dövlət ə'zasına tə'sirləri vardır.

Tehran vaqi'ən məxuv, vaqi'ən xəternak, vaqi'ən İranı fəlakətə və İran xalqını aclığa, beçaralığa, gədəliyə sövq edən bir mərkəz fəsaddir.

Biz ciddən sülh və sazişə və İranın təmamiyyət ərzisinə talib və tərəfdar olduğumuz halda Tehrandan bir nicat gözələyə bilmirik. Aqayi Qəvam us Səltənənin kabinetəsi dəvamlı bir kabinetə o vaxt ola bilərdi ki, Azərbaycan xalqı ilə kənara gələydi, mütə'ssifanə bu günə qədər bu xüsusu da ciddi bir qədəm götürməyə müvəffəq ola bilməmişdir.

Bizim husni zənn və fədakarlığımız, kabinetə üçün böyük bir şans idi ki, mütə'ssifanə ağayi Qəvam ondan hənuz istifadə edə bilmir.

Istəyirəm sizi inandırım ki, kabinetə ə'zasından bə'zisinin xüsusu şəxsi nəzərləri ağayi Qəvam us Səltənənin rəftarında belə dərin tə'sir bağışlamışdır. Məsələn şayəd vəzirlərdən bir parası bizdə tiryək qanununun icrası səbəbilə Azərbaycanlılara qanlı və gəddar düşmən kəsilmiş onun nəzəri ağayi Qəvam us Səltənənin rəftarında münə'kis olmuşdur.

Mütə'ssifanə ağayi Qəvam us Səltənənin Azərbaycan məsələsi haqqında sadır etdiyi iblağiyyəni təcəziyə etməyə fürsət yoxdur. Bu rəsmi sənəddə bizi heyrətə salan nəft və intixabat mövzuunun ortalığa çəkilməsi və həqiqətdə onların girov saxlanılmasıdır.

Əvvələn nəft məsələsi sadə iqtisadi və xarici siyasətə aid bir məsələdir. Bunu Azərbaycan məsələsinə qarışdırmaq heç bir məntiq ilə düz gəlmir.

Biləxərə Azərbaycan məsələsinin daxili bir məsələ olduğunu hətta ağayi Qəvam us Səltənə özü də təsdiq və e'lan etmişdir.

Intixabatın e'lanı və onun ümum İranda azad bir surətdə əmələ gələməsinə kimsə mane' deyildir. Məgər inki təsəvvür edək dövlət keçmiş səhnələri təkərar etmək istəyir.

Məsələni istəyir ki, Azərbaycanda hər yerdə olduğu kimi pul, güc, təhdid və tətmi' ilə bir iddə oğru, xayin, mürtəce millət nümaindəsi naminə məclis kürsülərini işğal etsinlər.

Əgər məqsəd bu isə Azərbaycanlı belə bir məclisə nifrət və inzicar ilə baxar və ağai Qəvamın İttihad Cəmahir Şorəvi müqabili də etdiyi tə'əhhüdə həmin bu məclisin böyük əngəl olabilməsini hətta onun özü də inkar edə bilməz. Bunların hamısını nəzərə alaraq biz dövlətə məsləhət görürük ki, Azərbaycan xalqı ilə sadə və səmimi surətdə danışığa başlayıb onlardan o güzəştləri tələb etməsin ki, onun qəbulu bu xalq üçün ölüm - dirim məsələsidir. Buna Azərbaycanlı heç bir vəchilə hazır ola bilməz və olmayacaqdır.

Bunların hamısı ilə bərabər, işin sülh yolu ilə həll edilməsindən hənuz mə'yus deyilik və bizim tərəfimizdən indiki aramışı pozmaq üçün qədəm götürülməyəcəkdir. Hətta sərhədlərimizə göndərilən sərbaz və jandarm dəstələri də bizi təhrik edə bilməz. Qorxmaq məsələsinə gəldikdə güman edirəm bütün Tehran mürtəceləri və kor mir Cavad və Emir Nüsərt və sayir fərarı xalq düşmənləri məsələni, Zülfqarı ilə bərabər bu işi təcrübədən keçirmişlərdir. Biz Həkimi və Sədr kabinetinə zamanı dediyimiz sözü yenə də təkərar edirik:

Azərbaycana silah ilə gəlmək od ilə oynamaq deməkdir! Biz ağayi Qəvamı ondan aqıl bilirik ki, öz əlilə bu həriqi müştə'il etməyə iqdam etsin, əgər bu iş qabağa gələrsə xalqımız, elimiz və cəmaətimiz, arvadlı - kişili bir tən vahid kimi ayağa qalxacaq və toprağımıza uzanan xayin və murdar əlləri həmişəlik qət' edəcəkdir!

Yaşasın Azərbaycan xalqının milli birliyi!

Yaşasın bu birliyi vücudə gətirən firqəmiz!

Yaşasın İran xalqlarının üzünə azadlıq qapusu açan qəhrəman fə dai və rəşid qoşunlarımız!

Təbriz Əfsərlik Məktəbini Qurtaranların Cəşnində

Düşənbə günü azad demokrat Azərbaycan öz parlaq milli müvəffəqiyyətlərinin birisinin şahidi oldu. Bu gün müqəddəs odlar yurdunun 250 nəfər rəşid və qəhrəman oğlu əfsərlik dərəcəsinə yetişib milli yaşayışı və Azərbaycan azadlığının müdafi'əsini və İran istiqlaliyyəti və tamamiyyətini hifz etmək üçün hazır və amadə olmaqlarını e`lam etdilər.

Bu məktəb birinci dəfə olaraq, düzgün bir tərbiyə üsulu, vahid məqsəd, hədəf və ideal üzrə həmin əfsərləri tərbiyə edib vətənimizə, millətimizə xidmət etmək üçün Azərbaycan cami'əsinə təhvil vermişdir.

Dünənki sadə vəli ehsasatlı mərasimdə də'vət olunanların və Milli Hökumətimizin üzvləri, demokrat firqəsinin rəhbərləri və bu məktəbin mürəbbilərinin gözlərində şadlıq nuru parlayırdı. Məktəbin fərmandehi müəssir bir ləhn ilə öz sadə güzərişini oxudu. Bu mə'nalı cümlələr ki, bizim cami'ənin yeni həyatının parlaq bir nümunəsidir, hələ də qulaqlarımızda səslənir.

Bu az müddətdə Azərbaycan xalqının müxtəlif təbəqələrindən olan hərbi məktəbsagirdləri açıq və azad ruh, möhkəm bir iradə ilə dərş proqramının ağırlığına dözüb və səhərdən axşama qədər yorulmadan proqramın əməli qismətlərini öyrənməyə çalışırdılar. Bunların hədəfi vətən yolunda fədakarlığa hazır olmaqdır.

Dünənki təhsilatını qurtaran əfsərlər Azərbaycan cami'əsinin müxtəlif təbəqələrindən intixab olunmuşlardır.

Keçmiş dövrdə öz evladını xidmətdən ma'af etməkdən ötrü min cürə təşəbbüsət edənler indi gülər üz və möhkəm bir iman ilə öz oğullarını vətənə xidmət etmək üçün Milli Hökumət ixtiyarına qoyurlar.

Hərbi əfsərlik məktəbinin fərmandehi bu məktəb ilə Tehran əfsəri danişkədəsinin tə'limatlarını müqaisə etdikdən sonra belə nəticə aldı ki, Tehran əfsərlər danişkədəsində şagirdlərin vaxtının bir çox hissəsi, iki il yarım və üç ildə fəqət puç və beməsrəf nəzəri qismətləri öyrənmək nəticəsində tələf olur və'milli qismətlərə isə çox təvəccəh edilmir, bir surətdə ki, bizim hərbi əfsərlik məktəbində şagirdlər ümumən təhsilkərdə cavanlardan intixab olmuşlar və vaxtlarını fəqət əməli qismətləri öyrənməyə sərf etmişlərdir.

Buna görə bizim təza əfsərlərimiz hər heysdən onların intizarında olan vəzifələri əncam verməyə amadədirlər.

Onlar məmuriyyət yerlərinə getməyə tələsib, bir birlərini qabaqlayırlar.

Azərbaycan Milli Hökumətinin baş vəziri ağayi Pişəvəri xalqın gurultulu alqış və ehsasatı arasında, hərbi məktəbin açılışı zaman mövcud olan mane'ələr barəsində bəhs edərək belə dedi:

Mümkündür ki, yüz illərlə bir yerdə sabit qalan bir millət qət'i və sürətli bir hərəkət nəticəsində böyük müvəffəqiyyətlərə nail olsun və öz dalı qələmasını cübran etsin. Bu bir tarixi hərəkətdir ki, millətimizi indiki tərəqqi və müvəffəqiyyətlərə yetirmişdir.

Millətin qüvvəsi yatmış bir yanar dağ kimidir ki, əgər tüğyan edə böyük qüdrətlər nişan verəcəkdir.

Bizim xalqımızın böyük müvəffəqiyyətlərinin birisi də həmin bu hərbi əfsərlik məktəbinin təsisidir ki, böyük maddi müşküata baxmayaraq təşkil edilmişdir.

Bu məktəb öz dörd aylıq proqramını iki ayda bitirməyə müvəffəq olmuşdur.

Bu az müddətin ərzində bir nımayiş təhiyyə etmək çox çətin bir işdir. Vəli bizim millət öz möhkəm imanı və sarsılmaz iradəsi sayəsində bu böyük hərəkət və tərəqqini müvəffəqiyyətlə başa çatdırmışdır.

Bizim təza və cavan əfsərlərimiz ali hədəfə və möhkəm imana malik olaraq azadlıq vurgunudurlar.

Onlar əziz vətənlərinə xidmət etmək üçün tələsib, fədakarlıqda müsabiqə verirlər.

Bu, göstərir ki, xalqımız öz vətən, azadlıq, dil, adab və rüsumunu sevib var qüvvəsilə ondan mudafi'ə etməyə hazırdır...bizim cavan əfsərlərimiz Azərbaycan qoşununda xidmət edəcəklər. Biz bu qoşunu Tehran hökumətinə tapırmayacağıq. Bu qoşunun fərmandehləri Azərbaycanlılar olacaqlar.

Bu qoşun Azərbaycan azadlığı və İran istiqlaliyyətinin zəminidir.

Xarici bir təcavüz və təərrüz olduqda bizim milli qoşunumuz İran istiqlaliyyətini və tamammıyyət ərzisini mudafi'ə etməyə hazırdır. Eyn halda Azərbaycan qoşunu İranda demokrasi üsulunun mudafe'i olan bir qüvvədir. Bu səbəbdən ki, Tehranın çürümüş və fəsid rejimindən bezar olan azadlıq sevən əfsərlər Azərbaycana gəlib bizim qoşuna daxil olurlar.

Azərbaycan demokrat firqəsinin sədri, əfsərlik məktəbinin fərmandeh və mürəbbilərindən təşəkkür edərək son sözüdə belə dedi: Bizim qoşunumuz millətdən ayrı deyil, bizim qoşunda əfsərlərimiz arasında, siyasi məsələlər sadə üsul üzrə tə'lim edilir.

Siyasi t 'limatın hədəfi- yalnız Azərbaycan xalqının qarşısında dura müqəddəs bir hədəfin r vş n edilməsidir və o da Azərbaycan azadlıđı v  İranın istiqlaliyyət v  tamamiyy tinin m dafı' sidir.

Xalqımız qoşunu, yə'ni  z qəhrəman v  fədakar  fradını olduqca sevir.

Xalqımız demokrasi v  azadlıđın həqiqi m 'nasını anlayıb, var qüvvəsilə ondan mudafi'  edəcəkdir.

Bu cür bir millət həmişə bař uca yařayacaqdır...

«Azərbaycan» ruznaməsi, nömrə 205, ikinci d vr  4 ř nb , xurdad 1325-ci il

Azərbaycan Məclis Millisinin Axırını İclasında

Möhtərəm ađalar! Mənim bu günkü danıřıđım elə fikir edirəm ki, xalqımızın mübarizə tarixində bir s fh ni qurtarıb ikinci bir s fh nin bařalanması tarixidir. O vaxt ki, siz m n  e'timad edib milli nehzətimizi idarə etmək   n vəzirlər hey 'tini intixab v  məclisə m ariflik etməyi m n  tapıřırdız, o vaxt Azərbaycanda dövlət naminə heç bir řei yox idi. Dövlət təşkili və vizar txana idarə etmək bizim hamımız   n sabiq siz bir iř idi, mən Azərbaycanda d mokratik nehzətdə iřtirak edənlərdən v  xalqımızın səadəti yolunda  alıřan adamlardan bir nəfər tapabilm dim ki, onun v zirlik sabiqəsi olsun. Ona görə firqənin g st riři ilə cavan adamları intixab edib onları vəzir məqamına yetirmək   n məclisə piřnahad etdim.

Firqəmizin geniř v  münəzzəm təşkilatı və mübarizə meydanında aldıđımız təcrübələr bizə imkan verdi fikir edək ki, vəzir olmaq  ř rafıyy td n və uzun müddət idarələrdə  alıřmaqdan asılı deyildir. Ona görə mülahizə v  m hafiz karlıđı kənara qoyub cəsuranə qədəm g t rm kd n p rhiz etmədik, mən vəzirlər heyətinə də'v t etdiyimiz  řxasın demokratiđına v  azadixahlıđına inanmıřdım, buna bina n onları irəli  akib v  məmləkətin s r niviřtini onlara tapıřırmaqdan qorxmadım. Bu, g r lm miř bir iř olduđu   n Tehrandə v  bařqa yerlərdə nəzərə b 'id g l bil rdi. Lakin biz buna e'tina etməyib höküməti t řkil verdik. Unutmamaladırd ki, bu hökümət m 'mulu bir hökümət deyildi. O, həqiqətdə bir inqilabı komitəyə bənzəyirdi. Adətən inqilab mövqə'ində imkan olmur ki, m 'mulu bir dövlət təşkilatı iř bařına gəlsin, ona görə də inqilab lar iři idarə etmək və qanunu dövlət z minəsi d zl tm k məqsədi ilə m 'mul n müvəqqəti bir inqilabı komitə intixab edərlər. Ama biz bunu etmədik. Buna görə Milli Hökümətimiz inqilabı komitə deyildi. O, Məclis Milli tərəfindən intixab olunduđuna görə inqilabı olduđu halda qanunu bir hökümət idi.

Tarixin cür bəcür mö'cuzələri vardır. Bir vaxt olur ki, tarix elə bir müəssisə vicuda gətirir ki, onun dünyada heç sabiqəsi ola bilmir. Məsələn rusiyədə böyük oktoabr inqilabının nəticəsində elə bir hökumət meydana çıxdı ki, dünyada onun sabiqəsi və nəziri yox idi. O, fəhlə, kəndli ittifaqını təmin edən bir hökumət idi. Fəransa inqilabı da özünə məxsus hökumət şəklini vicuda gətirdi. Bizim bu Milli Hökumətimizin nəziri isə tarixdə demək olar ki, çox azdır. Bizim hökumətimizin gördüyü işlər və həyata keçirdiyi tədbirlər qanunu yol ilə olmuşdur. Lakin inqilabı təşkilatda və təhəvvül zamanında bu kimi sazman çox az görülmüşdür.

Buna da səbəb firqəmizin düzgün rəhbərliyidir, məclis də firqəmizin rəhbərliyi altında təşkil olunduğu üçün bu işi görmək nisbətən səhulət ilə mümkün oldu. Bundan əlavə həmişə məclis ilə firqə və dövlət arasında möhkəm təvafuq nəzər və səmimiyyət var idi. Məsələn heyət dövlət gecə saat 4 də iclasa edirdi və məclis də bir saat ondan sonra o iclasın pişnahad etdiyi layihəni təsvibə yetirib haman gün o qanun icra olunurdu. Xalq isə bu işdə böyük ehsasat nişan verdi, bizim işlərimizin səri' bir surətdə pişrəft etməsinin əsas səbəblərindən birisi də budur. Bu mənim heç yadımdan çıxmaz ki, 21 Azər günü mən 20 dən ziyadə mühüm işlər həllində təsmim tutub bərq asa surətdə onları əncam verməyə müvəffəq olmuşdum...Məclis Millimiz açıldan bir neçə saat əvvəll onun nizamnaməsini yazıb, sonra məclisi iftitah edərək nizamnamənin tamam maddələri ətrafında izahat verib təsvibə yetirdikdən sonra həmin məclisin heyət rəisəsini nizamnamə üzrə intixab etdik. Nəhayət, milli dövləti qurub onun bəranaməsini tənzim edərək məclisə təqdim etməklə işə başladıq. O gün hənz bütən Azərbaycanda irtica'in barmağı ilə oynayan qüvvələr mövcüd idi. Məsələn Təbriz, Urumiyyə, Ərdəbil, Şahindəj və ğeyr yerlərdə qoşun saxluları biz ilə dəstu pəncə nərmişməyə hazırlanırdılar. O gün ki, məclis və dövlət təşkili ilə məşğul idik da'va və cəng qorxusu hər an şiddət tapırdı və Məclis Milli eşikdə guruldayan musəlsəl və tufəng səsləri altında öz fəaliyyətinə idamə verirdi. Əğər unutmamış olsaz sərtip Dirəxşanı ilə aparılan danışıqların bünbəstə yetişiyyə cəhətdən sizdən müharibə etmək məqsədi ilə rə'yi e'timad istədim və sizlər hamınız ayağa qalxıb və azadlığımızdan müdafiyə etmək üçün silah tələb etdiz. Bunlar hamısı dastanlarda və qəhrəmanlıq əfsanələrində yazılana işlərdir, ağıl buna inana bilməz. Mən bu sözləri ağızıma alıb danışanlardan deyiləm. lakin, məclisin axır dövrəsi olduğu üçün istəyirdim gördüyümüz işlər tarixdə səbt olunsun. Qoy tarix yazsın ki, qan tökülmənin qabağını almaq üçün bu qədər ağır işlər gördüyüm halda mən altı saat tamam sərtip Dirəxşanı ilə danışıq aparmağa məcbur olub biləxrə xalqın arzusunu əncam verməyə müvəffəqiyyət tapdım. Mən özümdən tə'rif etmək istəmirəm, bu mənim şəxsimə aid deyildir, mən bir nəfər fədai kimi tapışırılan vəzifələri əncam vermişəm. Bu, xalqımızın qüdrəti və firqəmizin fəaliyyətindən bir nümunə ola bilər. Bunlar xalqımızın və firqəmizin qüdrətini, vəhdətini və fəaliyyətini isbat edir. Bu iş ki, Azərbaycanda başlanıb bütün İranda azadlıq və demokrasi üsulunun bərpası üçün möhkəm bir paya olmuşdur. Yüzlərcə dəlillər vardır ki, bu iş tamam İranda tövsi'ə tapacaqdır.

Bu isə ancaq o kimi qəhrəmananə fəaliyyətin məhsulu və nəticəsidir. O gün bütün firqəmiz ayağa qalxmışdı. Ona görə də biz onun arzularını həyata keçirəmk üçün heyrətəvər bir qüdrətə malik olduğumuzu hifz edib mövcuzələr yaratmağa nayil ola bilərdik və biz bildiyiniz kimi 21 Azərdə yazdığımız bərnəmə üzərində işə başladıq. Bir günün ərzində köhnə hökuməti yıxdıq və yeni təşkilat vicuda gətirdik. İndi isə o bərnəmədən çox böyük məsafədə irəli getməyə müvəffəq olmuşuq. İcra etdiyimiz bərnəmədən əlavə az zamanın içərisində bir neçə böyük bina tikdirməyi qərara almışuq ki, bunların da hər birisi bir milyon tükənə başa gləcəkdir və onlara başlamaqla tamam işsizləriməzə iş tapıla biləcəkdir. Əgər yadızdadırsa bir vaxt Azərbaycana uç yüz min tükən ətiyyəyə mülükənə verilmişdir ki, heç kəs bilmədi o haraya xərləndi. Ama indi isə biz yuxarıda dedigimiz saxtımaları vicuda gətirmək üçün 5 milyon tükən onlara təxsis vermişik.

Bu yolları biz firqəmizin fəaliyyəti sayəsində və xalqımızın iradəsinin gücü əsərində topraqların altından çəkiç çıxarmışuq. Biz heç bir kəsin nəzərində olmayan sərvəti ortaya çıxardıq. Bu fəqət xalqımızın iradəsinin tövlidi olan firqə və hökumətimizin gucu idi. Bu isbat edir ki, xalq gərək öz işlərini özu intixab elədiyi şəxslərə tapışərsın.

Tehran dövləti bizə pul qoymamışdı. Biz hökuməti ələ alan mövqə'də bankda iki milyon tükən pul vardı ki, dövlət idarələrin huququnu tə'min etəmk üçün haman azər ayında biz iki o miqdarda pul təhiyyə etmək məcburiyyətində qaldıq. O vaxt mürtəcelər bizim üstümüzə mətbu'at və əsləhə vasitəsi ilə həmlə etməkdə idi. Biz məcbur idik ki, aldığımız azadlığı və qurduğumuz hökuməti saxlayaq. Biz hökuməti müdafı'ə etməkdən ötrü uç ay fəqət fədailərin qüdrətindən istifadə etdik. Biləxərə münəzzəm arteş müqabilində tək fədailər gücünə müqavimət mümkun olmazdı. Naçar idik ki, milli qoşun təşkil verək. Bundan ötrü də pul lazım idi. Əvvəllərdə müşğulata təsadüf etdik. Vəli çox tez bir zamanda işə müsəllət olub pul təhiyyəsi işkalını da ortadan apardıq. Bunların hamısı ilə bərabər mübarizə bizim üçün çox çətin idi. Hikumət iki təmayülün arasında qalmışdı. Bunlardan biri sağlar və ikincisi sollar idi. Əgər əvvəl təbəqə yə'ni mütəməkkin və varlılara artıq təmayül göstərsəydik, o vaxt kargər və əkinçilər bizdən rənciydə olardılar. Bərə'ks əgər kargər və əkinçilərin tərəfini saxlasaidiq varlılar bizimlə mübarizəyə çıxıb bir iddə yoxsullarsa onlara alət olardılar. Ona görə orta bir xətlə intixab edib hər iki tərəfin mənəfe'inin hifz olunmasına çalışdıq. Sağ və sol cərəyanın hər ikisi bizim siyasətimizə inanıb onu qəbul etdi və nəhayət, onların hər ikisinə də sabit oldu ki, Milli Hökumətin gətürdüyü orta xətlə hərəkət daha düzgün imiş. Məxsusən kəndli əməldə gördü ki, Demokrat Firqəsindən sivay ona yaxın və urəyi yanan yoxdur.

Milli Hökumət yeganə Musasədir ki, kəndli və zəhmətkeşlərin istəklərini yerinə yetirməyə çalışır. Biz nə zare'in haqqını malikə və nə də malikin haqqını zare'ə satdıq. Biz fəqət xalqın malı olan xalisə yerlərini həqiqi sahibi olan əkinçilərin arasında böldük. Biz malikiyyət əsasını möhkəm saxladıq və malikləri inandırdıq ki,

onların haqqlarını payəmal etmək xəyalında deyilik. Biz bir dəqiqə belə rahat durmamışıq. Həmişə iş görüb işin pişrəfti üçün təşkilat yaratmışıq. Hər bir sahədə böyük qədəmlər götürməyə məxsusən xalqımızın əxlaqında böyük təğiyrat əmələ gəlməyə səbəb olmuşuq. Xalqımız mədəniləşmiş və alicənab bir xalq olmuşdur. Məsələn, mitinglər, ictimalarda anlaqlı və mətanətli bir intizam hiss olunur. Hətta xırda uşaqlar ki, tozun torpağın içində bir biri ilə savaşımaqla vaxt keçirirdilər, onlar da indi islah olub münəzzəm surətdə dəstələr təşkil edir, müfud işlər ilə məşğul olurlar.

Yuxarıda dedim ki, Milli Hökumət bir müvəqqəti inqilabı komitə idi. Lakin ayrı nüqtei nəzərdən bu hökuməti tam mə'nası ilə qanunu, rəsmi və demokratik bir hökumət tanımalıyıq. Çünkü biz əvvəlinci qədəmdə Məclis Millinin verdiyi qanun üzrə rəftar etməyə əhəmiyyət verib bir qədəm də olsun qanundan kənara çıxmaq istəmədik və heç bir nəfərin də olsun haqqının zayə' olmasına çalışmadıq və əhəmişə sə'y etdik ki, tədbirlərimiz sülh və səfa yolu ilə həyata keçsin. Bu nüqtei nəzərdən Milli Hökumət inqilabı komitə deyil idi. Belə bir hökumətin nəziritarıxdə az ittifaq düşə bilər və demək olar ki, bu, tarixin elə mö'cuzələrindəndirki, fəqət inqilab mövqe'ində nəgəhanı olaraq tapılıb xalqı heyrətə qərq edər. Azərbaycanın xaricində yaşayan əşxasa bizim işlərimiz çox tə'cili gəlirdi. Biz özümüz işin içində olduğumuz üçün gördüyümüz işlər gözümüzə elə böyük görsənmir, lakin bunlar xaricdən baxanları heyrətə salır. Bir az müddət içərisində boş əl ilə böyük işlər meydana çıxarmışıq. Məsələn milli bank, darülfunun, radio təşkilatı, şəhərin lüləkeşliyi, milli qoşun və bu kimi ümumun mənfəətini təmin edən böyük işlər fəqət xariqül'adə şəhamət və fədakarlıq nəticəsində ola bilər.

Ma'arif, fəlahət və səhiyyə xüsusunda danışmaq istəmirəm, çünkü vəzirlər bu barədə lazımı qədər izahat verdilər. Bizim işlərimiz ibtikar üzrə olmuşdur və onların heç biri Tehran işlərinə bənzəmir. Bizim məclisimiz Tehran məclisinə oxşamır. Mən və mənim yoldaşlarım heç birimiz sabıqdə vəzir olmamışıq... Bunlar hamısı xalqın ibtikarı sayəsində vicuda gəlmişdir. Bizim gördüyümüz işlərin nəticəsinin İranın ayrı yerlərində inikası var. İndi Tehran bizim işlərimizi təqlid edir. Azərbaycanda yer bölgüsü həyata keçirildiyi üçün bütün İranda da əməli olacaqdır.

İndi İranın ayrı nüqtələrinin xalqları Azərbaycanda görülən işlərin arzusunu çəkirlər. Əgər onlar istəyir ki, bizim nayil olduğumuz müvəffəqiyyətlərə nayil olsunlar gərək böyük zəhmətlər sərf etsinlər. Əgər onlar istəsələr Azərbaycanda olan cərəyanla özlərini həmahəng etsinlər və burada görülən islahatı öz yerlərində əməli etsinlər, gərək onları əhatə edən gəndablardan kəsafətləri murtəfe' etsinlər. Yə'ni hovuzlarındakı iylənmiş suyu boşaldıb, yerinə təmiz, saf su buraxsınlar. Mən necə ki, əvvəl dedim hökumət təşkil olan gün rə'y e'timad istədim, məclis də mənə rə'y e'timad verdi. Biz məsələni müsəlimət yolu ilə də olmasaydı silah gücü ilə həll edə bilərdik, buna şübhə yox idi. Çünkü məclis, bütün xalq bizim dalımızda durdu. Lakin husn tədbirimiz və bığərziyimiz sayəsində qan tökülməkdən cilovgırlıq oldu.

21 Azər nehzəti dünyada diplomasi keşəməkeşlərin şədidd kuranına təsadüf etdi. Bizim fəaliyyətimiz artdıqca gündən günə şiddətlənməkdə olan kuran bizi çəkib birinci sərəya keçirdi. Nəhayət, Azərbaycan məsələsi beynəlxalq diplomasi və siyasi mübarizələr mərkəzini təşkil etdi. Müstəmləkə və müstə'mirə sahibləri bir tərəfdən fikir edirdilər ki, müharibə qurtarandan sonra müstəmləkə xalqları öz azadlıq və istiqlaliyyətlərinin əldə olunması üçün ayağa qalxsalar onların qabağını ala bilsinlər. Ona görə də Azərbaycan nehzətindən böyük vahiməyə düşüb ona ayrı bir ad qoymaq istədilər. Digər tərəfdən faşizm dəyirmanına su bağlayan mürtəcə'lər bizim nehzətimizdən suistifadə edib Şuralar əleyhinə dəsissələr qurmaq istədilər. Bu vasitə ilə dünya mürtəcə diplomatları bizim sadə daxili işimizdən buğrənc beynəlxalq bir macərə çıxarmağa çalışdılar. Daxili mürtəcələr isə bizim nehzətimiz əleyhinə silah ilə çıxma bilməzdilər, çünki onlar qorxaq tulku idilər. Ona görə də Əla və Təqizadə kimi dəlalların vasitəsi ilə Ləndəndə, Vaşinqtonda və başqa diplomasi yığıncaqlarda hayküy salıb suyu bulandırmaq istədilər. Onlar öz ərbabları kimi ciddi cəhd edirdilər ki, bizim nehzətin bir ucunu Şorəvilərin ayağına bağlamaqla onların əleyhinə sui istifadə etsinlər və İrənin daxili işlərinə müdaxilə etmək üçün xaricilərin əllərinə bahana versinlər ki, bəlkə bu vasitə ilə İrana bir komision göndərsinlər ta gəlib İrənlilərin haqq hakimiyyətinə rixnə salsın. Əgərçi biz onların komision göndərmələrinə qorxan deyil idik, gələn komision Azərbaycan xalqının poladdan möhkəm iman və iradəsinə təsadüf edəcək idi. Vəli bu iş İrənin istiqlalına böyük zərbə olacaq idi. Biz çox gülməli işlərin şahidi olduq. İrən ilə Sovetlər arasında başlanan qərar üzrə qızıl ordu İrəni təxliyə etmişdi. İrən hökuməti də o barədə rəsmi olaraq Amerikadakı səfirəkberi və əmniyyət şurasındaki numayəndəsi Əlaya dəstur vermişdi ki, Şorəvi qoşunlarının İrəni təxliyə etmək münasibəti ilə İrənin ərizəsini əmniyyət şurasından dalı alsın. Lakin o satqın dəlal öz dövlətinin əleyhinə çıxıb fitnə fsad törətməklə məsələnin əmniyyət şurasında qalmasını tələb etdi. Nəhayət, Azərbaycan xalqının dəmir yumuruğu onun ağzını sındırdı, mərkəzi dövlət onu əmniyyət şurasından geri çağırmaq məcburiyyətində qaldı.

Təbrizdə Amerika müxbirləri mənimlə müsahibə edərəkən onlara dedim əgər mənə imkan olsaydı mən Azərbaycan nehzətinin həqiqi mahiyyətini və Azərbaycan xalqının pak və hərəratlı ehsasətini bütün urupaya və Amerikaya gedib oranın sakinlərinə bildirərdim. Biləxərə Şuralar İttifaqının düzgün siyasəti sayəsində mürtəcələrin oxu daşa dəydi. Azərbaycan nehzətini Şuralar İttifaqının hesabına yaza bilmədilər. Mən bu axır vaxtlarda təmas etdiyim xarici diplomatların hərəkat və rəftarını gördükdə bu əqidəyə gəldim ki, müstəmləkə sahibi olan dövlətlər içərisində həqiqət yoxdur. Onlar istəyirlər neçə milyonluq bir xalqı öz mənfəətlərinin və şum məqsədlərinin qurbanı etsinlər. Onların məqsədləri fəqət qazanmaq, qazanmaq, qazanmaqdır.

Belə bir zəhəralud və tufanlı dəryada Milli Hökumət müvəffəq oldu öz xalqının mənəfe'ini və haqqını təşxis verib onu hifz etsin. Biz o fitnəkar töhmətlərin qabağında möhkəm dayandıq. Xarici siyasət meydanında ciddi və əsaslı qədəmlər götürüb aqılanə və düzgün tədbirlər görməyə müvəffəq olduq. Biz burada bir az tünd getsəydik uduzmuş olardıq. Ona görə də nəhayət dərəcədə mətanət ilə rəftar etdik.

Biz İran istiqlaliyyətinə xidmət edib onu təmin etmişik. Bizim nehzətimizin qüdrəti çox böyükdür. Ona görə biz eləyə bildik ki, istədiklərimizi əldə edək. Mərkəzi hökuməti qorxudan şei fəqət Azərbaycan nehzəti idi. Hətta bizim əleyhimizə 9 ay ciddi mübarizə aparan şəxslər indi bizim demokratik nehzətimizi təhsin edirlər və onun bütün İrana yayılmasına çalışırlar. Bu da bizim aqılanə siyasət və düzgün iqdamatımızın əsərində olmuşdur.

Bizim qurduğumuz hökumət müqəddəs və pak siyasət üzərində əsaslanmışdır. Xalqın asayiş və əmniyyəti də onun nəticəsində əmələ gəlmişdir.

İrənin istiqlaliyyətinin hifz olunmasından ötrü gərək İrənin başqa nüqtələrində yaşayan xalqlarda Azərbaycanlıların işindən nümünə götürsünlər. Bizim nehzətimiz qurtarmayıb bəlkə mübarizəmizin şəkili dəyişilibdir. Ona görə də hərəkəs bu sazişdən sui istifadə xəyalında olub və fikir edə ki, gərək xalqa zor desin, bu kımı əşxasla ciddən mübarizə olünacaq. Onlar qanun və xalq mucəzətindən qaçabilməzlər. Biz bütün İran əhalısını inqilaba də'vət etmək istəmirik. Bəlkə məmləkətdə demokrasi üsulunu əmələ icra etməyə çağırırıq.

Bir Qədər Də İrənin Ümumu Vəziyyətindən Danışəmaq Lazımdır

Bizim milli nehzətimizin başlanğıcında Tehran ruznamələri şeytənət nüqte nəzər ilə yazırdılar ki, əgər Tehran Azərbaycana yaxşı baxsaydı və ora adil hakim göndrsə idi Azərbaycan nehzəti qabağa çıxmazdı. Lakin işin həqiqəti belə deyil. Nehzətimiz fəqət Azərbaycan xalqının iradəsi və imanını üzərində vicuda gəlmişdir.

Azərbaycanlıların özlərinə görə dili, adab və rüsumu, tarixi, milliyəti və xüsusiyyəti vardır.

Azərbaycan xalqını Xuzistanlıya, Xorasanlıya, və başqalarına bənzətmək olmaz. O ümumiyyətdə İrəni olduğu kimi xüsusiyyətdə də azərbaycanlıdır. O siyasət ki, Xuzistanda icra edilir burada ola bilməz. Azərbaycanlı qənlər boyu azad yaşamaq istəyirdi, Azərbaycan xalqı istəyirdi ki, öz sərnivıştində dəxaləti olsun. İran Tehrandan ibarət deyil. Gərək Tehran siyasətində bütün İrənin tə'siri ola. Azərbaycan hər şəkil ilə olursa olsun öz xüsusiyyətini hifz edəcəkdir. Altı yaşlı Azərbaycan balasının ağzına özgə bir dili, cəbrən soxmaq olmaz. Da'va çörək və yaxşı hakim da'vası deyildir. Demək milli nehzətimiz daha dərin və əmiq səbəblərdən meydana çıxmışdır.

Bu nehzət fəqət Azərbaycanlılıq təəssübü əsərində vicuda gəlməmişdir. Bunu ayrı dona geydirmək və ayrı cür tə'bir etmək səfahətdir. Bilirsiz ki, müharibənin nəticəsində İranda istibdad hökuməti yıxıldı və ondan sonra zahirdə demokrasiya bir hökumət əmələ gəldi. Lakin ona heç demokrasiya demək olmazdı. Onun iş başına gəlməsi ilə dövlət dəstəgahında heç bir dəyişiklik əmələ gəlmədi. Biz bu zahiri demokrasiya, hey'ət hakimiyəyə itminan edə bilməzdik. Ondən ötrü ki, 13- cü məclis ə'zasının hamısı və 14-cü məclisə seçilənlərin əksəriyyəti onları ki, Rizaxan özü onlara qabaqkı məclislərdə yer vermişdir.

Həqiqətdə İranda Rizaxandan sonra heç bir təğyirat əmələ gəlməmişdi. Fəqət istibdadın şəkili dəyişmişdir. Vaqə'də Rizaxanın yerini ondan daha kiçik, daha həris olan Süheylilər və Tədəyyünlər, Həkimilər, Sa'idlər və Sədriləşraflar tutmuşlar.

Beləliklə də İranda xalq azadlığı üçün böyük bir xətər hiss olunurdu. Qorxu gündən günə artırdı.

Çünkü müharibə qurtarandan sonra müttəfiqlər İrandan xaric olacaq idilər. Onlar İranda olarkən mürtəcelər bir qədər zahiri gözləməyə məcbur olurdular. Beləliklə İranda ikii qüvvə arasında kəsgin mübarizə gedirdi. Bu iki qüvvədən biri qalmalı idi. Xalq qüvvələri günü gündən zəifləyirdi.

İrtica'ı qüvvələrin əlində hökumət və pul və silah olduğuna görə onlar qüvvət tapırdılar. Onlar yerlərdə kənliləri incitməyə, azadixah ruznamələri tövqif etməyə, ittihadıya və azadixah təşkilatları bağlamağa başlamışdılar.

Belə bir zamantda İran xalqının azadlığının ortadan getməsi üçün bir yol fikir etmək lazım idi. Azadlıq mübarizəsi həyat və mümat mübarizəsi idi. O vaxt biz yoldaşlarımızla fikirleşib və hərcürə söhbət edirdik nəticə ələ gilmirdi.

Nəhayət, biz gördük ki, danışmaq ilə bir nəticə əldə etmək olmaz. Gərək gücün qabağına güc ilə çıxmaq. Ona görə də 12 Şəhrivərdə az iddə ilə cəsuranə qədəm götürüb qabağa çıxdıq və Azərbaycanda azadlığı həyata keçirməklə bütün İranda azadlığın tə'min olunmasını nəzərdə tutduq. O vaxt biz aşkar surətdə yazmışdıq ki, bütün İran azadlığını tə'min etmək üçün Azərbaycanda böyük bir nehzət yaratmaq lazımdır.

İran irtica'ı Azərbaycan xalqının əli ilə yıxılmalıdır. Ona görə bu gün deyirik ki, Azərbaycan İran azadlığının zəminidir.

Əgər bundan sonra mürtəcelər qüvvə tapıb imza etdiyimiz müvafiqnamənin tək bir maddəsinə əl vursalar yenə ayağa qalxıb onu müdafiyə edəcəyik.

Biz bir də irtica' boyunduruğu altına girəmyəcəyik. Gərək irtica'ın qabağı alınsın. Bizim e'lamıyyəmiz nəşr olunuan günədək irtica' telqraf və ictimadan qorxmayıb xalqın sözüne əhəmiyyət vermirdi. Bizim e'lamıyyəmiz əvvəl dəfə onların kürküne birə saldısa da ona əhəmiyyət verməyib dedilər ki, bu e'lamıyyə də deyilmiş sözlərdən biridir.

Bu mövqe'dən istifadə edib firqə təşkilatını bərqasa bir surətdə vicuda gətirib məhəlli hizbi Tudə təşkilatı ilə birləşib vahid qüdrətli bir firqə vicuda gətirdik. Mərağa, Sərab, Miyana və Zəncanda fədailərimizin tufənglərinin səsi eşidilən günədək mürtəce hökumətlər bizim e'lamyələrimizin həqiqi qüdrətini dərk edə bilməmişlərdi. O vaxtdan bəri Azərbaycan qüdrətli bir amil tanındı.

Mürtəcelər əvvəlcə istəyirdilər cürbəcür yollar ilə bizim təşkilatımızın və nehzətimizin qabağını alsınlar. Ona görə də Azərbaycana Katuziyan, Zəngənə və Vərham kimi satqınları göndərmişdilər. Vəli nəticədə umidləri kəsildi və sabit oldu ki, xalq nehzətini aradan aparmaq olmaz.

Təcrübə onlar üçün yə'savər oldu, sübut etdi ki, bu nehzət Azərbaycan xalqının qəlbindən qopan bir tufan imiş. Bizim mübarizəmiz irtica'ın zülüm və əsarətindən qurtarmaq mübarizəsi idi. Bu mübarizədə millət bizim arxamızda dayanmışdı. Eyn zamanda İran azadixahları da Azərbaycan nehzətini düşünüb və onu təqviyyət edirdilər. Burada irtica' əl ayağını itirib xaricilərə mütəvəssil olmağa başladı və istədi ki, bizim nehzətimizin mahiyyətini dəyişdirib hay küy ilə onu aradan aparsınlar. Lakin xalqımızın möhkəm iman və əqidəsi onlara faiq gəldi. Ona görə də məcbur oldular, fəqət bir rəy əksərity ilə ağayi Qəvam us Səltənəni hökumət başına gətirsinlər və onun vasitəsi ilə Azərbaycanın demokratik nehzəti ilə hesablaşsınlar. Bu, güzəşt deyil idi. Bəlkə onlar məcbur idilər. Mürtəcelər bilirdilər ki, ağayi Qəvam us Səltənə hamıya mə'lum olan təcrübəsinin sayəsində eləyəbiləcək Azərbaycan ilə razılaşmağa yol tapsın. Əlbəttə ağayi Qəvam us Səltənənin iş başına gəlməsi onlar üçün müvəffəqiyyət idi. Lakin onun kabinetində yenə də İran mürtəceləri birləşmişdi. Onları kabinetə də'vət etməyə ağayi Qəvam «məcbur» idi, «bu işi görməsəydi əksəriyyət qazana bilməzdi». Bu da ağayi Qəvam us Səltənənin ustadlığına dəlil ola bilər idi. İran məclisində irtica'ı hədəflərdən başqa bir də xüsusu hədəflər vardır ki, hər kəs çalışar öz adamlarını iş başına gətirsin.

Ağayi Qəvam nümayəndələrin ruhiyyəsinə bəld olduğu üçün bundan istifadə etməyə müvəffəq oldu. Onun üçün bundan başqa ayrı cür bir yol yox idi.

Bu kabinetə Kirilofun mə'ruf balıq, ördək və xərçəngin əraba çəkəmək hekayəsini xatirə gətirir. Bununla belə kabinetə hər kəsdən təşkil olursa olsun Azərbaycan nehzətinin təkamülü əsərlərində meydana çıxmış və biz ilə hesablaşmaq məcburiyyətində qalmışdır. Hətta kabinetdə elə adamlar vardır ki, Azərbaycan dili ondan ötrü ölümdən bədtərdir. Bavicudin o, bu dilin Azərbaycanda tədris və inkişafına əngəl törədə bilməmişdir.

İndi biz nə inki ibtidai məktəblərdə hətta mütəvəssitə və ali məktəblərimizdə də öz ana dilimizdə təhsil etmək haqqını almağa müvəffəq olmuşuq. Bundan başqa əsas məsələlərdən biri də topraq məsələsidir. Biz 12 Şəhriyə bəyannaməsində fəqət xalisə və xalq düşmənləri yerlərinin əkinçilər arasında bölünməsinə irəli sürmüşdük. İndi mübarizə nəticəsində bu sahədə daha artıq müvəffəqiyyət qazanmışıq və Tehran isə bizim dalımızca gəlməyə məcbur olmuşdur.

Əlbəttə onları bu işlərə vadar edən bizim qüdrətli nehzətimiz və düzgün siyasətimizdir. Bununla da irtica'nın ərkanına böyük rəxnə düşmüşdür. Bu vasitə ilə 40 il tamam məşrutə inqilabının nəhalının üstündə qalan ağır daş bir az da olsun kənara çəkildi. Məşrutə inqilabı ondan ötrü idi ki, xalq hakimiyyəti öz əlinə alsın. Lakin daxili və xarici mürtəcelər onu boğmuşdu. Hakimiyyət müstəbid şahın əlindən müstəbid adamların əlinə düşmüşdü. Bizim nehzətimiz 40 il rakid qalmış məşrutə nehzətini dirildi. İndi əlbəttə irtica' təmamilə ölüb aradan getməyibdir. Bəlkə onlar 15 ci məclisdə yenə də nüfuz tapmaq istəyirlər. Onlar firqə təşkilatımızdan qorxurlar. Bizim nehzətimiz İranda böyük bir zəminə hazırladı. Azərbaycan nehzəti böyük bir firqəyə və xalqa təkiyə edibdir ki, bu da böyük bir amildir. Ayrı bir amil gündən günə azadixah təşkilatların güclənməsi və topraq bölgüsü nəticəsində İran kəndlilərinin nəzərini cəlb etməsi və onları nehzətimizə tərəfdar halına salmasıdır. Dediym kimi tarixin mövcuzələrindən biri də Qəvam us Səltənə hökumətinin təşkili ilə bizim xalq qoşunlarımızın təşkilinin bir vaxta təsadüf etməsidir.

Bir Neçə Kələmə Də Müvafiqətnamə Haqqında Demək Lazımdır

Sizə təqdim etdiyimiz müvafiqətnamə bu sadəliklə meydana çıxmamışdır. Onun hər bir maddəsində mükərrər həllaclıq olunmuşdur. Milli Hökumət özünü xalqın və tarixin qabağında məsul görürdü ki, işi səhl tutmamış var qüvvəsi ilə xalqın hüququndan mudafi'ə etmişdir. İcazə verin bağlanan müvafiqətnaməni oxumaqdan qabaq onun zamin icrası barədə bir neçə söz deyim. Əvvələn bunu biləməlisiz ki, biz bu işi başlayan zaman zamin icra ola bilən heç bir qüdrətə malik deyildik.

O vaxt biz heç növ' vahiməyə yol verməyib istədiyimizi almağa müvəffəq olduq. İndi də onu saxlaya biləcəyimizə imanımız vardır. Bir də bu müvafiqətnamənin birinci zamin icrası xalqımız və Milli Məclisimizdir. Bu məclisimiz həmişə aldığımızın zamin icrası olacaqdır. Azərbaycan həmişə öz məclisinin dalınca gedəcəkdir.

Xalqımız və məclisimizin zamin icrası isə firqəmizdir. Firqə heç vəchilə mürtəcelərə imkan verməyəcək ki, aldıqlarımızı ortadan aparsınlar. Məclisimizi yaradan firqəmiz onun da zamin icrasıdır. Digər zamin icramız Azərbaycanın xaricində və İran daxilindəki azadixah qüvvələrdir. Onlar bilirlər ki, biz olmasaq onları aradan aparacaqlar. Onlar bizdən himayət edib və bizdən də kömklilik gözləyirlər. Bu isə qüvvətli bir zamin icradır.

Azərbaycan azadlığının digər bir zamin icrası gələcək məclis şurayı millidir. Ona görə görə biz elə nümayəndələr intixab edək ki, onlar xalq tərəfdarları olsunlar. Şübhəsiz ki, biz ona da nail olacağıq.

Biz görə gələcək məclisi elə hala qoyaq ki, o azadlığın mərkəz siqli olabilsin. Hərgah biz müvəffəq olaq ki, Azərbaycandan və İranın başqa nüqtələrindən azadixah ünsürlər məclisə intixab olunsun onda irtica'ın qüvvəsini sındırıb İranda azadlığı əbədi surətdə tə'min etmiş olarıq.

İndi bizim qarşımızda iki yol var, ya grək məclisdə əksəriyyəti vicuda gətirik və ya görə öz qüvvəmizlə aldıqlarımızı hifz edək. Əgər istəyələr ki, aldıqlarımıza əl uzadalar onda xalqımız öz gücü ilə istədiklərini alacaqdır.

Mən öz firqəmiz və təşkilatımızın gücünə inanmışam. Bizim firqəmiz məşrutə kötüyü üstündə göyərmiş bir nahaldır. Mən fikir edirəm ki, Azərbaycandan gedən nümayəndələrin hamısı azadixah olacaqlar. Buna heç şübhə yoxdur ki, firqəmiz imanlı adamları namzəd edəcək. Xalqımız artıq düşünüb bilir ki, Azərbaycanlıların mənafe'ini hifz edən yeganə bir qüvvə varsa o da Azərbaycan Demokrat Firqəsidir. Gərək xalqımızın içində ittihad, iman və qardaşlıq olsun. İrtica'i fikirlərin zamin icrası da bizim birbirlərimizə ədəm e'timad və ədəm ittihadımız olabilsin. Biz görə var qüvvəmizlə ittihadımızın pozulmasına yol verməyək. Hər o adam ki, Azərbaycanlıların ittihad və ittifaqına zidd olsa, birəhmanə olaraq aradan aparılacaqdır. Bu müvafiqətnamə bizim mübarizəmizin nəticəsində əldə edilibdir. Bununla da bizim mübarizə tariximizdə yeni bir səhifə açılır. Nehzətimiz aldıqlarını burada səbt edir və mübarizəmizin ikinci dövrəsinə qədəm qoyur...

(Azərbaycan» ruznaməsi, ikinci dövrə 5 şənbə 6 tır 1325-ci il, nömrə 236)

Səttarxan Bayraqlı Təbriz şəhər Komitəsinin 7 – ci Hövmə Komitəsində

Firqəmiz öz siyasi həyatında yeni bir dövrəyə ayaq qoyur, firqəmizin tarixində geniş bir dəyişiklik vicuda gəlməkdədir. Bundan sonra daha artıq fədakarlıq və ciddiyyət lazımdır. Dünənə qədər silah və tufəng ilə hüququmuzun və məramımızın hifzi xüsusundar çalışırdıq, bundan sonra təbliğat və təşkilatımızı daha artıq möhkəmləndirməklə, daha böyük müvəffəqiyyətlərə nail olabilməyək. Firqəmiz 9 aylıq həyatında çox böyük

müvəffəqiyyətlər əldə etdi isə də, bundan sonra yolumuzu mətanətlə getməli və aldığımızı ciddiyyətlə saxlamalıyıq, bu da firqə üzvlərindən çox fəaliyyət və az təzahürat tələb edir.

Məclisin bugünkü 3-cü ümumi cəlsəsi Tehran ilə aramızda olan mövzuya həsr edilmişdi. 9 saat müzakirədən sonra müvafiqətnamə təsdiq olundu. Sonra Pişəvəri Tehrandakı müzakirələrini Qəvam us Səltənənin Azərbaycan haqqındaki 7 maddəlik e`lamiyyəsini və bizim 32 maddə təkliflərimizi və yer bölgüsünü şərh verərək dedilər ki, topraq və yer əkəndir, gərək kəndlilərin haqqı özünə verilsin, o dövlətin maddi və mənəvi yardımı ilə mütərəqqi və müasir üsul ilə əksin, yeri işlətsin, bu yol ilə İran tərəqqi edib nicat tapsın. Bir də qoşun məsələsidir. Xalq azadlığı üçün vicuda gələn qoşun İran azadlığını hifz etmək üçün pak əfsərlər əli ilə idarə olunmalıdır. Bu qoşun İran azadlığını pozmaq üçün xidmət edə bilənməz. Keçən 1324-cü ilin Şəhrivər ayında balaca bir otaqda biz bu firqəni təşkil verdikdə, bir neçə nəfərdən ibarət idik. Sonra yavaş yavaş qırx nəfərə və daha artıq çatdıq. O zamanlar 12 maddəlik e`lamiyyəmiz də xalisə yerlərin bölünməsi, məktəblərdə ana dilində oxunması və Azərbaycan ayidatının yüzdə 75- nin Azərbaicana məsrəf olunması onun başlıca maddələrindən idi. 9 ay mütəmadi mübarizə nəticəsində istədiklərimizi ələ gətirməyə müvəffəq olduq. Bundan sonra bütün məktəblərimizdə istərsə ilbtidayı, orta, ali və ya xud darülfununumuzda dərslər ana dilimizdə olacaq.

Topraq məsələsi də bütün İrana şamil olmaq üzrə həll olundu. Bir gün Tehranda məclisdə idim. Məclisin fraksionlarından birində bir nəmayəndə təklif etdi ki, yer kəndlilərə havayı verilsin. (Havayı odur ki, ərbaab yerində bədbaxt kəndli özü üçün bir koma qayırar)

Bu sırada məclisdə böyük bir hayihuy qopdu, az qaldı o fraksion dağılsın. Xülasə bu sözü təklif edən nəmayəndə öz sözünü geri almağa məcbur oldu.

Amma indi İran dövləti özü xalisə yerlərini bütün İranın Azərbaycan ilə həmrəng olması üçün İran kəndlilərinə bölməyə məcbur olmuşdur.

İntixabat mövzusunda da bütün İran qadınları da Azərbaycan qadınları kimi tamam ictimai və siyasi hüquqda bundan sonra kişilər ilə bərabər olacaqlar. Əncümən əyaləti və vilayəti xüsusunda da biz sayır İranlı qardaşlarımız üçün də geniş ilxtiyaratlı əncümənlər təşkil edəcəklərini də tə`min etdik.

15-ci məclis iftitah olduğu zaman dövlət fəvriyyətlə darülsurayə əyaləti, vilayti və bələdiyyə əncümənlərinin intixabat qanununu məclisə təqdim edəcəyini təəhüd eləmişdir.

Azərbaycan xalqının firqəmizin və şəhəmətli fədailərimizin yalnız Azərbaycana deyil, bəlkə bütün İrana etdiyi tarixi xidmətlər illər ilə, yüz illər ilə yad ediləcəklərdir.

(Gurultulu Və Sürəkli Alqışlar)

Məşrutəni minlərcə nocavanların qızıl qanları bahasına aldıq isə də 0 məşrutədən İran millətinin mənzuru olan səmərələrdən istifadə edilmədi və yaxud istifadəyə imkan verilmədi.

Bizim qanımızın sel kimi axması ilə açılan darülsura İran millətinin umud ocağı və ədalət evi olması əvəzinə haman darülsura kürsüsünü məşrutəyə zidd olub millətin canını alıb qanını soran xalq cəlladları qırx ill işğal elədillər.

İndi məşrutədə alabilmədiklərimizi almışıq. Əgərçi azadlıq uğrunda, arvatlı, kişili, kiçikli - böyüklü və son nəfərimizə qədər ölməyə, qurban olmağ hazırıdıq, amma 200 nəfərə qədər verdiyimiz qurbanlar müqabilində müvəffəqiyyətimiz çox böyükdür.

Çox qurban vermədən, böyük sərvətlər ortadan getmədən və qardaş qanı tökülmədən bu böyüklükdə müvəffəqiyyətlərə nayil olabildik. Bizim istədiyimiz qan tökülmədən, İran millətinin arzularını yerinə yetirmək idi. Oda istədiyimizmiki ələ gəldi.

Bunların hamısı şanlı firqəmizin bəsiyrətlə düzgün apardığı siyasət nəticəsində ələ gələn müvəffəqiyyətlərindəndir.

(gurultulu və şiddətli alqışlar və hurra sədələri).

İndi icazə verin dövlətin 7 maddəlik e`lamiiyəsini və 15 maddəlik zəminəsini oxuyum.

Vəkillərimiz əlli nəfərə yaxın artacaqdır. Dövlət tə`əhhüd edibdir məclis açıldıqda demokrasi üsulunda intixabat qanunu məclisə fəvriyyətlə təqdim etsin.

Əncümənlərin intixabatı qanunu İranın hər tərəfində bizim indiki şəkildə demokrasi üsulu ilə geniş ixtiyaratlı olacaqdır. Buna görə biz çox məsrur və məmnunuq.

Bizim vəzir cəngimiz və xaricə vəzirimiz zətən yox idi. Bizdə xalq qoşunları vizarəti var idi, çünki biz İrandan ayrılmamışıdıq, o sözlər xalqı həmişə əsarət altında saxlayıb qanını zəli kimi əmmək istəyən cəllad mürtəcelərin bizə bağladıqları iftira və böhtandan başqa bir şey deyil idi.

Gömrüklərin ayıdatı dövlətindir. Amma Azərbaycan gömrüklərinin ayıdatından üzde 25-i Azərbaycan milli darülfunununa veriləcəkdir. Bu da ayda yüzmindən 120 min tımənə qədər təxmin olunmaqdadır. Özümüz

də ildə milyon yarım təxsis etmişik, bu da darürlfunumuzun dilplomları Tehran darürlfunun ilə rəsmən bir əyarda olacağı deməkdir.

Gömrüklərin yüzdə beşi darültərbiyə, yüzdə beşi də şəhərimizin əhalisinin gdişgahı və səyahət məhəlli olan Şah Gölünün abadlığı üçün veriləcəkdir. Bunlar da qırx min tümən miyzanında olar. Bu pullardan əlavə özümüz də Azərbaycanın tamam şəhərlərinin darültərbiyələrinin və şəhərlərinin abadçılığına böyük pullar təxsis etmişik və edəcəyik.

Darültərbiyələrimiz urupa darültərbiyələri kimi tam mə'nasi ilə həqiqi darültərbiyə olmalıdırlar.

Şəhərlərimiz çox tezlikdə gərək abadlaşsınlar. İrtica' yadigarı ulan o köhnə xərabazarlıqlardan bir nişana qallmayacaqdır.

Şah Gölünü urupa yaylaqları tərzində abadlaşdıracayıq. Oranı elə bir hala salacayıq ki, ayrı məmləkətlərdən oraya istirahətə gələnələr olsun.

Orada hərcür istirahət və məşğuliyyət məhəlləri bina ediləcəkdir. Azərbaycanın həryerindəki darültərbiyələrə hələlikdə bir milyon yarım büdcə müəyyən olunmuşdur.

Bundan sonra fədailərimiz, o əziz kəndli balalarımız öz obalarını, yurd -yuvalarını nigahban adi ilə özləri göztləicəcəkdir.

Bundan sonra kəndlilərimizin özləri özlərinə tapışırılacaqdır. Küll Azərbaycan, və bütün İran kəndliləri bundan sonra irtica' quyriüğü olan mənhus jandarm adını bir daha eşitməicək və onun şum üzünü bir daha görənməyəcəkdir.

Xəmsə məsələsində demək istəyirəm ki, Xəmsəlilər də Azərbaycanlıdan başqa ayı bir xalq deyildirlər, Zəncan da eynən bura kımı olacaq. Qanımız, canımız birdir. Bundan sonra xalq düşmənləri Zülfqarılar, Yəminilər, Səlahdarilər kimi zalımlar Zəncan toprağına ayaq basa bilənməyəcəklərdir və firqəmizin bütün qüvvəsini Zəncanda saxlayacayıq, məclisdə də çalışacayıq Zəncanlı qardaşlarımızın heç bir xüsusda nigaran olmalarına məhəl olmasın. Hər cəhətdən əmin ola bilərlər. İdarə rəysləri ilə əncümən əyaləti hey'ət rəisəsindən bir şurayi əyaləti təşkil tapacaq, Azərbaycanın işlərinə o baxacaqdır.

Bugün İranın hər tərəfində həтта Tehrandə və Tehran mətbu'atında da azadlıq və demokrasi cərəyanları məsruriyyətlə görünməkdədir. Buna görə İranın fəlakətdən nəcat tapmağı ümid olunmaqdadır.

Ma'arifimiz demokrasi proqramı üzəri ilə inkişaf etməlidir. Azərbaycandakı Kürd, Erməni və Asuri kimi əqqəlliyyətdəki qardaşlarımız bizim azadlığımızdan eyn hüquq ilə bərxurdar olacaqlar, onlar da öz milli və ictimai işlərində bütün- bütünə azad yaşayıb məktəblərində öz ana dillərində təhsil edəcəklər. Ruznamələri, tiatrları öz dillərində olacaqdır.

Bələdiyyə əncümənləri indi bizim seçdiyimiz kimi qalacaqdır. Dövlət bizim demokrasi üsulu ilə seçdiyimiz kimi bələdiyyə intixabat qanununu məclisə təqdim etdiyində İran vilayətləri və şəhərləri əhalisi o zaman Azərbaycanın, İrana nə qədər böyük xidmət etdiyini biləcəkdir.

Biz gərək məclis şuraya elə adamlar göndərək ki, qəhrəman fədailərimizin, xalq qoşunlarımızın və fədakar firqəmizin çəkdikləri zəhmətləri və məşəqqətləri verdikləri qurbanları və tökülən qanları hədəbə getməsin!

Vəkillər Azərbaycan demokrat firqəsindən olmalıdır. Bizim nümayəndələrimiz xalqımızı inandıran, onu sevən, onu müdafiə edən və onun eşqindən can verən adamlar gərək olsunlar.

İşsizlərə gəlincə bugünə qədər 10 min nəfər işsizə iş tapmışıq. Çox yaxınlarda karxanalarda və binasına başladığımız darülfunun, milli muzə, Azərbaycan əyaləti əncümni və Azərbaycan bankının inşaat işlərində işləmək üzrə dörd- beş min nəfərə də iş tapılacaqdır.

Biz bu binalar üçün beş milyon tümən hələlikdə büdcə tə'yin etmişik. Firqəmiz çox çətin bir şəraitdə işə başladığı halda çox böyük işlər görmüşdür, məsələn nehzətimizin əvvəlində bankda fəqət 4 milyon tümən pul var idi, o sırada dövlət mə'murlarına da dörd milyon tümən verməli idik.

Demək əlimizdə maddi cəhətdən bir şey yox idi, halbuki, indi demokrat firqəsinin sayəsində təkcə Təbrizdə deyil sayir şəhərlərimizdə böyük işlər görmüşük və görməkdəyik. Bu günə qədər şəhərlərimizdə iyirmi mərixana açmışıq ki, minə qədər təxtxablari vardır, Azərbaycan Milli məclisi bu günə qədər 12 milyon tümən ictimai işlərdə işləmək üçün büdcə təsvib etmişdir. İndi firqəmiz birinci pilləni keçib ikinci pilləyə çıxmışdır, bundan sonra daha da mətanət və bəsirətlə qədəm götürməyimiz lazımdır, təza bir dövrəyə daxil olmuşuq. İndiyə qədər firqəmiz üzvlərinin əlinə tufəng verirdi, bundan sonra çalışmaq və şəhərlərimizi abadlaşdırmaqdan ötrü, silah yerinə bell- külüng bir əlimizdə, təcrübə, elm və biligimizi artırmaq üçün kitabda o biri əlimizdə olmalıdır, ta ki, xalqımızı səadətə doğru aparaq.

Biz gərək tərbiyə və elm üçün çalışaq. Yolda, evdə və hər yanda hamı ilə gərək nəzakət və tərbiyə ilə rəftar edək. Xalqımızı nəzakət, gözəl əxlaq və yaxşı tərbiyəmiz ilə cəlb edib səadətə yetirək!

Yaşarsın xalqımız! Yaşarsın firqəmiz!

(Azərbaycan» ruznaməsi, 2 şənbə 10 tır 1325- ci ill şümarə 238 ikinci dövrə)

Azərbaycan Demokrat Cavanlarının Birinci Konqresinə Ppeyam

Çox mütəəssifəm ki, mübariz cavanlarımızın birinci konqresində məriz olduğuma görə şirkət edə bilənmədim. Bununla öz səmimi təbrikatımı konqreyə göndrməklə onun müvəffəqiyyətinə ürəkdən əlaqəmənd olduğumu bildirmək istədim.

Demokrat cavanların qarşısında duran vəzifə olduqca ağır, olduqca ciddidir. Firqəmiz on aylıq şədid mübarizə nəticəsində böyük müvəffəqiyyətlərə nail olmuş, xalqımızı təşkil etmiş və demokratik nehzətimizin bütün İrana yayılmasına yol açmışdır.

Cavanlar isə kəsb edilən müvəffəqiyyətləri var quvvələri ilə müdafiə edərək gləcək nəslimizin səadətini təkmil etməlidirlər. Dəməkratik cavanlar təşkilatı siyasi bilik ilə bərabər ümumu tə'lim və tərbiyə işinə artıq dərəcə diqqət və e'tina etməlidirlər. Ma'arifsiz və mə'lumatsız bir millət bugünkü dünyada səadətmənd olabilməz. Sonra da siyasi hədəf və siyasi düşüncə məs'ələsi meydana çıxır. Hər bir cavan Azərbaycanlı gərək hara gedəcəyini bilsin. O bilsin ki, nə üçün mübarizə edir. Kor korana hərəkət edən bir cəm'iyət axırda heç bir yana çixə bilməz və səhralarda sərgərdan olub qalar.

Bizim hədəfimiz isə əvvəl Azərbaycan xalqının azadlığını tə'min edib sonra bütün İranda demokrası rejimini bərpa etməklə İranlıların hamısını irtica' boyunduruğu altından nicat verməkdir.

Cavanlar bizim gələcəyimizdir. Onlara biz həmişə ümid gözü ilə baxırıq. Əgər onların tərbiyəsi düzgün yol ilə gedirsə biz hamımız xoşbəxt olarıq, əgər xüdanəkərdə onlar yanlış yola düşsələr onda bütün xalqın zəhmətləri hədəf gedəcəkdir.

Mən cavanlarımızın az bir zamanda böyük müvəffəqiyyətlərə xüsusən birinci konqresnin təşkil edilməsinə müvəffəq olmalarını falinik tutub ümidvaram onlar hava və həvəsi kənara qoyub düzgün yol ilə xalqımıza rəhbərlik edəcəklər və bu yolda daha böyük müvəffəqiyyətlər qazanacaqlar.

Yaşasın cavan nəslimizə rəhbərlik eləyən demokrat cavanlar təşkilatı!

Yaşasın xalqımızın azadlığını tə'min edən firqəmiz!

Yaşasın qəhrəman xalqımızı ağuşunda pərvəriş verən şanlı anamız- Azərbaycan!

Yaşasın Azərbaycan qəhrəmanlarının zurbazusu sayəsində irtica' boyunduruğualtından nicat tapan İran və İranlılar!

(Azərbaycan» ruznaməsi 1şənbə 6 tir 1325-ci ill şumarə 242 ikinci dövrə)

Firqəmizin Birinci İldönümü Bayramı Münasibətilə Dövlət Teatrı Salonunda

Mən bu bairamı əvvələn öz tərəfimdən və firqə tərəfindən təbəriş edirəm

12 Şəhrivər mənim nəzərimcə çox tez keçdi, mənim yadımdadır ki, keçən 12 Şəhrivərdə haman bu salonda ağayı doktor Orənginin istisna icazəsilə eləyəbilmişdik birinci dəfə olaraq bütün təbəqətdən bu salona yığıb və firqəmizin məqsədini xalqa e'lan edək.

Biz istədiklərimizi xalqa dedik. Bu e`lamiyyənin nəvaqisini onlardan soruşduq və xahiş etdik ki, əgər e`lamiyyə də islah etməli bir şey varsa onu desinlər ta biz düzəldib müntəşir edək.

Mən o zaman haman bu salonda İran nəqşəsini təşəriş etdim və bizim islahat və azadlığımızın İran mühiti içində olmağını qeyd etdim, indi bir ildir ki, bizim firqəmizin tə'sisindən keçir və bu bir il içində dünyaya sabit olub ki, bizim nehzətimiz tək Azərbaycanı islah etməkdən ötrü deyil bəlkə, bütün İrandə istiqlalyyətin tə'minindən ötrü idi.

İndi bizim düşmənlərimiz verdiklərimiz imtahanlara baxmayaraq bizi təcziyə edən adlandırırılar və bizi İran azadlığının düşməni hesab edirlər.

Biz bir tərəfdən xoşbəxtik, çünkü, bu adamlar İran xalqının düşmənləri və onları əsarətdə saxlayan adamlardılar və bu adamların işləri bütün dünyaya aydındır ki, bunlar bu sözləri deyəndə bütün xalq bilir ki, bu adamlar həmişə öz mənfəətlri üçün höhmət dedikləri kimi bu sözləri də iftira deyirlər. Ləndən radiosu bizim nümayəndələrimiz Tehran dövləti ilə danışıq apardığı vaxtda bizim dilimizcə radioda pəxş edibdir ki, guya biz İrandan ayrılmaq istəyirik, Dehli radiosu da bu sözü təkrar edib. Tehrandə nəşr olunan «Ettela'at» ruznaməsi və sayir ruznamələr də bu sözü ab- tab ilə dərc ediblər.

Bizim xoşbəxtliyimiz buradadır ki, bütün İran xalqı bilir ki, bu cür adamlar haradan ilham alırlar və biganələr bu cür şey'ələr yayırlar ki, Xuzıstanı işğal etməyə söz olmasın. Biz də deyirik: «it hürər kərvan keçər».

Bizim gördüyümüz işlərin sayı çoxdur, hələ dünən iki böyük müəssisə iftıtah etmişik: Birisi mamalıq fakultəsidir, o birisi də İranda nəziri olmayan milli orkestrin açılışıdır. Bunlar söz deyil əməldir və həmişə də əməl sözdən qüvvətli olar.

Bizim gördüyümüz işlərin əsası firqəmizdir, o vaxt firqə mühiti hesaba aldı. Biz xalqın ehtiyacların düşünərək 12 Şəhrivər e`lamiyyəsin yazıb intişar verdik. Biz fikir etdik ki, xalqa dayanmalıyıq. Çünkü mən bilirdim ki, hər bir firqə tək özbaşına iş görəbilməz, xalqı gərək dalınca aparsın. Xalq ona inansın. Biz on iki Şəhrivər e`lamiyyəsin yazıb 12 maddədən ibarət olan süarlarımızı meydana atdıq, İran və Azərbaycan vəz'ıyyətin təşərih etdik, orada böyük məs'ələ Azərbaycanın daxili muxtariyyət məs'ələsidir. Fikir edirdik əgər Azərbaycanın muxtariyyəti olmasa xalqın ehtiyacların tə'min edə bilmərik. Fəqət xalq höküməti xalqın ehtiyacların tə'min edə bilər.

Bir də Azərbaycanın milliyyət məs'ələsidir, bu məs'ələ təza bir məs'ələ deyildir. Hətta əgər məşrutə tarixinə baxsaq, məşrutə fərmanı və telqraflar Azərbaycan millətının adına verildi, lakin onu sürtüb aradan aparmışlar, bunu aradan aparən iki qüvvə idi. Fars mütəəssibləri fikir edirdilər Azərbaycan xalqı özün idarə edərsə onların hakimiyyətinə xələl varid olacaqdır. Ona görə də istədilər ki, xalqın fikirini boğsunlar.

Azərbaycanda olan mürtəcə'lər hərəksdən artıq bizim əleyhimizə çıxırdılar. Çünkü onlar qorxurdolar ki, daha xalqın müqəddəratı onların əlindən çıxsın. Onagörə bizi təcziyəçi adlandırdılar. Bir surətdə ki, biz İrani təcziyə etmək istəmirdik. Əgər bizim daxili muxtariyyətimiz olsaydı İranın mərkəziyyəti möhkəmləşərdi. Bizim e`lamiyyəimizin əsasını təşkil edən İranın istiqlaliyyətidir.

Məşrutəni Azərbaycan xalqı alan zaman mürtəcə'lər deyirdilər ki, Azərbaycan cumhuriyyət təşkil vermək istəyir. O vaxt Tehran qorxurdu, həqiqətdə isə məşrutəni alan Azərbaycan xalqı oldu.

O zamanın əyaləti əncümni indiki əyaləti əncüməninə bənzəmirdi. Onda mərkəzi hökümət əncümən əyalətidən qorxurdu. O zaman qanun əsasını Təbrizə göndərmişdilər ki, Azərbaycan xalqı təsdiq etsin.

Uç dörd nəfərdən artıq olmayan xainlər bizim nehzətimizi boğmaq istəyirdi. Azərbaycan xalqının dilini inkar etməyə çalışırdı.

Halbuki, Azərbaycan xalqının dili və ədəbiyyatı vardır. Dil məsələsi böyük məsələdir. Bunu almaq və mürtəcə'lər ilə mübarizə etmək şəhəmət istəyirdi, biz o şəhəməti göstərdik və qorxmadıq. (gurultulu alqışlar)

Bu bir siyasi məsələ idi. Əvvəl dəfə Tehran bunun mə'nasını başa dümurdu. Ümumu danışlıqlar və sözlər kimi bilirdi. O fikir edirdi ki, bu e'lamıyyə və telqraflar qabaqkı kimi söz halında qalacaq, bunlara cavab vermək istəmirdilər. Deyirdilər bunların muə'llifləri məchul adamlardır.

Tehran bizim əncümən əyaləti məsələsini aradan getmiş bir qanun hesab edirdi. Biz bu ügun onu rəsmi surətdə almağa müvəffəq olmuşuq.

İkinci məsələ dil məsələsi idi. Bu məsələ bizim üçün ölüm dirim məsələsidir.

Dil məsələsi ilə eləyə bilərdik xalqı öz ətrafımıza toplayaq. Ona görə dil məsələsini birinci dəfə ortaya qoyduq. Çalışdıq ki, uşaqlarımızı yad dildən qurtaraq və o tarixçilərə ki, bizim dilimizi aradan aparırdılar və deyirdilər ki, bunların dili yoxdur, bunların dili Fars dilinin şö'bəsidir, biz isbat etdik ki, bizim dilimiz müstəqil bir dildir.

Azərbaycan dili Fars dilinin şö'bəsi deyil, məxsus bir dildir. Bu dili danmaq həqiqəti danmaq kimidir. Bizim içimizədə bir iddə adamlar vardır ki, özü Fars dili bilməz, deyəndə deyir ki, mənim dilim Fars dilidir.

Mən demirəm ki Fars dili pis dildir. Lakin mənim dilim Azərbaycan dilidir. Öz dilini danan Azərbaycanlı xain deyildir nə dir?

Bizim özümüz üçün iftixaratımız vardır. Biz bütün töhmət deyənlər ilə mübarizə edib və onları həmişəlik məğlub etdik. Biz Tehran ilə danışdıqda müvəffəq olduq ki, bütün orta və hətta ali məktəblərdə və idarələrdə Azərbaycan dili ilə yazılsın.

Biz böyük iş görmüşük. İllər boyu kök salan qara təbliğatın üstünə qırmızı xəstə çəkmişik.

Bizim dilimizi nehzətdən qabaq o qədər məhdud etmişdilər ki, teatrlar da Fars dilində aparılırdı. Ona görə də xalq teatra rəğbət etmirdi.

Xalq indi musiqi və teatra çox rəğbət edir. Çünkü indi öz dilində eşidir.

Bizim böyük inqilabı hərəkətimiz xalqı cəlb edirdi. Bizim nehzətimizin milli xasiyyətindən birisi dil məsələsi idi. Bizim nehzətimiz dil vasitəsi ilə dünyada nüfuz və şöhrətə malik ola bildi. Dünya bildi ki, 5 milyonluq bir xalq var ki, öz dilində yazıb oxuyur. Bunu isbat etmək qəhrəmanlıqdır. İndi dünyanın məzlum

millətləri bizə təhsin edirlər və bizə nicat verən bir millət kimi baxırlar. İndi sülh konfransına gələn təkə yaxın şərqdən deyil, bəlkə Əlcəzayir və Tunisdən gələn mətbu'at nümayəndələri də bizim nümayəndələrimizə demişlər ki, onlar bizim böyük işimizi təhsin edirlər. Biz indi hərcür güzəşt etsək də dil məs'ələsində güzəştə keçmərik. Siyasi mübarizə də dalı qabaq getmək olar. Lakin əsas səngəralədən verilsə məğlub olmaq olar. Bizim də dil məs'ələmiz əsas bir məs'ələdir. Buna sərsəri baxmaq olmaz. Müraciətnaməmizədə irəli sürdüyümüz məs'ələlərdən birisi də topraq məs'ələsidir. Biz sə'y etdik ki, tezliklə xalisə yerləri bölək. İndiyə kimi İranın əksəriyyətini təşkil verən kəndlidir. Məşrutə qanunundan istifadə etməyib, maliklər rə'yyətlərin rə'yi ilə vəkil olurdular. Lakin məclisdə onların əleyhinə danışdırlar. Hətta kəndliyə kiçik bir külbə belə vermək istəmirdilər. Bu nehzətdə onlara göstərdik ki, kəndlinin evi yox, bəlkə xalisə yerlərin hamısı onların gərək olsun. Biz bu nehzətdə kəndliləri jandarmların əlindən qurtardıq. Məşrutə inqilabı kəndli üçün heç bir şey ala bilməmişdi, biz onların haqqını aldıq.

Məşrutə qanununda hamı qanunun müqabilində müsavidir. Biz Ona əməl etdik. Ərbab ki, kənddə hakim mütləq idi onun ixtiyaratın məhdud etdik. Jandarmlar ki, ərbabla birlikdə kəndlilərə zülüm edirdilər onları da aradan apardıq. Bizim nehzətimiz kəndlilərin vəz'iyətini hər cəhətdən tə'min etdi.

12 Şəhrivər e'lamiyəsinin mühüm maddələrindən birisi də dərəbəylik üsulunu aradan qaldırmaq idi.

Bizim 12 Şəhrivər süarlarımızın əsərində idi ki, bütün xalq firqəmizin ətrafına toplandı. Biz 12 Şəhrivər e'lamiyəsinə müntəşir edndə onu 48 nəfər imza etmiş idi. Hətta onlardan bir parası da bə'zi bahanalara görə dalı çəkildilər. Lakin 12 Şəhrivər e'lamiyəsi nəşr olunduqdan sonra bizim on min firqə üzvümüz oldu və hizb Tudə və Kargərlər təşkilatı bizə mülhəqq oldular. Bir aydan sonra biz konqremizi təşkil verdik və bu konqre ni yaxşı idarə etdik. Konqre təşkil olanda firqə üzvlərinin sayı yüzminə balıq idi. Bu konqredə bizə 300 sual verdilər. Firqə onların ətrafında müzakirə etdi.

O zaman biz bir tərəfdən azadixahları cəzb edib, bir tərəfdən də dediklərimizi həyata keçirirdik. Bizim bir iftixarımız da bu idi ki, o zaman içərimizədə xain adamlar tapılmadı. Bizim hər işimiz nəqşə üzərində idi. Hətta 21Azər qiyamımız da nəqşə üstə idi. Bir para adamlar da fikir edirdilər ki, biz iş görmürük. O zaman biz ciddiyyət edirdik ki, milli məclisimiz Ləndən konfransından qabaq olsun və elə də Ləndən konfransından qabaq milli hökumətin tə'sisini e'lan etdik. Sonra biz 700 nəfərdən ibarət böyük bir xalq konqresi təşkil verdik. Bu konqredə milli məclis və milli hökumətimizin binasını qoyduq. Beləliklə böyük nehzətimiz müəyyən nəticəyə çatmış oldu.

Biz məclis intixabatında qadınlara seçib seçilmək haqqı verməklə böyük qədəm götürdük. Biz Tehran ilə danışanda da şərt etdik ki, bu qanunu layihə surətində məclisə versin və təsdiq olunsun.

Biz cavanların intixabat hüququnu 27 yaşından 21 yaşına tənəzzül verdik və qanun keçirdik ki, Azərbaycanın məclisdə 42 nümayəndəsi olsun. Bizim iftixar etməli işlərimizdən birisi də əmniyyəti hifz etmək idi. Bu dünyada görünməyən bir işdir. Sonra şəhərlərin abadlığına başladıq və xarubənin qiymətini aşağı gətirdik. Bu işlərimizin nəticəsində bütün xalq bizə tərəffdar oldular. Əgər verdiyimiz vədələri əməli etməsə idik heç kəs bizim firqəmizin ətrafına toplanmazdı. İndi başımız ucadır. Dediklərimizə əməl etmişik. Ona görə xalq bizə inanır və e'timad edir.(alqışlar)

Möhtərəm məsləkdaşlar! Bizim vəzifələrimiz qurtarmayıb biz gərək indi xalqın sə'adətini daha artıq tə'min edək və xalqı fəlakətdən qurtaraq. Çünkü onda deyirdik bizim əlimizdə qüdrət yoxdur. Amma indi ki, bizim əlimizdə qüdrət var, gərək xalqın sə'adətini və xoşbəxtliyini tə'min edək. Burada gərək bir şeyi də fikirimizdən çıxarmayaq ki, bizim nehzətimiz də Tehrandə olan bə'zi azadixah olan ruznamələr məsələn Rəhbər, İran ma, Zəfər və sayırları əvəzsiz olaraq bizə kömək edirdilər.

Demək onlar, bizim nehzətimizin ikinci sütünü idilər. İndi gərək biz onlardan təşəkkür və qədirdanlıq edək və onları düşündürək ki, bizim xalqımız haqşünas bir xalqdır, hər kimsə onun mənfəəti yolunda bir qədəm götürərsə o, onun əvəzində on qədəm götürər. Hər kəs də onun ziddinə iqdəm edərsə xalq ona nifrət göstərər və onu aradan aparmağa çalışar.

İndi bizim qabağımızda iki şüar durur: birisi aldığımız azadlığı qanunu şəkilə salmaq və təşkilatlarımızı genişləndirmək!

İkinci şüarımız azadlıq və demokrasiyayı bütün İranda həyata keçirmək!

(Azərbaycan» ruznaməsi 5 şənbə 13 Şəhrivər 1325-ci il şumarə 1 (290) ikinci dövrə)

Şir u Xurşid Teatrının Salonunda

Təqribən il yarım bundan əvvəl bu salonda İranın bu müharibədən salım çıxıb öz istiqlalını hifz edəbiləcəyini dəlillərlə isbat etmişdim. İndi də o əqidəm baqıdır. Bu xüsusda bir söz ola bilməz. Çünkü dünyanın ən böyük simaları bu xüsusda İran millətlərinə tə'min vermişlər.

Əslən istiqlal mövzuu qabil bəhs bir mövzu deildir. Kimsə onu inkar etmək istəmir. Sabıq demokrat firqəsinin rəhbərlərindən mərhum Müsavat bizə istiqlal sözünü ortaya atmamağı tövsiyə edirdi və deyirdi ki, bu

məs'ələ məşkül və qabil bəhs olduğu vaxt mörvid bəhs olabılır. İran istiqlalı hətmi və qeyriqabil bəhs mövzularındandır.

Mən bu məs'ələni məxsusən irəli çəkdim ki, firqəmizin aydın və aşkar olan süarları müğrizlər tərəfindən suitə'bir olunmasın.

Burada ağayi Pişəvəri havada İran xəritəsini tərsim edərək əlavə edir: Mən açıq deyirəm bizim sözümüz və tələbatımız bu nəqşədən xaricdə deyildir. Biz İran sərhədi daxilində danışıq. Bir dəfə hamı bunu nəzərdə tutursa danışıb anlamaq üçün asan olacaqdır.

Bu məclis mənim ikinci müfəssəl nitqimi xatirə gətirə bilər. O gün mən 16 min Azərbaycanlı tərəfindən məclisə intixab olunmuşdum. Ola bilsin o nitqi eşidənlərdən burada bir çoxları hazırdır. Mən o gün məmləkətin vəz'iyətini nəzərə alıb dedim bir vəkil vasitəsi ilə məmləkəti fəlakətdən qorumaq olmaz. O gün mən çox mütəəssir idim. Zira sadə bir kargər böyük şövq və tə'ssür ilə mənim çiyimdən öpüb «Get səni allaha tapışdırdım. Bəlkə bizim dərdlərimizə çarə edə biləsən» demişdi. Mən bilirdim məmləkətin məxsusən Tehranın hazırkı şəraiti durduqca mən o kişinin arzusunu əncam verməyə müvəffəq ola bilməyəcəyəm. Ona görə mən bu gün xalqa müraciət edib kömək istədim və dedim: Vəkil tək başına heç bir iş görəbilməz: Xalq özü əl- ələ verib öz dərdlərinə çarə tapəmalıdırlar.

Tehrana gedib məclisə varid olduqdan sonra yə's və naümidliyim şiddətləndi. Orada minlərlə telqraflar və təzəllüm əriyələrinin cavabsız qaldığını gördüm: Şövq və həvəs ilə təşkilinə çalışdığımız Azadi fraksiyonuna varid olan şəxslərin çox kiçik və qərəzəmiz məqsədlər dalınca getdiklərini seyr etdim. Bütün məclis və dövlət təşkilatının beş uç muğriz oğru, yalançı və hoqqabaz mürtəcə'lər əlində alət olduğunu bir daha təcrübədə anlamağa müvəffəq oldum.

Bu müşahidat mənim ruhumda böyük tə'sir bağışladı. Bilirdim məclis kürsülərini qəsb edən xainlərlə mənim suyum bir arxa getmiyəcək və hiss edirdim ki, bu yol kəsənlər dəstəsi mənim aralarına girməyimə asanlıq ilə razı olmayacaqlar. Ona görə fürsətdən istifadə edib sözlərimi dedim. Məni 16 min rə'y ilə intixab edib məclisə göndərən Azərbaycan xalqının ehtiyaclarını sayıb söylədim. Sözlərimi böyük bir diqqət və dərin bir sükut ilə eşidib təsdiq etdilər. Lakin təsdiqlər xəyanətlərini gizlətmək üçün qara bir pərdədən başqa bir şey deyildi. Fürsət əllərinə düşən kimi də «Bu Azərbaycanlı rahat oturan adama bənzəməyir bunu buradan uzaqlaşdırmaq lazımdır» deyib e'tibarnaməmlə tülkülərə yaraşan alçaqlıq ilə müxalifət etdilər.

Bununla belə mə'yus olmayıb Cibheyi Azadi ətrafına toplanan azadixahların köməyi ilə mübarizəyə başladıq. Əfsus ki, hərəratlı məqalələr, şiddətli cümlələrimiz tə'sirsiz və cavabsız qaldı. Tehran təkan yedi amma irtica'a doğru, amma xalqların hüququnu ayaqlar altında payəmal etməyə doğru.

Vəz'iyət biləxərə elə bir ağır hal aldı ki, artıq Tehranda oturub məqalə yazmaqdan ya nitq etməkdən bir nəticə olabilməyəcəyini yəqin etdim. Naçar bir il bundan əvvəl təbrizdə uzun uzadı bəhs etdiyimiz məs'ələ ətrafında düşünməyə başladım.

Bu çox sadə bir tədbir idi. Mənim Təbriz məsləkdaşlarımdan çoxusu Tehrandan bir iş çıxmayacağını irəli çəkib dedilər: Azərbaycandan başlamalı, buranı əvvəl islah etməli, Azərbaycan xalqının öz gücü ilə burada milli hökumət vicuda gətirəməliyik. Tehran, irtica'ın başı, istibdadın mərkəzidir. O, ətrafda baş qaldiran bütün hərəkətlərə müxalifdir. Birinci növbədə oradan göz yumub müstəqimən burada iş görməliyik.

Bu fikrərin həqiqəti o vaxt nəzərimdə daha aşkar bir surətdə cümlə etdi ki, dövlətin məsul mə'murları ilə Azərbaycan xalqının təzəllüm və dadxahlıq telqrafları haqqında müzakirə etdim

Məsələn Bəyat dedi, mən radio vasitəsi ilə müraciət etmişəm artıq xalq ə'rizə və telqraf vasitəsi ilə özünə zəhmət verməməlidir. Başqaları daha acı, daha şədidd cavab verdilər.

Sədr dedi, bir telqraf olmasın, min telqraf olsun mən bu kimi boş sözlərə cavab belə verməyəcəyəm.

Bu sözlərin ayri cavabı ola bilməzdi. Gərək xalqa müraciət etmək. Xalqın yumuruğunun gücü ilə azadlığı tə'min etmək! Bu süarla mən Təbriz azadixahlarının təklifi üzrə Tehrandan Azərbaycana hərəkət etdim.

Burada yaxın məsləkdaşlarım ilə bir daha ciddi surətdə İrənin və Azərbaycanın daxili xarici vəz'iyətini təcziyə və təhlil etdikdən sonra bu böyük fikiri əməli etmək üçün böyük müstəqil bir firqə yaratmaq lüzumunu anladıq.

Bu firqə dünyanın tə'qib edib, anlayıb tanıdığı demokrat ünvanının altında olmalı idi. Biz də ünvanı qəbul edib xalqı onun ətrafına toplanmağa də'vət etmək məqsədi ilə keçən düşnəbə günü böyük bir müraciətnamə intişar verdik.

Bu müraciətnamə Azərbaycan xalqının uzun müddətdən bəri hiss etdiyi ehtiyaclar uğrunda mübarizə etdiyi haqq və ixtiyar üzərində yazılmışdır.

Biz Azərbaycan xalqının azadlıq yolunda apardığı mübarizə tarixini unuda bilmərik. Tehəran irtica'ı Azərbaycana böyük zərbələr vurmuşdur. Biz orada kök salmış istibdad rejimindən heç bir umud gözləyə

bilmərik. Tehran Azərbaycanın həmişə fişar altında qalmasına çalışmışdır. Orada hökumət sürən xain ünsürlər bizim başçılarımızı məhv və nabud edib milli gururumuzu sindirmaqdan bir an belə sərfnəzər etməmişlər.

Azərbaycan xalqının böyük sərdarı Səttarxanın xainanə bir surətdə Tehrana çəkilib öldürülməsi hənuz unudulmamışdır.

Müstəbiddlər Səttarxana müdaxilə etməyi böyük bir günah hesab edib onu Ətabək Bağında mühasirəyə saldıqları günlərdə Tehranın küçə, xiyaban və evlərinə belə Bəxtiyarı tufəngçilərinin əlilə xalqın malı, canı və namusu tapdalanırdı. Mərkəz isə onları tənbeh etmək əvəzində xanlarını vizarət və sədarətə mənsub edirdi.

Tehran həmişə Azərbaycan adından vəhşət edib o adı ağzına alanlarla biyrəhmanə rəftar etmişdir. Buna Sərdar Millidən sonra Azərbaycanın iftixarı olan mərhum Şeyx Məhəmməd Xiyabanı haqqında gördükləri haqsızlıqları şahid göstərmək olar.

Mən şəxsən onun qatılı Hacı Müxbirülsəltənənin e'tibarı təsvib olan gun məclisdə bir ruznamə müxbiri siftilə hazır idim. O gün İran azadixahlarının qeyrətli nümayəndəsi mərhum Süleyman Mirza bu alçaq xayinin e'tibarnaməsi əleyhinə e'tiraz etdi. O çox hərəratli bir surətdə mərhum Şeyxin İran azadlığı yolunda göstərdiyi fədakarlıqları sayıb söylədi və Hacı Müxbirülsəltənə utanmadı, tiribun dalına gedib dedi: «Doğrudur mən onu öldürdüm lakin, bu böyük bir xidmət dir. Çünkü Xiyabanı məmləkətə xəyanət edirdi».

Azərbaycan qəhrəmanlarının qanı ilə qurulan Məclis Şura bu cəlladın e'tibarnaməsini qəbul edib millət nümayəndəsi adlandırdı. Sonra da bu xayın Rizaxan əmriylə on sənədən artıq İran dövlətinin rəisi oldu. Bu onun elədiyi xianətinə padaş və zəhmət haqqı idi.

Tehran bu işi görməklə Azərbaycan naminə danışmağı böyük bir xəyanət hesab etdiyini sübuta yetirdi. Şeyxi çox gözəl tanıyırsız, çoxlarız onun mə'nalı nitqlərini eşitməyə müvəffəq olmuşsuz. Mən sizdən soruşuram o İrana hansı xəyanti rəva görmüşdü?

Mən o vaxt «Həqiqət» ruznaməsində bir Azərbaycanlı kimi məclisin bu xainanə hərəkətinə şədid bir surətdə e'tiraz edib «Sizin xain adlandırdığınız məzarlar qarşısında tə'zim etməyi biz iftixar bilirik», kimi cəsuranə ibarət yazmaqla içərimdə şö'lələnməkdə olan milliyyət hissini təskin etməyə çalışdım.

Əcəba! Şeyxin xəyanəti və günahı Azərbaycanlı adı daşımaqdan başqa nə olabilərdi?

Mərhum Mirza Kuçuk Xanın Tehran haqqında çox acı bir sözü xatırıma gəldi. O deyirdi: «Tehran abad olmaq üçün bütün İran bərbad edilmişdi. İran abad olmaq üçün Tehranı bərbad etmək lazımdır». Mən bu sözü təsdiq edib Tehranı dağıdıb ortadan qaldırmağı tövsiyə etmirəm. Lakin bu sözdə bir doğruluq vardır ki, o da

Tehrana xaricdə baş qaldıran azadlıq hərəkatları onların meydana sürdüğü böyük siymaları əleyhinə apardığı cəlladanə siyasətdən ibarətdir.

Həmin Mirza Kuçik Xanın özü də çox vəhşiyana bir surətdə öldürülüb onun başı İran azadlığının ğəddar düşməni olan Rizaxana töhfə göndərildi.

Azərbaycanın xalq və qəhrəman oğullarından Xorasanda qiyam edən mərhum Kolonel Məhəmməd Təqi Xan ilə də bu cinayəti işlətməkdən sərfənzər etmədilər.

Bunların hamısı göstərir ki, Tehranda kök salmış irtica' və istibdad qüvvəsi xaricdə vicuda gələn azadlıq hərəkatlarını yatırmaq işində heç bir cinayətdən geri dormayacaqdır.

Bu cinayətlərə xatimə vermək üçün oranın qüdrətini məhəlli və milli ixtiyarlar vasitəsi ilə sındırmaq lazım gəlir.

Bu işdə Azərbaycan həmişə olduğu kimi indi də pişqədəm olmalıdır. Tehrandan azadlıq ummaq böyük iştibahdır. Orada azadlıq mübarizəsi aparən dəstələrin əl qolları bağlanmışdır.

Təbi'idir, Rizaxan yıxılan gün biz istədiyimiz milli hökuməti vicuda gətirə bilməzdik. O vaxt inqilabdan bəhs edənlərin cavabında mən «Ajir» ruznaməsində bu işin qeyri mümkün olduğunu isbata çalışmışdım. O gün milli hərəkat və inqilab cərəyanını idarə etməyə qadir bir siyasi firqə yox idi. Rəhbərsiz inqilab nəticə verə bilməzdi. Amma indi vəz'iyət tamamilə dəyişmiş uç ill yarımlıq mübarizədə təza qüvvələr və möhkəm siyasi cəm'iyətlər meydana çıxmışdır.

İndi mən inqilabdan bəhs etmək və onu ortaya sürmək fikirəində deyiləm. Mən istəyirəm deyim ki, bu gün xalqımız əgər öz haqq və ixtiyarını almağa iqdam edərsə onu əməli etmək imkanı vardır.

Mərkəzi işğal etmiş istibdad hökuməti özünün ləyaqətsizliyin artıq isbat etmişdir. Məclis Şuradan heç ümid gözləmək olmaz. Orada yer tutan müstəbidlər sənədən artıqdır ki, sadə bir qanun keçirməyə müvəffəq olmamışlar.

Məşrutə və milli hökumətin vicuda gəlməsi birinci növbədə məmləkətin büdcəsini yə'ni dəxl - xərcini tə'yin etməkdən ibarətdir.

Fəransanın inqilabı kimi bizim məşrutə inqilabı da bu məs'ələni həyata keçirmək yolunda vicuda gəlmişdir.

Bizim ondördüncü məclisimiz isə bu məs'ələni həll etməyə qadir olmamışdır. İndi alınan maliyyatlar və sərf edilən pulların hamısı qeyri qanunu və oğurluq hesab olunur.

Mənim vətənpərəst tanıdığım əşxasdan biri deyirdi ki, sən nitqlərinin birində qanuna ehtiram edib ona tabe` olmaqdan bəhs etmişdin.

Mən bunu inkar etmirəm. Qanun möhtərəmdir. Qanunsuz bir ölkədə ədalət, əmniyyət, insaniyyət ola bilməz. Vəli qanun hər iki tərəfdən möhtərəm tutulmalıdır.

Fəransa inqilabının böyük mütəfəkkiri Jan Jak Ruso özünün məşhur əsrlərinin birində belə deyir: «Peyman iki tərəfli olmalıdır, o, bir tərəfdən pozulsa, ikinci tərəf onu saxlamağa məcbur deyildir».

Rusonun nəzərində qanunlar xalq ilə dövlət arasında mütəqabil qərardan başqa bir şey deyildir. İndi bizim hökumətimizin başında duranlar və məclisimizin əksəriyyətini təşkil edənlər özlərinin qoyduqları qanunlar və yazdıqları qəraradları pozub ayaq altına salmışlar. Ona görə biz o qanunları ləğv edilmiş hesab etməyə məcburuq.

Bundan əlavə onlar həmişə qanunu özləri üçün bir aləti məl`əbə qərar vermişlər. Hər vaxt azadlığı məhv etmək xalqın haqq və ixtiyarını ayaqlamaq lazımsə, onları meydana çəkib istifadə etməyə çalışırlar. Xalqın nəfəinə lazım olan qanunlar isə yaddan çıxarılıb arşivlərə verilmişdir.

Dostlarımdan biri Yəzdlilərin bir məsəlin yazmışdı: Güya Yəzd şəhərində yalançı bir rövzəxan varmış ki, mənbərə çıxdıqda qəşş edib arvatların üzərinə düşərmiş. Yəzdlilərdən biri axırda cana doyub demişdi: «Axund, mən nemiyyədənəm həmişə betərəfe bibi çəra qəşş mikoni?»

İndi bizim dövlət adamlarımızda qəşş edndə həmişə bibinin üstünə düşürlər. Yə`ni həmişə zalımanə qanunları meydana çıxarırlar. Adılanə qanunlardan heç bir əsər görmürük.

Biz Azərbaycanlılar qanunların əsasını və rişəsini böyük qurbanlıqlar bahasına almışıq. Mərkəzi hökuməti özlərinin ata - babadan qalma irsi hesab edən xainlər onu əmələn silib, süpürüb gizlətmişlər. Bizim haqq və ixtiyarımızı tə`min edən əyalət və vilayət əncümənləri qanunundan çox ildir bir əsər yoxdur. Mənə qanundan danışan ağadan buna cavab istərdim. Onun boş boğazlıqdan başqa bir hərbesi olabilməz.

Biz həqiqəti açıq - aydın bir surətdə xalqa göstərməliyik. Bizim meydana atdığımız şüarların əsasını da qanun təşkil edir.

Biz millətlərin və xalqların ixtiyarını təmin etmiş qanun əsasını diriltəmk yolunda mübarizəyə başlamışıq. Qanun əsası, əyalət və vilayət əncüməni olmasa quru mə'nasız bir kağızdan ibarət ola bilər.

Qanuna ehtiram edib onu müqəddəs saydığımız üçündür ki, biz birinci növbədə ən böyük, ən əsas qanun - yə'ni əncümən əyaləti məs'ələsini həyata keçirmək istəyirik.

Mən bu sözləri fəqət indi burada deməyə başlamamışam. Bir neçə gün fürsətdən istifadə edib hazır olduğum Məclis Şurayı Milli də bundan daha şədid bir ləhn ilə çıxış edib nümayəndə adı daşıyan yalançı pəhləvanlardan bu xususta ciddi iş tələb etmişdim. Halbuki, onların bir qədəm belə xalqa doğru gəlmələrinə ümidim yox idi.

Dediyim kimi içərimizdə fars məsəli mocibincə «aşdan isti kasalar» (kaseyi əz aş dağtər) adamlar az deyildir. Dünən onlardan biri mənə irad edirdi ki, «yənə yazırsız Azərbaycana dövlət tərəfindən əhəmmiyyət verilmir, yənə deyirsiz Azərbaycandan alınan vergilər ora məsrəf olunan büdcədən çoxdur. Azərbaycan Tehrana elə bir böyük vergi vermir, biz gərək Tehrandan təşəkkür edək ki, bizə çox yaxşı baxır. Əgər Tehran olmasa biz acımızdan ölərək».

Bu adamın ağına mənim şübhəm yoxdur. Lakin ləcbazlıq və höccət ilə öz yalan və müğrizanə sözlərini xağa təhəmil etmək görürsüz insanı nələr deməyə vadar edir?

Bu naxələf adama mən dedim: Aya bilirsənmi ki, iyirmi il tamam Rizaxan Azərbaycanlıya batmanı dörd qirana aldığı qəndi 18 qirana yedirdi? Aya anlamaq istəmirsən ki, Azərbaycanın zəhmətkeş dul arvadları bir qutu kibrit aldığı zaman bir riyalın uçdə ikisini maliyat verir? Həqiqət acıdır, lakin onu söyləməliyik. Mən məclisdə açıq surətdə dedim ki, «Bunu mən dəqiq hesab nəticəsində isbat edə bilərəm». Azərbaycan xalqına ma'arief büdcəsindən verilən pul adam başına təqsim edilərsə onu göstərən bir vahid tapmaq olmaz. Mən onu kibritə təbdil etdim. Nəticə bu çıxdı ki, hər bir nəfərə bir kibrit çöpündən az pay düşür.

O kor və kar adam o qədər xalqdan uzaqdır ki, bizim milli dəbistanlarda çalışan amuzgarlarımızın ayda otuz tümən hüquq alıb 12 saat çalışmalarından xəbəri ola bilmir. Ölsə də öz fəsaht və bəlağətinə o qədər məğrurdur ki, gündən aşkar olan bu həqiqəti inkar etməyə çalışır.

Təbi'idir. Biz bu kimi fasid, ləcuc və fitnəcu adamların sözünə qulaq asıb öz tutduğumuz yoldan qayıtmalı deyilik. Mən ona dedim biz çalışıb məqsədimizi əldə edəcəyik. Əgər sən doğru deyirsən buyur düş qabağa, baxaq nə iş görəcəksən.

Bu kimi boş boğazlıqlara biz əhəmmiyyət verə bilmərik. İş və fəaliyyət lazımdır. Söz, ibarət və boşboğazlıq xalqı yorub mə'yus etmişdir.

Bizim görməli işimiz çox sadədir. Əvvəl şəhərimizi islah etmək üçün intixab etdiyimiz şəhər əncümni işə başlamalıdır. Tehran bizim bu sadə və təbi'i haqqımızı belə payəmal etmək istəyir. Neçə aydır ki, şəhər əhli öz evini abad etmək, öz mədəni və məhəlli işlərini yoluna salmaq üçün əncümən intixab etmişdir. Lakin vizarət keşvər onu hətta zalımanə və qanun əsasının ziddinə olan Pəhləvi qanunu ilə də təsdiq etmir.

Nəticədə şəhər köhnə qəbristan halına düşmüş onun küçə və xiyabanlarında gənd və kəsafət başdan aşmaqdadır.

Dünyada demokrasi namı daşıyan heç ölkə yoxdur ki, oranın şəhrdarı işlərinə dövlət müdaxilə edə bilsin. Rizaxanın vicuda gətirdiyi bu mənhus səddi sındırıb şəhər əncüməni işə başlamalı və şəhəri xərabazar halına düşməkdən nicat verməlidir.

Biz, su məs'ələsində gördük ki, sadə bir surətdə intixab etdiyimiz komision şəhərin mühüm məhəllələrini bir neçə gün sü ilə tə'min edəbildi. Əgər bu iş idamə verilərsə böyük nəticələr əldə edilə bilər. Ayrı işlər də belədir. Gərək himmət edib işə girişmək. Tehranın xainlər əlində olan vizarətxanalarından bir dfə'ə umudu kəsmək lazımdır. Bundan əlavə mürtəce'lərin vicuda gətirdiyi şəraitin tə'sirlərindən bütün İran hərc - mərc halındadır. Mazəndaran və Gürganda olduğu kimi, İsfahan, Şiraz və sayir cənubu şəhərlərdə aşub və şurişlər baş qaldırmışdır. Tehranın özündə belə şuluqluğun qarşısını almağa dövlət qadir deyildir. Hökumət nizamı olduğuna baxmayaraq gecə saat ondan sonra şəhərdə görünmək qadağan edilmiş, lakin xalqın mal- canını hifz etmək mümkün olabilməmişdir.

Belə bir zamanda Azərbaycan demokrat firqəsi özünün böyük müraciətnaməsi ilə fəaliyyətə başlamışdır. Bir həftədən az olmayan bu müddətdə şəhərimizdə və bütün Azərbaycanda dərin bir sükut his edilir. Xalq bir mərkəz siql, bir pənahgah tapan kimi olmuşdur. Əmniyyət ümumunu təhdid edən hərəkətlər susdurulmuş, şuluqçu ünsürlər iskat edilməyə başlamışdır.

İndi Azərbaycan əmniyyət və aramış cəhətdən İranın ayri yerlərinin hamısından qabaqdır. Firqə bu müvəffəqiyyəti falinik hesab edib, götürdüyü sülh və əmniyyəttələblik siyasətini tə'qib edəcəkdir.

E'lamıyyəməiz ətrafda olduqca dərin tə'sir buraxmışdır. Düşmənlərimiz, məxsusən, Tehrandə İran xalqlarının hüququnu ayaqları altına alan müstəbidd ünsürlər oxuyub titirəməyə başlamışlar.

Biz böyük bir firqə yaratmaqla dünyaya sabit edəcəyik ki, öz evimizi yabançı olmadan idarə etməyə ləyaqət və qüdrətimiz vardır. (gurultulu alqışlar)

Firqəmizin barəsində mən çox müfəssəl mə'lumat vermək istəmirəm. Bu qədər deməliyəm ki, müraciətnaməmizi hətəmən oxumuşsuz, onun bütün Azərbaycanda böyük tə'siri olduğu bundan bilinir ki, İrani başdan- başa bürümüş olan şuluqluq və hərc- mərclikdən burada heç bir əsər yoxdur. İstər şəhərlərdə, istərsə də kəndlərdə xalq firqəyə e'timad edib onun meydana atdığı əmniyyət süarını çox hüsn təvecehlə istiqbal edir. Azərbaycan indi tufanlı dərya kimi təlatümdə olan İran məmləkətində sakit və aram bir cəzirə halındadır.

Tehranda isə müraciətnaməmiz bomb kimi səslənmişdir. Onun orada çox az bir miqdarda intişar edilməsinə baxmayaraq çox səri bir surətdə xalqın nəzərini cəlb etmişdir. Onun təsiri elə özünü zor ilə İran xalqına təhmil edən Sədr kabinəsi mütəzəzil olmuş, irticam alçaq nökrəri olan nümayəndələr əl ayaqlarını itirmişlər.

Çox ehtimal var ki, vurduğumuz böyük zərbənin əsərində Sədrin kabinəsi süqut edib, onun yerinə müvəqqəti olmaq üzrə bir muhəllil və ya azadixah kabinə gətirsinlər. Lakin bu uşaq aldadan tədbirləri bizi ilğfal edə bilməz. Bir günlük, beş günlük üçün yox, həmişə azadlığı tə'min etmək üçün burada vicuda gətirməyə başladığımız mərkəzi siql saxlamalı, onu mərkəzdə məhv etməyə çalışan müstəbiddlərin başı üstündə möhkəm bir yumruq kimi tutmalıyıq.

Bundan əlavə, firqəmiz işə başladıqdan sonra vicuda gələn əmniyyət və aramlıq göstərdi ki, xalqımızın özünü idarə etməyə ləyaqəti vardır.

Məramnaməmizi hənzuz intişar verməyə fürsətimiz olmamışdır. Çox tez bir zamanda çağrılan firqə konqresində onu təsvib edib ümumun nəzərinə təqdim edəcəyik. Lakin əsas məqsədlərimiz xalqdan gizli deyildir. Onu biz müraci'tnaməmizədə sadə bir dil ilə yazıb göstərmişik.

Biz birinci növbədə əmniyyət, ondan sonra milli hərəkətimizi idarə və İran azadlığını tə'min etmək üçün əncümən əyalətidən ibarət olan bir mərkəz siql vicuda gətirməliyik.

Firqənin işi başqadır. Onu, dövlət və hökumət yerinə qoymaq olmaz. O, xalqın gözünü açıb möhkəm bir intizam altına çəkmək, o vasitə ilə ümumun mənafeini tə'min etməyə çalışır. Xalqın hüququ, fərdi və ictimai işlərini idarə etmək dövlət təşkilatının işidir. Bu təşkilat iyalət və vilayət əncümənləri şkilində ola biləcəkdir.

Əncümənlərin ixtiyaratı çox vəsi'dir. Onlar bütün dövlət idarələrinin işlərinə yetişə bilər və əyalətin malı, fərhəngi və behdaştı məs'ələlərini müstəqil bir surtdə müzakirə edib bu xüsuslarda ciddi tədbirlər görə bilər.

Qanun əsası bütün İran xalqları və əyalətləri kimi, Azərbaycan xalqına da bu ixtiyarı vermişdir. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan əncüməni İranın məşrutə tarixində böyük rol oynamışdır. O, əncümdə şirkət edənlərdən ağayi Rəfi'i (Nizamüldövlə)nin xoşbəxtanə burada təşrifləri vardır. Özləri də firqəmizin mü'əssislərindəndirlər. Aqayi Müstəşarüldövlə də bu tarixi əncümnin üzvlərindəndir.

Bu simalar biz Azərbaycan xalqının aldığı böyük haqq və ixtiyardan diri şahid və möhkəm dəlil və mədrəkdirlər.

Burada böyük bir həqiqəti sizə gərək deyim. Bu mə'rufdur, deyirlər: «Haqqı almaq lazımdır, onu verənməzlər».

Mənim əqidəmə görə, bu kamil bir şüar deyildir. Mən deyirəm haqqı almaq şayəd ki, asan bir işdir. Onu saxlamaq şərtidir.

Əgər bizim qəhrəman məşrutəxahlarımız bu nüktəyə təvəccəh edib ilğfal olmasaydılar, indi Azərbaycan, bəlkə İran tamamilə dünyanın ən azad, ən demokratik məmləkətlərindən biri olmuş və düçar olduğumuz fəqər, fəlakət, aclıq və səfalət qabağımıza çıxmamışdı.

Azərbaycan xalqı qırx il bundan əvvəl təşkil etdiyi əncümən əyaləti vasitəsi ilə özünün siyasi rüşd, və iste'dadını sübut etmişdir.

Firqəmiz bu iste'dad və ləyaqəti dünyaya sabit edib onun qabağına çıxarılan mani'ələri ortadan qaldırmalıdır.

Demokratlıq ən mütərəqqi və ali bir fikirdir. Biz onu tam mə'nasıyla həyata keçirməyə çalışmalıyıq. Biz var qüvvəmiz ilə çalışacağıq ki, millət əfradının hamısı dövlət işlərinə müdaxilə edəbilsin və hər bir fərdin iradəsi məmləkətin müqddəratında müə'ssir olsun.

Bundan əlavə, qabağımızda böyük islahat durmuşdur. Əvvəli kəndli ilə ərbaqlar arasında tövliid olmuş ixtilafı adılanə bir tərz ilə həll və rəf' etməliyik. Sonra fərhəng və behdaşt məs'ələsi bizcə ən böyük məs'ələlərdəndir. Fərhəng və behdaştızsız bir millət öz istiqlal, həyat və azadlığını saxlaya bilməz.

Mən keçmiş nitqlərimin birində hənuz Fəransa, Aləman qüvvələrinin işğalı altında ikən həmin bu yerdə firəng millətinin yaşayıb azad bir surətdə öz həyatını idamə verəcəyini pişguluq etmişdim. Bu peyğəmbərlik deyil idi, mən o mədəni millətin fərhəngindən, tarixi mübarizələrindən, bilik və behdaşta olan təvəccəhindən kamilən xəbərdar idim.

Bizim arzularımızdan ən böyüyü ümum xalqın savadlanmasıdır. Savadlı və sağlam xalq heç vaxt zülüm və fişara təhəmmül etməz. İnsanlarla heyvanlar arasında olan böyük fərq də bundan ibarətdir.

İnsan ictimai bir məxluqdur. O tək öz başına yaşarmır və onun məqsədi fəqət şəxs'i həyatını tə'min etmək deyildir. Bəşər ictima üçün yaşayır. Ona görə ictima'nın mənafe'ini şəxsi mənafe'indən yuxarı tutmalıdır.

Hərəkət öz başını saxlamaqdan üçün yaşasaydı, dünyada böyük simalar, fədakar qəhrəmanlar və öz canlarını vətən və millət yolunda fəda edən rəşid insanlar tapılmazdı. Bu fədakarlıq fəqət bilik, fərhəng, təşkilat və əxlaq nəticəsidir. Biz gərək cəmaətin mənafe'ini öz şəxsi mənfəətlərimizə tərcih verməyə adət edək və bu vasitə ilə xalqımızı fəlakətdən qurtaraq.

İftixar, mal və mikənt şəxsi yaşayışda deyildir. Dünyada başı uca adamlar ümumən xalq xadimləri olmuşlardır, cavanlarımızı bu ruhda tərbiyə etməliyik. İftixar, şərəf qazanmaq istəyirsən xalqa xidmət etməlisən. Bunu gərək hamı bilsin və bu yol ilə qazanılan şərəf və iftixarın məzəsini anlasın.

Biz tarıxdan çox danışa bilərik. Keçmişimiz də iftixarla doludur. Lakin bu kifayət etməz. İftixar və şərəfəti özümüz öz əlimizlə kəsb etməliyik. Sə'dinin həkimanə sözü bizə dərs ibrət olmalıdır.

Miyrase pedər xahi, elme pedər amuz

Kin male pəeər xərc təvan kərd be dəh ruz

Biz ata- babamızın gördüyü işləri özümüzə sərmaya qayırıb onu xərcəyib qurtarmayaq. Bəlkə şücaət, rəşadət və fədakarlıqda onlara təqlid edib getdikləri yol ilə gedək, onların qazandıqları iftixar və şərəfətə nail olaq.

Bizim fikirimizi məşğul edən məs'ələlərdən birisi də dil məs'ələsidir. Bu, biz Azərbaycanlılar üçün çox mühüm və əsası məs'ələlərdəndir.

Fərhəng məs'ələsini biqeydlik ilə başdan salmaq olmaz. Çünki millətlərin həyatı ona bağlıdır. Bədbəxtanə bu günədək məmləkətimizi idarə edənlər bu mövzuu sərsəri sayıb ona əhəmmiyyət verməmişlər.

Bundan əlavə, Azərbaycanın fərhəng ma'arif mövzuunda məxsus bir vəz'iyət vardır. Əhalımız qərnlərdən bəri müəyyən bir dil ilə danışmaqdadır. Bu dili sadə qaba tədbirlər ilə əvəz etməyə çalışanların əllərində qane' edici dəlilləri yoxdur.

Altı yeddi yaşında təzə dil açmış uşağa yabançı bir dili təhəmil etmək cinayətdir. Tə'lim tərbiyə ilə məşğul olanlar əksər Azərbaycanlıların əsəbilibini bunda görürlər.

Anadilində yazıb oxumağı qadağan etmək fərhəng təkamülün qabağını almaqdəmdir.

Beş milyonəndan ziyadə kənd və şəhərlərdə yaşayanlarımız qalsın, hətta məhəlli məktəblərdə təhsil edənlerimiz belə ömürlərinin axırına qədər fars dilini düzgün tələffüz etməyə qadır deyildirlər.

Rizaxan iş başına gəlib Azərbaycanı parçalamaq siyasətinə başlamadan əvvəl Azərbaycanda milli teatrlarımız səri' bir surətdə tərəqqi etməkdə idi. Xalq, arvad və kişi tamaşalarda kəmal meyl ilə hazır olub hünərvərlərimizin əsərlərin seyr edir və bu vasitə ilə əxlaq və mə'nəviyyət cəhətdən millətimiz tərəqqi etməkdə davam edirdi. Fəqət məcburən teatrimiz fars dilinə təbdil edilən kimi nümayiş salonları

mız bağlanmağa məcbur oldu. Çünkü xalqımızın əksəri bu dili anlamağa qadır deyildi.

Dili vətənpərəstliyə müxalif görənlər vaqi'ən cahıl adamlar gərək olsunlar. Çünkü bu işin təzəliyi yoxdur. Hənzür indi də məscidlər və mənbərlərdə vaizlərimiz xalqın anladığı Azərbaycan dilində və'z edib diyini vəzifələrini əncam verməyə də'vət edirlər. Biz Azərbaycan dilinin müxaliflərindən soruşuruq, bu işdə nə pislik vardır? Nəyə bir dilədən mənbərdə istifadə etmək olur, amma mədrəsələrdə olmur?

Vangəhi Azərbaycan dilində yazıb oxumaq məs'ələsinin təzəliyi yoxdur. Qırx neçə il bundan əvvəl İran fərhənginin iftixarı sayılan Mirzə Həsən Rüşdiyə Təbərizdə təşkil etdiyi mədrəsənin ilbtidai dövrəsini ana dilində tədris etmişdir. Onun o tarixdə tə'lif və nəşr etdiyi dərs kitabı əlimizdədir. Bundan əlavə, burada yazıb oxumağı ana dilindən başlayanlar az deyildirlər.

Əşitdiyimizə görə ağayi Fiyuzat və ağayi doktor Rizazadə Şəfəq də bu dildə Azərbaycan məktəblərində vaxtında dərs demişlər.

Bundan əlavə, mən kəndlərdə və xırda şəhərlərdə müəllimlər gördüm ki, fars dilini əbədən bilməyən kəndli və əsnafa bu dildə fərhəng mövzuunda nitq edirdilər.

Məxsusən Salmasda bu gülünc işin lap qabarıq şəkilini keçən il görməyə müvəffəq oldum. Mən Salamas sözünü məxsusən işlətdim, çünkü bizim şahpur Ə'lirzaya iradətimiz yoxdur. Şahpur sözü onun əxlaqı cinayətlərini nəzərdə mücsəm edir. Səttarxan xiyabanının da Pəhləvi adlanması qulaqlarımızı xəraş edir, ruhumuzu incidir. Təbrizdə Azərbaycanlıni qurbanlıq qoyunu kimi parçalayan Rizaxan Pəhləvi adına xiyaban ola bilməz. Onu Təbriz əhalisi öz milli qəhrəmanı Səttarxan adına adlandırmışdır. Postxanamız bunu bir dəfə

bilməli, Pəhləvi adına gələn məktubları geri qaytarmalıdır. Təbrizdə Pəhləvi xiyabanı yoxdur. Böyük xiyabanımız böyük Sərdarımızın adınadır. O belə gərək məşhur olsun.

Axırda təkərrar edirəm, biz İranın istiqlalına kamilən əlaqəməndik. Onun bir qarış toprağını ayrı bir ölkəyə vermək fikri abəda meydanda yoxdur. Bizim istədiyimiz qanun əsasının bizə verdiyi daxili haqq və mədəni xudmuxtariyyətdən ibarətdir. Dil məs'ələsi də bunun cüzdür.

Biz müraciətnaməmizdə dediyimiz kimi öz evimizin işlərini özümüz idarə etmək fikirindəyik. Ondan ötrü var qüvvəmizlə çalışacağıq.

Zor ilə İran xalqlarını əsarətdə saxlayanlar bunu bir kərə düşünməlidirlər...

(Azərbaycan» ruznaməsi yekşənbə 25 şəhrivər, şumarə 4, düşnəbə 26 şəhrivər, şumarə 5, 3 şənbə 27 şəhrivər, şumarə 6, 4 şənbə 28 şəhrivər, şumarə 7, 5 şənbə 29 şəhrivər, şumarə 8, yekşənbə əvvəl məhr şumarə 10, düşnəbə 2 məhr, şumarə 11, səsəşnəbə 4 məhr, şumarə 12, -1324 cü il, -2 ci dövrə).

Təbriz Şəhərinin Fəallar Cəlsəsində

Azərbaycan xalqı 12 Şəhərvəri hər gün tarixi dəqiqələr keçiribdir. İndi bir aydan artıqdır ki, xalqımızın nümayəndələri Tehrandadırlar. Onlar Azərbaycan ilə mərkəzi dövlət arasında imzalanan müvafiqətnamənin nə cür həyata keçirilməsi və təkmili barəsində danışıq aparırlar. Bu müvafiqətnamənin bəzi maddələrində müvafiqət hasil olub vəli bəzisi qalır. Görünür, məsələ çox sadə deyil. Bizim ilə dövlət arasında gedən müzakirə çox dərin və müşğul bir məsələdir. Bu irtica ilə azadlıq məsələsidir. İrtica cürbəcür vəsilələrlə çalışır ki, Azərbaycan nehzəti və onun sayəsində vücuda gələn və bütün İrana sirayət etməkdə olan nehzət və islahatın qabağını alsın. Azərbaycan durduqca mürtəce ünsürlər hakimiyyət sürə bilməyəcəyini özələri də bilirlər. Vəli bunu bəziləri ələni deyirlər, bəziləri yox, əvvəl dəfə Biz Tehran ilə müzakirəyə başladıqda Xuzistan məsələsini araya atdılar, onlar deyirlər, əgər Biz Azərbaycana bu haq və imtiyazları versək. Xuzistan da istəyəcək. İrticai mənbələr bu yol ilə bizim nehzətimizə maneçilik törətəmək üçün Xuzistanda cürbəcür təsəbəbüslər edirlər, Ərəblər ittihadıyəsi vücuda gətirirlər. Bu yalançı ittihadıyə Ərəb dövlətlərinə şikayət və Xuzistanı İrandan ayırmaq və Ərəb məmlkətlərinə yapışdırmaq istəyir. Eyn halda bizi təziyə tələb göstərmək istəyirlər. Lakin bizim heçvaxt İrandan ayrılmaq şüarımız olmamışdır. Biz hərnə istəmişik İran daxilində istəmişik. Bizim düşmənlərimiz Azərbaycan nehzətini aradan aparmaq üçün Xuzistanı İrandan ayırmaq istəyirlər.

Düşmənlərimizin gətirdikləri bahanalara və Xuzistan məsələsini ortaya atmaq, siyasi macəraculuqların sadəcə bir təzahürüdür. Onlar demək istəyirlər ki, siz Azərbaycan nehzətindən sərfnəzər edin, yoxsa Xuzistan İrandan ayrılacaqdır. Bundan əlavə Tehranda cürbəcür dəstələr var ki, bunların sözləri ayrı vəli hədəfləri birdir. Biri bəydir ki, Azərbaycanı hədələmək üçün Azərbaycan nümayəndələri ilə müzakirə getdiyi halda deyirlər ki, Azərbaycanda hələ də yer bölgüsü davam edir, gərək Azərbaycan yer bölgüsü və torpaq məsələsindən sərfnəzər etsin. Halbuki Azərbaycan nehzətinin demokratik bir nehzət tanınmasının bir dəlili də torpaq məsələsinin xalq nəfəsinə, kəndlilərin nəfəsinə həl edilməsidir. Artıq yer bölgüsü qurtarıb gedibdir və bu isə Azərbaycan xalqının müəlləm bir haqqıdır. Biz heçvaxt kəndçiyə deyə bilmərik ki, aldığı yeri geri qaytar. Dedim yer bölgüsü qurtarıb, o yerlər ki, Azərbaycan xalq düşmənlərinin yeri idi və habelə xalisə yerlər bölünüb qurtarıb və bu məsələ həl olubdur. Bu məsələni araya atanlar heç bir iş görə bilməyəcəklər. Kəndli bizim nehzətimizin möhkəm dayağıdır. Dünya milli və ictimai məsələlərini layiqincə təşrih edən ictimai şəxslərdən biri deyir: Milli demokratik nehzət kəndli və kənd nehzətidir. Vəqti Biz deyirik milli nehzət, bu da kəndli nehzəti deməkdir. Mən ümid edirəm ki, bir vaxt gələcək İran xalqı da Azərbaycan xalqı ilə birlikdə torpaqları qəsb edən və İrani tərəqqi dən saxlayan böyük feodalların kökünü kəsib aradan aparacaqdır. (gurultulu alqışlar).

Qabaqda dedim, indi danışıqlar bir qismətdə müvəffəqiyyətlə davam edir. Vəli ayrı qismətdə tamam olmayıbdir, irticai qüvvələr cürbəcür yollar ilə dövlətdə nüfuz və təsir edirlər... Axır zamanda İranın başqa yerlərində əmələ gələn tövtiələr dövlətin başını qarışdırmaq üçün iqdamlar edirlər. Bucür iqdamlar da mərkəzə təsir edib, qoymurlar mərkəzi dövlət Azərbaycan xalqının istədiklərini tamam rizayət ilə həl etsin və istəyirlər belə göstərsinlər ki, dövlət böyük xətrə ilə müvəcəh olduğu üçün Azərbaycan məsələsini tamamiylə həl etməyə qadır deyildir. İndi nümayəndələrimiz Tehrandadırlar və onların iftixarına cürbəcür qonaqlıqlar və cəşnlər təşkil verilir və hər yerdə etilafdan söhbət olunur. Nümayəndələrimiz Təbrizdən hərəkət edəndə Biz onlara tapşırırdıq Tehranda azadixahlara bildirsinlər ki, əgər onlar doğrudan - doğruya demokratik prinsiplər əsasında işləməyə hazır olsalar Biz onlarla etilafa hazırıq. Biz bu sözləri İran Tiddə hizbi və İran hizbinə sərih surətdə dedik, Demokrat hizbinə də demişik. Biz bilirik ki, hər bir etilafda müəyyən bir hədəf və məqsəd vardır. İctimain bir qisməti ikinci qisməti ilə mübarizə də müştərək mənafeidi olduğu üçün etilafa hazır olurlar. Elə də İran azadixah Firqələrinin etilafı bu məqsədlə olmalıdır. Biz bilməliyik kimlərlə və nə üçün etilaf edirik. İndi İranda iki qüvvə üz - üzə durur: Biri xalq ki, azadixah Firqələr onlara rəhbərlik işini öhdəsinə götürüb, xalq azadlığa çıxarmaq, zülm və fişardan qurtarmaq və xalq hakimiyyətini bərqərar etmək fikrindədirlər. İkincisi xalq zülm altında saxlamaq istəyən bir iddə tüfeylilərdir. ki, azadixah qüvvələrin müqabilində mübarizə edib xalq əsərtə saxlamaq istəyirlər. Azadixah Firqələrin etilafından məqsəd xalqın azadlığını təhdid edən qüvvələri aradan aparmaqdır.

Biz demişik ki, irtica ilə mübarizə aparan qüvvələrə kömək edəcəyik. Lakın axır zamanlarda bəzi hadisələr üz verir ki, bizi etilafa bədbin edir. Məsələn Tudə hizbi, İran demokrat hizbi ilə etilaf edib və onun vəzirləri kabinə də şirkət edirlər vəli belə bir halda görürük ki, Mazandaranda, Məşəddə, Gilanda, İsfahanda, Şirazda. Kirmanşahda, Yəzəddə ümumiyyətlə cənubda Hizb Tudənin başçıları həbs, tovfif və təbid olunurlar. Onların mətbuatı qadağan olunur. Kulubları qarət edilir, yandırılır.

Dövlət iki Firqədən təşkil olduğu halda nə cür olur ki, onun hökumətində olan Firqənin üzvlərini tovfif edirlər. Bu, etilaf haqqında deyilən sözləri təkzib edir və iddiaları puça çıxarır. Biz deyirik ki, İran demokrat hizbi ilə etilaf edəcəyik və nümayəndələrimizə də icazə vermişik. Ama bir tərəfdən görürük ki, Rəşətdə və Gilanda da dövlət məmurları bir iddəni müsəlləh edib. dəstələr təşkil verib, bizim Fədailərimizi qafilgir edərək həmlə edirlər. Biz onlarla vürüşürük, önlərin ciblərindən İran hizbinin kartı çıxır. Məsələn onların birinin cibindən 3497 nümərəli, 9 şəhəriv 1325 tarixli və 157 ci hovzə də olmağını göstərn və İran demokrat hizbinin təşkilat məsulü ağaye Abbas Şahəndənin tərəfindən imzalanmış kart çıxmışdır. Bu adamlar silah əldə Azərbaycan demokrat nehzətinin püştiybanı olan Fedai dəstələri ilə vuruşmağa cəsərət edirlər. Biz bunu eşidəndə zənin oluruq, şübhələnirik. Biz deyirik dövlətin qüdrəti varsa bu işlərə nə deyir? Nə üçün Gilan cəngəllərində bir iddə müsəlləh olunub Azərbaycan Fədayilərinə həmlə edirlər? Biz bunları deyirik, hərgün bu adamlarla vürüşürük. Biz dövlətə deyirik ki, gərək bu işlərin qabağını alasan. çünki, daha sabah bizim sənə etimadımız olmaz. Əgər dövlətin xəbəri var bu nə işdir, əgər xəbəri yoxdur bəs bu kartlar nə dir? Rəşt və Gilan qismətində müsəlləh edilən adamlar bizə hücum edib xalqın əmniyyətini pozurlar. Biz deyirik: əgər dövlət bu gün bu işin qabağını ala bilmirsə gələcəkdə mümkündür təhrikat və dəsisələr nəticəsində ayrı dəstələr baş qaldırıb bu işləri təkrar etsinlər. Üz verən hadisələr bizim etilaf və dövlətin hüsn – niyyətinə olan etimadımızı azaldır.

Əgər bizim yoldaşlarımızdan biri ya bir neçəsi Firqə mərkəzindən xəbrsiz bir iş görə, Biz onu Firqə məhəkməsinə verərik. Əgər məhəkmə mücrüm tanısa ona deyərik ki, sən nə üçün Firqəyə tabe deyilsən?

Firqə milli məsələləri düşünür və xalqa siyasi hərəkət xətti göstərir. İctimai rəhbərlərdən biri təşkilatları belə təsvir edir: Bütün təşkilat və bütün millət bir karxana kimidir ki, onun böyük bir motoru var. o motor Firqə dir. o işləməzsə xalq işləməz. Bu motorun təsmələri var ki, karxananın bütün qismətlərini motorla birləşdirir. Bu təsmələr ittihadıyələr, cavanlar təşkilatı, xanımlar təşkilatı və mədəni cəmiyələrdən ibarətdir. Bunların varlığı ilə motor xalqı hərəkətə gətirir. Əgər təsmələr işləməsə karxana tamamilə hərəkətə gəlməz. Gərək ittihadıyə olsun, gərək cavanlar təşkilatı olsun. Çox da qüclü olsun. Bəziləri fikr edir ki, bütün Azərbaycan xalqı Demokrat Firqəsinin üzvü olmalıdır. Bu olası deyil. cürbəcür ictimai fikirlər var. Bir Firqəyə o adamlar üzv olur ki, onların hədəfi və fikri birdir. İttihadıyə də bütün kargərləri bir yerə toplayır. ittihadıyə edə bilər ki, onların

iqtisadi hüququndan difa eləsin. Ona görə bütün kargərlər ittihadıyaya üzv olur. Vəli hamısı Demokrat Fırqəsinə üzv ola bilmir. Gərək ittihadıya və cavanlar təşkilatı xalqı Fırqəyə bağlamaqda daha ciddi fealiyyət göstərsinlər. Bizimki indiyə qədər belə olub ki, hər təşkilat öz vəzifəsini bilib və o hududda işləyibdir. Məsələn xalqın istədiyi üzrə Fırqə təsmim tutub yerlər bölünsün. Bu iş əncümənlərə xəbr verilib və əncümənlərin dəsturu ilə fərmandarlar və bəxşdarların əlilə bu məsələ həl edilibdir. Heç bir vaxt bir təşkilat diygər təşkilatın işinə dəxalət etməmişdir. Mümkündür bəzi adamlar fikr etsinlər ki, hamı Fırqə üzvü olmalıdır, Fırqəyə üzv olmayan adam mürtəcedir. Əlbəttə bu fikirlər düzgün deyil. çünki insanlar cürbəcürdür və müxtəlif fikirləri vardır. Mümkündür bir nəfər öz famili və şəxsi rahatlığına olan əlaqə nəticəsində Fırqə hovzələrində ya cəlsələrində şirkət etməkdən çəkindiği üçün Fırqə üzvü olmasın, vəli ictimain diygər qismətində öz xidmətini xalqdan əsirgəməsin.

Nəhzətimizdə xalqın böyük qisməti Fırqə üzvü olmaya - olmaya azadlığımızın ələ alınması üçün böyük fədakarlıqlar etmişlər bu onu göstərir ki, Azərbaycan nəhzəti Demokrat Fırqəsi deyil, bəlkə, Azərbaycan xalqının nəhzəti dir. Vəli bu nəhzətdə Fırqəmiz xalqımızın ona olan etimadi nəticəsində rəhbərlik etmişdir. xalqın etimadını daha qüvvətləndirmək üçün gərək çalışmaq. Fırqə üzvləri gərək xalqın dərdin eşidən, ona əlac fikri etməyi bacaran, siyasi, düşüncəli şəxəslər olsunlar. Bizə bir təşkilat lazımdır ki, onun üzvləri fədakar, intizamlı adamlar olsunlar. Bir iddə var ki, sıyahiləşgər istəyirlər. Vəli bu iştibahdır. Biz sıyahiləşgər istəmirik, Biz az. ama fədakar, ciddi, səmimi adamlar istəyirik. Dünyanın ən böyük siymalarından birisi demişdir: Az olsun yaxşı olsun. Biz həmişə bu ;şuarı gərək nəzərdə tutaq. Biz gərək elə adamlar hazırlayaq ki, gündəlik ;şuarlarımızı başa düşsünlər. Biz gərək Fırqə yoldaşlarımızın siyasi məlumatını artıraraq. Gərək yoldaşlar Fırqənin məramnaməsini yaxşı başa düşüb, hansı maddənin nə vaxt necə əməli olmasını təşxis versinlər.

Mən Tehran ruznamələrinin müxbirlərinə ki, 12 şəhərvərdə Azərbaycana gəlmişdilər, söhbət vaxtı deyirdim ki, siz teoriləri oxuyub ruznamə də yazırsız, vəli nə vaxt, harada və nə şəkildə həyata keçirməyi bilmirsiniz. Marksizm - soslizm teorilərini təkrar etmək marksist və soslialist olmaq üçün kafi deyil, onu həyata keçirmək əsl şərtidir. Eləcə də Fırqə məramnamə və nizamnaməsini bilmək və ya Fırqə kartı sahibi olmaq Fırqəçilik üçün kafi deyil, gərək Fırqə məramnamə və nizamnaməsini, Fırqə ;şuarlarını həyata keçirmək yolunu və vaxtını bilmək.

Məsələn əgər desək bütün Azərbaycan xalqının behdaşını fəvriyyətlə təmin edəcəyik, bu boş sözdür. Vəli Fırqəmiz və xalqımız çox ciddiyyətlə bu işi əməli etməyə çalışır. Nəhzətimizdən qabaq Azərbaycanda mərixanalarda cəmisi 70 təxtab varyidisə indi səkgiz yüz təxtab vardır. Bunlar iş nəticəsində dir. Xalqımızın behdaşı üçün görülen işlər hər gün daha da artıq sürətlə qabağa gedir. Elə daş götürmək ki, vura bilmək. Böyük daş götürən vura bilməz. Gərək elə ;şuarlar vermək ki, onu həyata keçirmək mümkün olsun bəzi Fırqələr vardır

ki, bir şüarı verirlər və bu şüar uzun müddət davam edir. Vəli onun tərz icrasından və nə vaxt icra olunmağından bir xəbr yoxdur.

Ama Biz « Azərbaycan xalqı öz dilində oxumalıdır» deməklə birlikdə, şüarın icra olunmaq tərzini və vaxtını göstərdik və xalq düşünüb bu şüarın icrası üçün Firqəmizin arxası ilə hərəkət etdi. Necə ki, bunu əməl sabit etdi. Biz dedik: gərək malik ilə rəiyət arasında bir qanun olsun. Bu şüarın ətrafında kəndli başa düşür ki, malikə cücə, yağ, bayramlıq, döşək pulu, xərminçəlik, çehilyek, at arpası və bu kimi qeyriadılanə bidətlər verməməli dir və malikin haqqı yoxdur onu bıyqarı işlətsin, döysün, söysün və həbs etsin və elə də ərbab düşünür ki, kəndli gərək bəhrə versin və heç biri - malik və rəiyət arasında olan qanun hududundan çıxmamalıdır.

Aldığımız azadlığa qanuni şəkl verib və tamam İranda ümumiyyət vermək bizim indiki əsas şüarımızı təşkil edir. Aldığımız azadlığı bütün İranda ümumiləşdirmək şüarını nehzətimizin əvvəlində verə bilməzdik. O vaxt Biz deyirdik: Azərbaycanın xaricində işimiz yoxdur. Çünki, bizi tanımaq istəmirdilər və Biz də xalqı bu şüarla öz ətrafımıza çağırırdıq. Xalq bizim şüarlarımızı qəbul edib nehzətimizin möhkəmlənməsinə kömək etdi. Vəli indi aldığımız azadlığı bütün İranda ümumiləşdirmək şüarın vermək olar. Çünki, İranın hamı qismətlərində bizim nehzətimizin tərəfdarı vardır. Nə tək İranda, bəlkə, bütün dünyada nehzətimizi tanıyırlar. Bu şüarla Biz tərəfdarımızı artırıb və İran azadixah qüvvələrinə fealiyyət meydanında böyük köməkliliklər edirik. Bu şüar əməli olduğu halda bir vaxt Rəşətdə və Qəzvində azadixah bir şəxs hakim olsa və ya oranın nigahban rəisi azadixah olsa heçvaxt bizim Fədayilərimizə həmlə olunmaz. Kabinə də şirkət edən Hizb Tudə vəzirləri azadixah olduqları üçün heçvaxt bizim üstümüzə silahlı qüvvə göndərilməyə razı olmazlar. Biz İran azadlığına bir də ona görə əhəmmiyyət veririk ki, azadlıq bütün İranda əməli olmasa bizim azadlığımız daimən xətərdə olar. Biz gündəlik şüarlarımızı əməli teorilər üzərində qərar verib və onların icrasına müvəffəq oluruq. Firqə başçıları yox, bəlkə bütün Firqə üzvlərinin siyasi təcrübəsi olmalıdır. Biz o vaxt ki, deyirik: aldıklarımıza qanuni şəkl verməliyik, gərək Firqə üzvləri bunu başa düşsün ki, indi ağayə Qəvam Əlsəltənə ya Müzəffər Fiyruzun imzası kafi deyil, çünki onu məclis təsvib etməlidir. Azərbaycanın istədikləri gərək məclis tərəfindən təsvib olunsun. Gərək məclis onları qəbul eləsin və onları qanuni hala salsın. Hələ indi intixabat məsələsi qabqdadır. Biz bilmirik azadixahlar müvəffəq olacaq ya yox. Biz əminik ki, Azərbaycan xalqı Firqəmizin kandidlərinə rəy verəcəkdir, Biz birinci növbə 22 nəfər və sonra da o qədər azadixahlardan intixab edəcəyik. Görk aya İranın başqa yerlərində bu olacaq ya yox? Tehran azadixah hizəbləri hamısı Azərbaycan nehzətinə arxalanır. Bunlar bilirlər nə Hizb Tudə, nə Hizb İran, nə Hizb Demokrat Azərbaycanda kandidat keçirə bilməzlər. O nüfuz ki, Firqəmiz qazanıbdır Azərbaycan xalqının səadəti üçündür. Onlar istəyirlər Firqəmizin nüfuzundan Azərbaycan xaricində istifadə etsinlər. İran Demokrat hizbi deyir, Biz Azərbaycan ilə yaxınıq ta ayrı adamlar İran Demokrat hizbini mürtəcə hesab etməsinlər. Hizb İran deyir, Biz yaxınıq, həmçinin ayrı hizəblər də bu sözləri deyirlər. Bu

Firqəmizin əməlləri nəticəsində dir. Firqəmizin qazandığı nüfuzdan bu hizblər böyük bir sərmaya kimi istifadə etməyə çalışırlar. İndi aldıqlarımıza qanuni şəkil verəcəyik şüarına gələcək məclisdə hamı vəkillərin müvafiq olması məlum deyil. Gərək çalışaq intixabatda kandidlərimizə çox rəy verilsin. İntixabatı yaxşı keçirək. Bizim intixabatda gərək bütün xalq şirkət eləsin, ta bizim nehzətimizin qüdrəti aşkar olsun. Gərək dünya bilə ki, Azərbaycan xalqı siyasi şüura malikdir. Keçən məclis intixabatında əgər ittihadıyə ilə hizb Tudə şirkət etməsə idi, Təbrizdə min nəfər rəy verən olmazdı. Ondan ötrü ki, Tudə kandidlərindən sıvayı o biri kandidlər 800 rəy almışdılar. Bu o deməkdir ki, geyr təşkilatı əhalidən fəqət 800 nəfər rəy vermişdir. Ama bizim milli məclisin təşkilində 24 min nəfər Təbriz şəhərindən rəy vermişdir. Hələ kənd rəylərin kənara qoyuruq. Bu onu nişan verir ki, xalq siyasi cəhtə qabağa gedir. Bizim intixabatda bazar əhalisi də bizə rəy vermişdi. Hətta o adamlar ki, ümumiyyətlə həmişə məclis intixabatına rəy verməyi haram bilib və deyirlər: nümayəndələr bidət qoyacaq, onlar da bizə rəy vermişdir. Bu nişan verir ki, bizim nehzətimiz həqiqi və demokratik bir nehzətdir. Gərək xalqı təşkil eləmək, onu əlaqəmənd eləmək, başa salmaq, hazırlamaq ta bizim rəyimiz gələcək intixabatda milyondan təcavüz eləsin. Hələ intixabat qurtardıqdan sonra da məclisdə bizim mübarizəmiz gedəcək. Biz deyirik, gərək bütün Azərbaycan mədrşələrində, ibtidai və orta məktəbdən alı məktəbə dək Azərbaycan dilində tədris olsun. Bunu və buna oxşar istəklərimizi asanlıqla təsvib etməyə hazır olmayacaqlar. Bəziləri dil məsələsi gələndə sözü olmayacağısa ama deyəcək zülfü yarə toxunmasın, yəni torpaq məsələsinə əl vurmayın. Bəziləri də dil məsələsi gələndə qaş - qabaqlarını turşudacaqlar. Hətta Azərbaycana gələn azadixahlardan da dil məsələsi gələndə oz - gözlərini turşudurlar. Bu məsələlərin hamısı gələcəkdə aldıqlarımıza qanuni şəkli vermək cüvündə dir. Gərək Firqə üzvləri bunu anlasınlar, gərək hamı yaxşı düşünsün. hamının siyasi biliyi olsun. Hamı öz yerində xalqa rəhbərlik etsin, gərək bir münəzzəm təşkilat yaratmaq. Yalnız əmr verməklə iş görmək olmaz. Lazımdır xalqın etimadını cəlb etmək, Firqəmizin gördüyü işlər tək demokratlar üçün deyildir. Firqənin məramnaməsi yazılanda tək demokratlar nəzərdə tutulmamışdır. Bəlkə, Azərbaycan xalqının səadəti mənzur olmuşdur. Biz xiyavanları asfalt edirik, darülfunun açırıq, behdaşt müəssisələri yaradırıq, filarmoniya (milli orkestr) açırıq. Bunların hamısı xalq üçündür. Gərək hamı fəaliyyət eləsin, ta ictimai işlər irəli getsin. Napoleon deyir: bir sərbaz ki, jeneral olmağa çalışmayırsən o pis sərbazdır, çünki jeneral olmaq üçün fəaliyyət lazımdır, gərək fəaliyyət eləmək. bir adam fealiyyət etməsə heç bir iş görə bilməz. Hər bir Firqə üzvü gərək xalqa xidmət edib və onun etimadını cəlb etsin. Xalqın etimadını cəlb etməklə hamam süyü ilə dost tutmağın fərqi vardır. mənə gündə min ərizə gəlir vəli bunların çoxu şəxsi təqazalardır ki, onları həyata keçirə bilmirik. Çünki, onda Firqənin və xalqın ümumi işi qalar. Biz xalqa ayid olan vəzifələri ciddiyyətlə əncam veririk. O vaxt ki, Biz deyirik azadlığı bütün İranda əməli edəcəyik, gərək bu ağır vəzifəni yerinə yetirək. Bu böyük bir vəzifə dir ki, Firqə üzvünün qarşısında durur. Biz əgər vəzifəmizi yaxşı əncam verməsək tarix bizi təqbih edəcək. Nə qədər böyük işlər görsək xalq onun axırını nəticəsinə baxacaq. Gərək yoldaşlarımız bunu düşünüb çarəsini eləsinlər. Hər tək - tək Firqə üzvü düşünməli dir ki, onun boynunda böyük vəzifələr var. Firqə üzvü olmaq, kart saxlamaq

demək deyil. Bəlkə işləməkdir. Mən mənfi tərəfini dedim. Müsbət tərəfini də deyirəm. Xalqımız qəhrəman xalqdır, o fealiyyət etmişdir. Ama gərək çalışaq və dərdə daha artıq dərman edək. Fasıd üzvləri kəsib aradan aparaq, ta sayır qismətlərə sirayət etməsin. gərək Firqəmiz olduqca pak olsun. ta xalqın etimadını daha artıq özünə cəlb etsin.

«Azərbaycan» ruznaməsi, seçənbə günü, 2 mehr 1325 ci il, ikinci dövrə, nömrə 17 (306)

Darülfununun Açılış Münasibətilə

Mən fikr edirəm ki, bu gün açdığımız müəssisə elə bir müəssisə dir ki, əgər Biz bir il bundan qabaq bu barə də bir söz danışsaydıq, təcili nəzərə gələrdi. Lakin indi xalqımızın qüdrəti sayəsində Biz çox böyük işləri əncam verməyə müvəffəq olmuşuq. Açıq deyək. indi Azərbaycan xalqı iftixar edir ki, asudəliklə xıyavanları asfalt edir, darülfunun açır, lüləkəşlik vasitəsilə şəhərə su gətirir... bir zamanda ki, İranın başqa nöqtələrində əmniyyət yoxdur, oğurluq və fəsad hökm sürür, işsizlik və aclıq xalqın həyatın hədələyir... Azərbaycan xalqı tərəqqiyə doğru gedir.

Dəməkrasi, xalqın öz müqəddəratına hakim olması və həqiqi azadlıq şəraitində yaşamasından ibarətdir. Biz əldə etdiyimiz azadlığın sayəsində tərəqqi və təkamül mərhələlərini sürətlə gedirik, Biz ölsək də aldığımızı saxlayıb və nəsilimiz mədəni bir millət kimi yaşayacaqdır.

Biz, bu darülfunununu şöhrət üçün açmamışıq, indi kənədlərdə, qəsbələrdə əhali üçün doktor yoxdur, bizi ehtiyac vadar etmişdir ki, bu darülfunununu açaq və lazım olan mövqedə xalqın sağlamlığını himz etmək üçün burada təhsil etmiş doktorlardan istifadə edib xalqın behdaştını və sağlamlığını təmin edək.

Darülfunununun rəisi öz nitqində tələbələrin təhsil vəsailinin hər cəhətdən fərahəm olmasına çox xoşbəhliklə yanaşdı. Lakin mənim əqidəm o cür deyildir. Məncə Biz gərək bütün zəhmətlərə dözək, ac qalaq, susuz qalaq, ancaq faydalı və əməli adamlar yetişdirək...

Azərbaycan sərvətli bir yerdir, lakin onun sərvəti topraq altında qalmışdır, Biz ondan istifadə edə bilmirik, Biz uşaqlarımızı oxutdruruq ki, öz xalqımız və yurdumuz üçün fayda versin.

Bizim müəllimlərimiz çox zəhmətlərə qatlaşmışlar, bəziləri də vardır ki, öz vəzifələrini əncam verməkdən boyun qaçırırlar, bununla belə Biz müəllimlərdən istifadə etmək məcburitindəyik. indi bizim kafi qədər

müəllimimiz yoxdur. Biz darülfununda ciddi müəllimlər tərbiə edirik ki, xalqımız onlardan istifadə etsinlər. Bizi bu işə ehtiyac vadar edir. Bizim xalqımız istedadlıdır. İstedad və nübuğ yalnız ehtiyac əsərində zahirə çıxar. Ehtiyac müxtəlif ixtiralara və əməli kəşfiyyata səbəb olmuşdur.

Xalqımızın bilikli müəllimlərə, təbibə ehtiyacı vardır. Bu darülfunun ehtiyac üzərində vücuda gəlmişdir. habelə bizim nehzətimizdə bu biri işlərimiz kimi ehtiyac əsərində vücuda gəldə, yalnız ehtiyac!

Bütün İran xalqları həqiqi bir demokrasiya ehtiyacıdır. Hamı keçmiş fasid hökumətlərin əlindən xilas olmaq istəyirdi. Azərbaycan xalqı hər bir işdə həssas və pişqədəm olduğundan İran demokrasi nehzətinə qabaqcıllıq etdi.

Mən bilirəm ki, Şırazda yaşayanlar da İranın başqa nüqtələrində yaşayanlar da Azərbaycan nehzəti kimi bir nehzətə ehtiyacıdırlar. Onlar arzu edirlər ki, Azərbaycan xalqı onları quldur xanların və feodalitə üsulunun altından xilas etsin.

Biz Azərbaycan içərisində hər sahədə böyük işlər görməyə müvəffəq olmuşuq.

Biz iqtisadi böhran və işsizliyin qarşısını almışıq. Lakin İranın başqa nüqtələrində işsizlik hökm sürür. Biz nümünəvəi olaraq isbat edirik ki, demokratizm üsulu altında islahat əmələ gətirmək, qanun və ədalətlə yaşamaq mümkündür. Biz bu kimi mütərəqqi işlərlə qanuni və ədaləti icra etməklə öz varlığımızı bütün dünyaya tanıtdırıq. İranın o biri nüqtələrində, ədliyələrdə minlərcə dosiyələr yığışib rakid qalarkən bizim ədliyəmizdə rakid bir pərvəndə yoxdur.

Biz tərəqqi etmək istəyirik. Biz nə qədər tərəqqi edə bilsək o qədər özgələr üçün və həmsaya dövlətlərimiz üçün faydalı ola bilərik.

Biz sənaye sahəsində tərəqqi etdiyimiz surətdə ticarət və beyn- əlmiləli nüqtəyi- nəzərdən bütün dövlətlə geniş bir mühit götürə bilərik. Biz İranın məşrutiyətini aradan aparmaq fikrində deyilik. Biz həqiqi məşrutə istəyirik, bizim istəklərimiz ən adi və sadə bir fərdin tələbatı kimi dir. Biz İranın tərəqqi və səadətini tələb edirik. Bu sahədə bizim bütün mühəsillərdən, ziyalı cavanlarımızdan intizarımız vardır ki, səri qədəmlər götürsünlər. Mən özüm də fealiyyət edib universitə tədrisində iştirak edəcəyəm.

Yaşasın xalqımız və onun himməti!

Təbriz Şəhər Firqə Təşkilatının Fəal Firqə Üzvlərinin Dövlət Teatrı Binasında Təşkil Olunmuş Cəlsəsində

Mərkəzi hökumət ilə müvafiqətnamə mizin təkmili qurtardığı bir vaxtda intixabat ətrafında danışmaq lazımdır. Məclis şurayı milli in 15 ci intixabat dövrəsi Azərbaycan xalqı üçün bir siyasi məsələnin həlli dövrüdür. Bu dövrə də əgər Biz intixabat qanununu müraat edib, xalqımızın istədiyi nümayəndələri intixab etsək, azadlığımızın hifz edilməsi üçün böyük bir qədəm götürmüş olarıq.

Azərbaycan xalqının və milli nehzətin düşmənləri eyn zamanda İran azadlığı və istiqlalının düşmənləri dirilər. Onlar Azərbaycan xalqının azadlığını İran azadlığının zamini və icraçısı gördükləri üçün ondan qorxurlar. O dur ki, bizim mübarizə mizin hər bir mərhələsində müəyyən qiyafələrdə zahir olub töhmət və ləkə vurmaqdan çəkinmirlər. 15 ci məclis intixabatı dövrəsində də bunlar hərəkətə gəlib, Azərbaycanda intixabatın ziddinə hayküy salıb iftira və yalanlar yaya bilirlər.

Biz çalışacağıq ki, indiyə qədər mövcüd olan yanlış intixabat qanununu olduğu kimi ixlal etmədən icra edək, ta bu yol ilə azadlıq düşmənlərinin bahana və sözlərinin qabağı alınsın. Biz çalışacağıq, hamıya imkan verilsin ki, intixabatda şirkət eləsinlər. və intixabat kamilən azad surətdə əncam tapsın. Biz nişan verəcəyik ki, Azərbaycanda intixabat zor, təhdid, pul və güc ilə olmayıb, bəlkə xalq azad surətdə itminan etdiyi adamları intixab edəcəkdir. beləliklə Biz göstərəcəyik ki, bizdə böyük bir ittihad var. Bu bizim üçün böyük bir imtahandır.

Biz özümüzü imtahan etmişik. intixabatı müvəffəqiyyətlə başa çatdırmaq üçün bütün təşkilatlarımız böyük və ciddi təbliğata başlamalıdır. İntixabat məxfi olduğu üçün mümkündür təqəllüblər olsun, ama gərək bilmək ki, adamlar cürbəcürdür, bəzisi qorxudan oğurluq etməz, bəziləri də diyni nəzərdən oğurluqdan çəkinir. Böyük iddə də öz vicdanı müqabilində utanıb oğurluq və təqəllüb etməz. İntixabatda hər bir Azərbaycanlı gərək azadlığımızın hifzi üçün vicdanən özünü məsul bilsin.

İntixabatda Biz gərək təhdidlərdən qorxmayaq və təsir altında vaqe olmayaq. tanıdığımız, bildiyimiz azadlığımız və millətimizə əlaqəmənd olan adamlara rəy verək, xalq içərisində hörməti olmayan, ona xidmət göstərməyib zor və oğurluq yolu ilə hakimiyyət başına keçənlər bilməlidilər ki, onların xalq içərisində hörmət

və nüfuzu olmadığı üçün xalq sözlərinə baxmaz və vəz etdikləri qanunlara tabe olmaz. Bu intixabat gərək keçən intixabatlardan çox - çox fərqli olsun. Kənədliləri qoyun sürüsü kimi dəstə - dəstə sandıq ayağına gətirib rəy almağa yol verilməyəcəkdir.

Yaxşı yadımdadır, 14 cü məclis intixabatında Güney mahalının Əlişah kənədlilərini Əbülhəsən Siqətəlisləminin adamları qabaqda kədxuda və ətrafda kəndin qolçomaqları kənədliləri muhasirə etdikləri halda sandıq yanına gətirib zor ilə rəy saldırırdılar. Biz belə bir işlərə yol verməyəcəyik. Bəlkə intixabat kamilən azad surətdə əməli olacaq. Firqə təşkilatlarımız, şəhərlərdə və kənədlərdə təbliğatlarını qüvvətləndirib, kəndlilərimizi xalqa müərrifçilik edib və onların necə adam olduğunu hamıyabildirəcəkdir. Beləliklə xalq rəy verdiyi adamı tanıyacaq və istədiyi adama rəy verə cək.

14 cü məclis intixabatında çox çətinliklərlə birlikdə təbliğat vəsilələrinin azlığına və mürtəcelər tərəfindən əleyhimizə edilən fişar və törədilən maneələrə baxmayaraq təbliğat yolu ilə xalq bizə 16 min rəy vermişdi... Xalq kəndiləri tanıyıb və sonra rəy verirdi. Bununla belə o dövrdə tufənq, şallaq və pul gücü ilə işləyənlərin rəyi bizim rəylərimizə çatmadı. O vaxt Azərbaycanın hamı nüqtələrindən xalqın tanıdığı kəndi irticai 14 cü məclis rəd edib, zor. pul və təhdid yolu ilə vəkil çıxanları və Azərbaycan xalqının tanımadığı adamları nümayəndə adi ilə qəbul etdi. İndi qorxu yoxdur və şərayit bizim üçün müsaidir. Ona görə də Biz edəbiləcəyik kəndlilərimizi xalqa nişan verək, ta xalq bizim və öz istədiyi nümayəndələrə rəy versin.

Hər bir Firqə üzvü bilməlidir ki, nehzətimizin davamı və qüdrəti Firqəmizin və məxsusən Firqə başçıların fealiyyətindən asılıdır. Biz məclisdən nəcat gözləmirik, bəlkə xalqdan nəcat gözləyirik. Məclisə nümayəndə göndririk, çünki, bu vacib siyasi və əhəmiyyətli məsələ dir və azadlığımızla müstəqim surətdə əlaqədardır. Bizim vəkillərimiz əgər Firqəmizə və xalqımız onların püştiybanı olmasa məclisdə heç bir iş görə bilməzlər. Nümayəndələrimiz aldıqlarımızı məclisdə qanuni bir şəkilə saldıqları halda, onlar inzibatı möhkəm olan bir Firqə kömək olmasa. heç bir iş qabağa aparabilməzlər.

Tarix göstərmişdir ki. fasıd və içərizi çürük olan bir Firqə və cəmiyətlər ağır günlərdə fişar nəticəsində aradan getmişlər. Ama möhkəm intizamlı və sağlam Firqələr çətin günlərdə böyük məsələlər müqabilində daha da möhkəmləşib, o məsələni həl etmişlər. 21 Azərdə bizim yoldaşlarımızın hamısı Fədayi idi və hamı fealiyyət edirdi. Elə yoldaşlarımız var idiki, günlərlə yatmirdi, böyük - kiçik yox idi, hamı çalışırdı, fealiyyət edirdi. çünki vəziyyət ağır idi və Firqə üzvləri bu məsələni yaxşı his edib bunu həl etmək üçün birləşmişdi. əgər o vaxt Firqəmiz fasıd olsaydı, xalq dağılıb gedərdi və nehzətimizdən nəticə alınmazdı, ama Firqəmiz möhkəm idi. Firqə üzvlərinin arasında olan birlik və səmimiyyət nəticəsində Biz müvəffəq olduq. İndi bizim Firqəmiz daha da möhkəmdir. İndi Biz mərkəzlə müvafiqətnamə bağlamışıq. Firqəmiz azadlığı təmin edəcək. Ona görə də hamı çalışır ki, Firqə içərisində birliyi daha da möhkəmləndirsin və fealiyyət etsin.

Qabağımızda intixabat məsələsi durur. İntixabattan sonra aldıqlarımıza qanuni şəkl vermək və onu bütün İranda əməli etməliyik. Odur ki, hamı çalışmalıdır bu ağır vəzifəni yerinə yetirsin. İndi bizim vəziyyətimiz çox - çox yaxşıdır. Əgər Biz hovzələrin fəaliyyətin götürsək, görəcəyik xalqın ehsatı Firqəmizə nisbət daha artıb və möhkəmləşir. Xüsusən şəhər təşkilatları çox mürəttəb şəkildə düşmüşdür, kənədlərdə də bücürdür.

Biz gərək xalqa nişan verək hər kəs olur - olsun Firqə üzvu ya qeyri, əgər xalqa xəyanət üçün məqamından suistifadə etmək niyyətində olarsa, onlarla qəti və barışmaz mübarizə aparacağıq. Azərbaycan Əyalət Əncüməninin azuqə, əmniyyət və qeyr işlər haqqında olan qanunları sözsüz, söhbətsiz icra ediləcək. Belə bir vaxtda saf və çürük ortaya çıxacaqdır. Çürüklər kənara atılacaqlar. Mən keçən həftə nitqimdə demişdim ki, Firqə üzvünün azlığından heç qorxumuz yoxdur. Biz təsmələr mənziləsində olan ictimai təşkilatlar vasitəsilə xalqa bağlanmışıq.

Biz təsmələr vasitəsilə xalqa bağlanmışıq. Cavanlar təşkilatı, ittihadıyə, qadınlar kulubu, bu təsmələr Firqəmizi xalqa bağlayıbdir və xalqı dolandırır. Xalq bizim dayağımızdır, əgər bir nəfər tapılsa ki, xalqı Firqədən incidə, Biz onları özümüzədən uzaqlaşdıracağıq.

Bu gün Biz iftixar edirik ki, ağır bir şəraitdə, o vaxt ki, Azərbaycanda irtica tam qüdrətlə hökmranlıq edirdi, Biz Azərbaycanda bir müsəlləh Fədayi təşkilatı vücuda gətirdik ki, onun əfradından bir nəfər də olsun xəyanət etmədi. Əgər bir kiçik xəyanət olsaydı, azadlığımızın ələ alınması üçün böyük mane və xətər törədə bilərdi. Bu dünyada çox az ittifaq düşüb ki, böyük və ciddi əməl üçün hazır olan təşkilatlarda xain tapılmasın. Fədailərimizin bu möhkəmliyi və vəfadarlığı Azərbaycan azadlığına olan iyman və ehsatın nəticəsində idi. bəzi adamlar var ki, şəhərdə cürbəcür yalan xəbərlər yayırlar ki guya muharibə olacaqdır və ya inki Tehrandə halva verirlər, pul paylayırlar. bir iddə də bu sözlərə aldanıb, iş - güclərini buraxıb, ev eşiklərini satıb Tehrana musafirət edirlər. Gedirlər Tehrandə görürlər, nə pul var. nə halva, iş tapa bilməyirlər, apardıqlarını xərcləyib lüt - üryan halda Azərbaycana qayıdırlar. Təşkilat və idarələrin qapılarına düşüb iş axtarırlar. Bu mövzuda Firqə üzvləri, hovzələr, məhəlli Firqə komitələri xalqı ev - eşigindən edən belə və buna oxşar şeylərlə mübarizə aparıb xalqı başa salmalıdırlar ki, bizdə necə işsizliklə mübarizə olunur, necə şəxsi azadlıq möhtərəmdir. kimsənin birinə zor demək haqqı yoxdur. Bunların əksi Tehrandə hökmfərmdir. İndi Rızaşah dövrü kimi xalqın malına və namusuna təcavüz etməyirlər. Rızaşah dövründə bir nəfər pasibanın və jandarmın qorxusundan adam nəfs çəkə bilmirdi. Ama indi bunlar yoxdur, bizim əmniyyətimiz var. Əgər bir nəfərin şəxsiyyətinə tövhin etsələr onu məhkəməyə verərik. Gərək xalqın şəxsiyyəti möhtərəm olsun. İranın sayir nüqtələrində bu əmniyyət yoxdur. Bir tiryəki jandarm, pasban, bir şərəfli adamın heysiyyətin aradan apara bilər. Bizdə əmniyyət var. pis adam çox azdır və onlarla mübarizə olunur. Ama Tehrandə və İranın başqa şəhərlərində heyət hakimənin hədəfi oğurluq, xalqı aldatmaqdan ibarətdir. Bizdə hər kəs xalqa işləyir. Xalq ona ehtiram edir, bizdə pula işləyən

adamlar çox azdır. Vaxtiki biri görür xalqa işləyəndə xalq ona ehtiram və təqdir edir, bunu iftixar bilir, çalışır fədakarlıq edir ta xalqın və Firqəmizin yanında etibarını artsın. Bu bizim müvəffəqiyyətlərimizdən biridir. Bu çox sağlam bir cərəyandır.

Tehranda və İrani qeyr yerlərində belə deyil, hər kəs özü üçün işləyir və hədəfi hoqabazlıq, rüşvə yemək üstündə dir. Orada hamı öz şəxsi mənafeini üstündə çalışır.

Azərbaycanda heç bir qeyriadi vəziyyət yoxdur. bizim iqtisadi vəziyyətimiz çox yaxşıdır. Biz çalışacağıq və çətinlikləri də rəf edəcəyik. Keçən maharibədən sonra mən görmüşdüm, yüzlərcə xalq acından ölüb aradan gedirdi. şükür etmək ki, indi bu vəz yoxdur. İndi vəziyyətimiz nisbətən yaxşıdır. Biz aclıq xətərinin qabağını aldıq, kənədlərdən buğdanı yığırıq, müsadirə olan kənədlərdə də buğdanı alıb və onun pulun kənədlərə veririk ki, gələcəkdə öküz və əkin üçün lazım olan qeyr şeyləri ala bilsin.

Qabaqda duran böyük vəzifələrdən bir də intixabat məsələsi dir. Gərək Firqə üzvləri xalqın etimadını cəlb etsin, ta Biz edə bilək düzgün surətdə bu vəzifəni əncam verək. Gərək intixabat çox səri və çox münəzzəm bir halda əncam tapsın. Bunlar bir məsələ dir ki, qabağımızda durur. Bu kulliyat dir. Siz cüZiyat haqqında gərək danışasız. Hər hovməninin özünə görə xüsusiyyəti var. Gərək oranın ağsaqqallarını dəvət edib o yerin nəvaqisini rəf etmək. Diygər tərəfdən Firqə üzvü olmayan adamlarla daha yaxından temas tapıb. onları eşidib və günün bütün məsələlərini onlara aydınlaşdırmaq, Firqəmizin siyasətini intixabat xüsusunda onlara başa salıb intixabata hazırlamaq lazımdır. Biz bütün cüZiyatı nəzərdə tutmalıyıq. Gərək elə adamlar seçmək ki, onlar xalq yolunda məqam və puldan keçsinlər. Mən bizim məclis milimiz axırını cəlsəsində demişdim, riyasət məsələsi çox əhəmiyyətli dir. Biri rəiys ola, xalqı satmaya həqiqi adamdır. Əgər Azərbaycanda dövlət işçilərinin birisi arzuların xilafına çalışıb buynuz göstərsə, xalqımız onların buynuzlarından tutub yerə vuracaqdır. Bu vasitə ilə azadlığımız hifz olacaqdır. Bizim nümayəndələrimiz riyasət, ölüm müqabilində fəqət gərək əqidəni intixab edən adamlar olsunlar. Bizim nümayəndələrimiz xalq içərisindən çıxan və xalqın etimadını cəlb edə bilən adamlar olmalıdırlar.

« Azərbaycan » ruznaməsi 5 şənbə günü, 25 məhr 1325 ci il, nömrə 37 (326) ikinci dövrə

Dövlət Teatrı Binasında

Bizim nümayəndələrimiz, necə ki, ağayə Badgan tozih verdi, taza bir müvafiqətnamə imza etməyiblər. Müvafiqətnamə odur ki, Biz burada imzalamışdıq. Bəzi məsələlər qalırdı ki, nümayəndələrimiz onları daxıl ediblər, bu məsələlərdən biri Zəncan məsələsi idi. Biz mürtəcelərin bahanasını kəsməkdən ötrü Zəncan məsələsilə müvafiqət etmişik. Biz əvvəldən demişik ki, heçvaxt İrandan ayrılmaq istəmirik. Biz bunu yenə də deyirik. Necə ki, bilirsiz, nehzətin əvvəlindən bizim siyasətimiz bu olub ki, qan tökülmədən aldığımız azadlığı bütün İranda ümumiləşdirək. görürsüz bizim əleyhimizə cürbəcür təhrikamız hərəkətlər edirlər, ta bizi davaya çağırırlar. Giylan tərəfində xanları qovzayırlar, Zülfqarının dəstələri qarətə başlayır, sonra min cür təsəbəbüslər edirlər. Vəli Biz mətanətimizi hifz edirik. Bir də Biz Zəncan məsələsilə razı olduqda ora ilə rəbitəmizi qırmaq istəmirik. Firqə təşkilatımız orada öz fealiyyətlərinə idamə verəcəklər. Biz istəyirik öz sədaqətimizi nişan verək. Biz sərhəd davası etmirik. Biz azadlıq davası edirik. O irticai ruznamələr ki, Zəncan məsələsi barədə ələmşəngə yola salıblar, suyu bulandırmaq istəyirlər, Biz əvvəldə demişik: Azərbaycan azadlığı o vaxt məhfuz qala bilər ki, bütün İranda azadlıq olsun, Biz görürük indiki vəziyyət 3 ay qabaqki vəziyyətdən başqadır. O mürtəcelər ki, qaçmışdılar, indi gəlib Tehrandə ruznamə təsis edirlər, Azərbaycan xalqına və Azərbaycan nehzətinə yaramaz töhmətlər vururlar. Cənub məsələsi hamıya yaxşı aydındır. Cənubda əşayiri silahlandırır, adın milli nehzət qoyurlar.

Maharibədən sonra indi mürtəcelər İranda baş qaldırırlar. Əgər Azərbaycan nehzəti olmasaydı bu işlər daha tez olacaq idi.

Mən ümid edirəm, tez və ya gec mürtəcelərin yuvası millət gücü ilə dağılacaqdır. Bununla belə Biz mərmuz əllər ilə yandırılan irtica atəşinə tamaşaçı kimi baxa bilmərik. Onlar məxsusən bizim azadlığımızı müstəqimən hədəf qərar verib, nəngin vərəqparələr vasitəsilə bizə töhmət vururlar, əleyhimizə ələm götürürlər. Bu töhmət və təsəbəbüslər vaxtiylə Şuralar ittifaqına vurulan töhmətləri yadasalır. Vaxtiylə Şuralar ittifaqının əleyhinə minlərcə yaramaz töhmətlər vurub deyirdilər ki, guya sovet ittifaqında məktəb yoxdur, insanlar lüt gəzir, adam adam əti yeyir. Faşist mətbuatı bütün dünyada bu kimi yalanlar yayıb, töhmətlər vuraraq şuralar xalqını dünyaya vəhşi göstərməklə öz şum niyyətlərini icra etməyə çalışırdılar, lakin onların yalanları bu gün hamıya məlum olmuşdur.

İndi Tehranın mürtəce ruznamələri bizim əleyhimizə haman siyasəti təqib edib, minlərcə yalan iftira ilə meydana çıxmışlar. Onların dediklərinə görə Azərbaycanda xaribar yoxdur, əmniyyət yoxdur, kənliləri incidirlər, küçələrdə adam başı kəsib ətini satırlar.

Bununla belə yalanlar yazıb nəşr etdikləri halda dövlət gözün yümür və bunların iftiralarına imkan verir.

Bu ruznamələr ki, bizə töhmət vururlar, bunlar qanun mucibincə gərək təqib və mücazat olsunlar. Hələlik ki, dövlət tərəfindən bunlara söz deyən yoxdur. Dövlətin tovfif etdiyi xəyanətkar mürtəcelər, Seyid Ziya və Cəmal İmami, yenə də milli qəhrman cildinə girib, ruznamələr bunların əkslərini ab - tab ilə çap edirlər, haman ruznamələr Azərbaycan xalqına, Azərbaycan nehzətinin başçalarına olmazın töhmət və iftiralar yağdırmaqdan əbədən pərhiz etmirlər. Bunlar bu vasitə ilə bütün İran azadlığının qabağını almaq istəyirlər. Biz hər halda imza etdiyimiz müvafiqətnaməni icra edəcəyik, çünki, bu müvafiqətnamə əvvəl növbədə xalqın ehtiyacatın təmin edən bir müvafiqətnamədir, bir də Biz söz vermişik ki, Azərbaycan azadlığını bütün İranda ümumiyyət verək, vaxtiki, Azərbaycan xalqı qovl verdi. onu həyata keçirər

İrticai qüvvələr indiki halda qalmayacaqlar. Bizim mübarizəmiz əməli surətdə davam edəcək. Biz çalışıb təşkilat verəcəyik, təbliğat edib azadixah qüvvələri gücləndirməklə mürtəcelərin qabağını alacağıq. Biz deyirik: aldığımızdan sərfnəzər etməyib, onlardan ciddi surətdə müdafiə edəcəyik. Bunun bütün mürtəcelər bilməlidir. İrticai ünsürlər çalışırlar məclisdə əksəriyyət aparsınlar, ehtimal da var ki, aparalar. çünki, cənubda biyganələr şədiddə vəziyyəti kontrol edir və oranı fişar altında saxlayırlar. Ona görə orada İran istiqlal və azadlığına əlaqədar olan əşxasa intixab olmaq imkanı ola bilməyəcəkdir. Cənubun bəzi yerlərində dərəbəyləri silahlandırmışlar. o şərayit içərisində məlumdur ki, milli ünsürlər intixab ola bilməzlər.

Mərkəzə gəldikdə bildiyimiz kimi nizami hökuməti elan olub, karxanalarda yığıncaq təşkil vermək qadağan edilmişdir. Orada azadixahlara azad hərəkət etmək üçün imkan verilmir. Bu vəziyyətdə Azərbaycandan başqa nöqtələrdə seçgi, qanuni yolla getməyəcəkdir. Ona görə demək olar ki, hər yerdə mürtəcelər qeyr qanuni vasitələrlə özələrini xalqa təhmil etməyə müvəffəq olacaqlar. Bu da bir xəbərdir ki, Biz indidən his edirik. İftixar ilə deyə bilərəm ki, bir yerdə fəqət seçgi azad olacaq ki, o da Azərbaycandır. Biz burada Firqə yoldaşlarına tapşırıraq ki, gərək bizim seçgilər tamamilə azad surətdə və qanuni əməl olsun. Biz bunu isbat edəcəyik. Biz heç vəch ilə seçginin qeyr qanuni yola düşməsinə imkan verməyəcəyik. Məclisdə bizim 21 nümayəndəmiz olacaq ki, bizim hüququmuzdan difa etsinlər. Bəziləri fikr edirlər ki, məsələləri məclis həl edir. Lakin bu iştibahdır. Məsələni əfkar ümumi həl edir. Biz indidə deyə bilmərik ki, gələcək məclis bizim istəklərimizi yüzdə yüz həl edə bilməz. Bizim istəklərimiz bir iddənin mümkündür xuşuna gəlməsin. Ona görə biz ən böyük kömək və ümid Firqəni hesab edirik. Gərək Firqəmiz o qədər xalqı təşkil etsin ki, hər ehtimala qarşı xalq özü öz haqqından difa etməyə qadır olsun.

Mən fikr edirəm, Azərbaycanlı bu iftixarlı vəzifələri şərəflə əncam verməyə qadır bir xalqdır.

Təkrar edirəm, düşmənlərimizin dediyi kimi İrandan ayrılmaq istəmirik. Bizim təqazalarımız xalqın arzularıdır. Bizim nehzətimiz demokratik bir nehzətdir. Bu nehzət pis hərəkətlər və yaramaz işlərin qabağını almaq üçün vücuda gəlmişdir.

Bizim nehzətimiz xalqın ehtiyacatı üzrə vücuda gəlmişdir. Mürtəcelər unutmuşlar ki, Azərbaycanda görülən işlər, Tehran mürtəcelərinin gördükləri işlərin əksuləməli dir. Açıq deyim, mürtəcelər çalışırlar, Azərbaycan nehzətini xarici mürtəcelərin köməklili ilə boğsunlar, lakin bu olası deyil. Hayküy salmaqla xalqın səsini boğmaq olmaz. Tehran gərək başa düşsün ki, indi bir ildir ki, Azərbaycanlı azad yaşayır.

İndi azərbaaycanlı öz xeyrini daha yaxşı düşünür, artıq o görülən böyük işlərin şahidi olmuşdur. Biz xalqın səadəti uğrunda böyük qədəmlər götürmüşük. İndi bu xalqı boğmaq olmaz. Ruznamədə yalan sözlər yazmaq və yaymaqla milləti qorxutmaq olmaz. İndi bizə Tehrandan Müstofiləri hakim təyin etmək istəyənlər iştibah edirlər. Bu kimi kəsif və mürtəce ünsürlər iradələrin bizə təhmil edə bilməzlər. Biz Tehran azadixahları ilə birlikdə irtica ilə amansız mübarizə edəcəyik. Mübarizənin cürbəcür yolu var, bir vaxt tufənq ilə, bir vaxt dil ilə, bir vaxt təhəmmül və səbr göstərməklə mübarizə etmək olar. Görürsüz indi bizə nə qədər töhmət vururlar. Biz dayanırıq. Biz istəmirik onların əlinə bahana verək. Hazır deyilik ki, qardaş qanı tökülsün. Bu isə böyük qəhrəmanlıqdır.

Təhriklər bizi yerimizdən oınada bilməz. Biz əmələ artıq əhəmiyyət veririk. Çünki, aldığımızı saxlamalıyıq. Bu, böyük işdir. Xalqımız və Firqə bu xüsusda böyük imtahanlar veribdir. Necə ki, 21 Azərdə müvəffəq olduq qoymayaq qardaş qanı tökülə, nehzətdən sonrada qabağımızda cürbəcür məsələlər dururdü. Biz həmişə düzgün siyasət və adılanə rəftar üzrə xalqın etimadını özümüzə cəlb etdik və xalqı özümüzə apardıq. Biz çalışacağıq hamıdan əvvəl öz Firqəmizi qəviyləşdirək, Firqə birliyi, xalqın mərkəzi komitəyə olan etimad hisini və onun ruhiyəsini qüvvətləndirək.

O biri tərəfdən çalışacağıq Azərbaycan xaricindəki azadixahları təqviyyət edib, onlara mənəvi kömək yetirək. Bizim etilafdan məqsədimiz bundan ibarətdir. Biz istəyirik azadixahları təqviyyət edək. Onlar bizdən böyük ümid gözləyirlər. Bu gün Azərbaycan nehzəti böyük nüfuza malikdir. Mürtəcelər bunu bilirlər. Ona görə bizim əleyhimizə töhmət vururlar. Azadixah Firqələrin etilafı barəsində demək lazımdır ki, bu etilafın İran azadlığında böyük təsiri olacaqdır. İndi mübarizə bu şəkli alıbdir.

Keçən il hələ biz özümüzə məşğül idik. Vəli indi belə deyil. İndi mübarizə ümumi şəkli almışdır və şayəd mürtəcelər Zəncanda çalışacaqlar, bizim yoldaşlarımıza təərüz etsinlər vəli biz imkan verməyəcəyik . Biz yoldaşlarımızdan difa edəcəyik. Biz ruznamə və radio vəsiləsilə dövlətlə müzakirə etməklə öz yoldaşlarımızdan kamill surətdə püştibanlıq və müdafiə edəcəyik. Mürtəcelər çalışırlar Azərbaycan vəziyyətini tərsə nişan versinlər. Lakin indi bizim vəziyyətimiz iki ay bundan əvvələ nisbət daha yaxşıdır.

Biz iki qabaq inanılmış yoldaşlarımızı kənədlərə yolladıq. Onlar kəndçilərə dedilər: aldığımız bu azadlığı saxlamaq üçün şəhərlərə kömək etmək lazımdır. Bunun nəticəsində biz müvəffəq olduq qəllə ehtiyacımızı təmin

edək. İndi qəllə məsələsi olduqca yaxşıdır. İndi şəhərdə bizim altı aylıq azuqə miz var. ətrafda olan buğdalarımızı da şəhərlərə həmlə etsək daha heç nigaranlıq olmaz. Qoy Tehran mürtəceləri desin Azərbaycanda çörək yoxdur. Vəli biz xalqa çörək yetirdikdə onların iftiralarna güləcəklər. Əmniyyətimiz sabiqki kimi çox möhkəmdir. Keçmişdə çox fəsid və xarab bir halda olan idarələrdə bugün, keçmiş zamanların işləri yoxdur. Firqəmiz düzgün siyasət ilə Azərbaycanda yaşayan xalqlar arasında möhkəm və sarsılmaz bir dostluq vücuda gətirmişdir. Bizim indi Kürdlərlə rəbətimiz çox yaxşıdır. Biz onlara hər cəhətdən kömək etmişik və edəcəyik. Onlar xalqımıza inanıblar. Firqəmizin düzgün siyasəti nəticəsində dostluğumuz günü - gündən qüvvətlənir. Onlar Firqəmizə etimad edirlər.

İrənin ən böyük məsələlərindən birisi elat məsələsidir. Xarici mürtəcelər həmişə elatdan istifadə ediblər. Necə ki, cənub məsələsi bunu isbat etdi. Ama biz bu məsələni həl etmişik, biz Kürdlərə artıq kömək edirik.

Onlar da bizim ilə qardaş kimi dolanırlar. İllərdən bəri Azərbaycan xalqı ilə Kürdlər arasında nifaq yaratmışdılar. Lakin Firqəmiz bir illik mübarizə nəticəsində bu iki xalq arasında möhkəm qardaşlıq vücuda gətirdi. Bu Firqəmizin düzgün siyasətini nişan verir. Biz bunu gərək hifz edək. Biz onlara mədrə açırıq və idarələrimizdə onlara yer veririk. Onların məclisdə nümayəndələri olacaqdır. Beləliklə xalqımızın içərisində möhkəm bir ittihad yaranır. Alman işğalçıları Fəransaya həmlə edən zaman bir Fəransa yazıçısı yazırdı: Hənzür divar və çarçubalar möhkəmdir. Divarlar və çarçubalar onun nəzərində xalq və onun faşizmə nisbət nifrəti idi. Bizim çarçubalarımız möhkəmdir. Xalqın irticaa nisbət nifrəti günü - gündən artır. Xalqın milli ehsasatı bizim azadlığımızın zamini dir. Bir də əzadarlıq günləri dir. Biz xalqın mənəvi ehsasatı ilə müxəlif deyilik. Vəli çalışacağıq xalq düşmənləri bundan istifadə etməsinlər. Keçən il 21 Azər tasuva günü idi, o gün bizim nehzətimiz müvəffəqiyyətlə əncam tapdı. Xalq da əzadarlıqla məşğul oldu.

O vaxt mən eşidirdim Firqəyə mənsub olmayan adamlar xalqın milli nehzətindən tərəfdarlıq edirdilər. Məscidlərdə, minbərlərdə milli nehzətimizin pişrəfti üçün dua edirdilər, xalq his etmişdir ki, biz onun məzhəbi ehsasatına müxəlif deyilik. Vəli bu təəziyə nə qədər məəqül olsa o qədər übühhəti artıq olar. Biz çalışacağıq xalq düşməni əzadarlıqdan siyasi istifadə etməsinlər, mürtəcelər bu vəsilə ilə süistifadə etmək istəyirlər. Azərbyacandan qovulan pis adamlar, onlar ki, kənədlini soyurdular, öldürürdülər. var – yoxunu alırdılar, indi məzhəb naminə təzahür etmək fikrində dirlər. Müdəbbir və aqil ruhanilərimiz buna imkan verməyəcəklərinə mən inanıram. Azərbaycan ruhaniləri bunu yaxşı bilirlər ki, Rizaxan iş başlayanda xalqı iğfal etmək üçün əvvəl özü dəstə başına düşürdü. sonra məscidləri bağladı. uləmanə təhqir etdi. ruhanilər bunu yaxşı bilirlər ki, diktaturluq onların xeyrinə deyil, diktaturlar əvvəl xalqı iğfal etmək üçün özələrin məzhəbə əlaqə mənənişan verib, vəli sonra məzhəbin əleyhinə işləyirlər. Bunu gözümüz görəb, güman edirəm ruhanilər də yaxşı bilir ki, xalqı yaxşı yola hidayət etmək üçün azadlıq lazımdır. Əgər azadlıq olsa onlara da xalqı haqq yola dəvət etməyə

imkan var. Bizim siyasətimiz xalqın ehsasatına muxalif bir siyasət deyil, əzadarlıq mühüm bir məsələ dir. İndi Tehranda mürtəcelər bu məsələdən istifadə etməyə çalışırlar. Vəli bu yoldan onlar üçün istifadə ola bilməz. Mən fikr edirəm bizim ruhanilərimiz fəvqəladə mətin və yaxşı adamlardır və təcrübə göstərmiş ki, onlar xalqımızın nehzətinin ziddinə olmamışlar. Ona görə Firqəmiz də bunlara artıq dərcə ehtiram və izzət qail olmuşdur. Bizim xalqımız ayıq, düzgün və iymanlı bir xalq olduğu üçün mürtəcelərin əlində alət olmayacaqdır. Ruhaniyəmiz məxsusən irticadan uzaq olan adamlardır.

Əziz məsləkdaşlar! Çalışıb xalq içərisində birlik vücuda gətirməlisiz. Gərək elə etmək ki, xalq içərisində nifaq düşməsin.

Biz deyirik: hər zədə ki, əksəriyyət inanır ona ehtiram lazımdır. Biz mürtəcelərə suyu bulandırmaq imkanı verməyəcəyik. Ona görə bağladığımız müvafiqətnaməni mübəmu həyata keçirəcəyik. Biz xalq içərisində Firqəyə nisbət vücuda gələn təəsüb və əlaqəyə inanırıq. Biz azadlığımızı saxlamaqla bərabər onu bütün İrandə ümumiləşdirməyə çalışmalıyıq. Düzdür ki, bu məsələ çətin və ağırdır. Ama Biz onu fədakarlıqla əməli edəcəyik. İndi bizim vəzifələrimiz bunlardan ibarətdir: İntixabatda qanun hüdudunda ciddi fəaiyyət göstərməli, birliyimizi hifz etməli,²¹ Azər bayramını ləyaqətlə icra etməliyik.

Mərkəzi komitəmizin tutduğu yol aydın bir yoldur. Firqə üzvləri öz fədakarlıq və mətanətləri sayəsində hər an hədəfə doğru irəli getməyə çalışmalıdırlar.

Unutmayın ki, İran azadlığını hifz etmək üçün tarix qabağında məsuliyyətimizi şərfə yerinə yetirməliyik (alqışlar) mən ümid edirəm ki, Azərbaycan demokratları İran xalqının onlardan gözlədiyi fədakarlığı şərfə buruza verəcəkdir. (gurultulu alqışlar)

« Azərbaycan » ruznaməsi, cümə 1 azər 1325 ci il. nömrə 66 (355) ikinci dövrə

Mərkəzi Komitənin Binası Qarşısında

Əziz həmvətənlər!

Azərbaycan xalqının tarixi günlərindən biri yenə başladı. Keçən il həmin gecədə Tasua axşamı Azərbaycan xalqı öz varlığını isbat edib özünü bütün dünyaya tanıtdırmağa imkan tapdı.

Bu bir ilin ərzində Azərbaycan xalqı tarixlər boyu azadlıq məşəldarı olduğunu isbat etdi.

Biz bu az müddətdə çoxlu işlər görüb sabit etdik ki, azad bir xalq hər iş görə bilər. Xalqımız hansı təbəqədən olursa - olsun sarsılmaz bir vəhdət təşkil verməklə o köhnə və çürümüş təşkilatın məhkum olmasını sübuta yetirdi.

Keçmişdə şum siyasətlərin əsərində xarabazara dönmüş şəhərimiz abadlaşıb, milli müəssisələr vücuda gəlib və xalq öz müqəddəratına hakim olmuşdur. Beləliklə indi xalqımız özünü azad və xoşbəxt hesab edir. Nəzərə aldığı islahatı özü istədiyi kimi həyata keçirir. Biz öz dilimizdə mədrə, mətbulat və böyük mədəni ocaqlar vücuda gətirmişik. Bu, möcüzədir. Biz çox böyük işlər görə bilərdik, lakin bizim azadlığımızdan vəhşət düşən mürtəcelər bizi aldatdılar, dedilər ki, biz istəyirik hər yerdə azadlıq olsun, sizin azadlığınızı bütün İranda ümumiləşdirək. Səkkiz ay bizi mətəl etdirdi. səkkiz ay bizi yalan yerə dolandırdılar. Biz bilirdik ki, onlar yalan deyirlər, lakin dedik ki, qoy onların yalanları bütün dünyaya sabit olsun. Səkkiz ay yalan danışdıqdan sonra, indi bizim azadlığımızı süngü gücü ilə almaq istəyirlər. onlar fəramuş etmişlər ki, Azərbaycan xalqı daha əsarət altına getməyəcək. (alqışlar)

Azərbaycanlı çox çətinliklər görmüş və çoxlu zülm və təədilərə məruz qalmışdır. Lakin heçvaxt öz şəhəmətini əldən verməmişdir. İndi onlar bizi iki məsələ qarşısında qoymuşlar: Onlar istəyirlər buraya təminiyyə qüvvəsi adı altında azadlığımızı əzmək üçün cəllad jandarm varid etsinlər və ya Azərbaycan xalqı məclisə nümayəndə göndirməkdən məhrum olsun. Bu iş olmayacaqdır. azərbaycan xalqı öz azadlığın əldən erməcəkdir. İndi Azərbaycan kənəlləri öz yerlərini dalı qaytarmaz. (alqışlar) kənəllilərin qanını soran mürtəcelər və jandarmı daha buraya ayaq basa bilməzlər. Xalqımız yenidən əsarət altına getməyəcəkdir.

Onlar yalnız Azərbaycan məsələsindən qorxmurlar, onlar İran xalqının azadlığından vəhşət düşmüşlər. Onların qoşunlarını idarə edib onlara fərman verənlər irticai bir mahiyətə malikdirlər. Lakin Azərbaycan qoşunu və onu idarə edənlər azadlıq qoşunu və azadlıq mübarizəsində doğulmuş fərmandehlərdən ibarətdir və buna görə də irəli gedib onları darmadağın edə cəklər...(alqışlar)

Azərbaycan xalqı hər biri bir əsgərdir. Onların öz Firqələrinə öz azadlıqlarına əlaqəsi vardır və hər qiymətə olur olsun ondan difa edəcəklər.

Dövlətin Zəncanda törətədiyi cinayətlər nacəvanmərdana cinayətlərdir. Sizin yadızdadır ki, dövlət qüvvələri bizə təslim olduqdan sonra onların bizə etdikləri təcavüz, təədi və zülmələrinə baxmayaraq bütün əfsərlərin parablumlarını ev əsasiyələrini verib, onları ehtiramla yola saldıq, onların getmək vəsayilin fərahəm etdik. Lakin onlar Zəncanda əsləhəsiz əhalini öldürüb, uşaqları boğub ayaqları altına saldılar, cavan qızların

namusunu hətk etdilər, ruhanilərin əmmamələrini boğazlarına sarıyb, küçələrdə sürüdülər... Onların hökuməti çürümüş və cinayətkar bir hökumətdir. Onhökumət gərək aradan getsin. Biz onun yerində milli hakimiyyət yaradacağıq. (gurultulu alqışlar)

Əziz həmvətənlər!

Tarix bizim boynumuza ağır bir vəzifə vermişdir. O da İran xalqının azadlığını təmin etməkdir. (gurultulu alqışlar içərisində hamı bir səslə: hazırıq)

Azərbaycan əsgərləri və Fədailəri, indi soyuq gecələrdə dağlarda, çöllərdə, sizin azadlığınızın keşiyini çəkirlər. Siz də onlara kömək etməyə çalışın. (hazırq, kömək edəcəyik) Bundan sonra bütün Azərbaycan xalqı azadlığı həyata keçirmək uğrunda amansız mübarizə aparacaqdır. Xalq gərək bir yaşasın, bütün təbəqələr irtica əleyhinə birlikdə mübarizə etməlidirlər.

Biz şərflə yaşayacağıq, ölümə hazır olmayan bir millət azad yaşaya bilməz.

Bizim xalqımız qəhrəman bir xalqdır. O düşməndən qorxmur. Düşmənlər xalqımızın qarşısında diz çöküb təslim olacaqlar. (alqışlar) Siz unutmayın ki, Səttarxan bir az iddə ilə qiyam etdi. Azadlığımızı hifz etmək üçün bizim bir sarsılmaz qüvvəmiz, geniş bir təşkilat və ona rəhbərlik edən möhkəm və inanılmış bir Firqəmiz vardır. Bununla belə heç bir xətər yoxdur. Fədailərimiz, əsgərlərimiz və əgər lazım olarsa mərkəzi komitə üzvlərimiz də sizdən difa edəcəklər. Əmniyyət heçvəch ilə pozulmayacaqdır. Mən keçən il qiyam etdiyimiz zaman dedim ki, xalqın malına təcavüz etmək fikrində olanlar əvəllə bizim cənazələrimizin üzərindən keçməlidirlər. Necə də ki, gördünüz heç bir əmniyyətsizlik zahirə çıxma bilmədi.

Mən yenə deyirəm ki, heç bir əmniyyətsizlik olmayacaqdır. Əmniyyəti pozanlara hərks olur - olsun bir zərrəcə də rəhm etməyəcəyik.

Yaşasın səngərlərdə azadlığımızın keşigin çəkən qəhrəman Fədailərimiz!

Yaşasın xalqımızın dili, tarixi və milli xüsusiyyətləri!

Yaşasın azadlıq və onun həqiqi tərəfdarı olan Azərbaycan milləti!